

Hilkka Suoanttila-Tuuva

SANANVAPAAUS VERKKOJULKAISEMISESSA

Internetin haasteita journalismille

Journalistiikan pro gradu -tutkielma
Jyväskylän yliopisto
Viestintätieteiden laitos
Informaatioteknologian maisteriohjelmat
Digitaalinen media
Tammikuu 2000

Tiedekunta HUMANISTINEN	Laitos VIESTINTÄTIETEIDEN
Tekijä Hilkka Suoanttila-Tuuva	
Työn nimi SANANVAPAAUS VERKKOJULKAISEMISESSA. Internetin haasteet journalismille	
Oppiaine Journalistiikka	Työn laji Pro gradu -tutkielma
Aika Tammikuu 2000	Sivumäärä 103 + 5 + 3
<p>Tiivistelmä - Abstract</p> <p>Tässä tutkielmassa selvitetään journalismin ja tietotekniikan tuntijoiden käsityksiä Internetin vaikutuksesta sananvapauteen. Miten viestinnän ja tietotekniikan tuntijat näkevät sen, että julkaisemisen kynnyks madaltuu ja perinteisen julkaisemisen rinnalle syntyy uusi väline? Onko se uhka vai mahdollisuus? Tutkimuksessa tarkastellaan myös sitä, millaisia vaikutuksia sillä on journalismiin, yhteiskuntaan ja käsitykseen viestinnän kohteena olevasta yleisöstä. Mikä merkitys on yleisön roolin muuttumisella vastaanottajasta aktiiviseksi viestijäksi – kansalaisjournalistiksi? Lähtökohtana on perinteisen median ja Internetin vertailu julkaisukanavana.</p> <p>Tutkimuksen teksteistä hain retoriikka-analyysin avulla teemoja ja argumentteja, joilla käsityksiä on perusteltu. Yhtä mieltä kirjoittajat ovat siitä, että Internet lisää sananvapautta, mutta eri mieltä siitä, tuleeko se sitoa perinteisen median valvontamekanismeihin. Ongelmallisena nähdään Internetin muusta julkaisutoiminnasta poikkeava luonne; se on yhdistelmä kohde- ja joukkoviestintää, se on globaali, hajautettu ja vailla keskitettyä hallintoa. Sitä on vaikea, lähes mahdoton valvoa. Suuria toiveita asetetaan itsesääntelylle, jonka avulla toivotaan voitavan ratkaista väärinkäytöksiin liittyviä ongelmia.</p>	
Asiasanat Sananvapaus, Internet, journalismi, itsesääntely	
Säilytyspaikka Jyväskylän yliopisto / Tourulan kirjasto	
Muita tietoja	

SISÄLLYSLUETTELO

1	JOHDANTO.....	1
2	TUTKIMUKSEN TAVOITE, AINEISTO JA MENETELMÄ.....	6
	2.1 Retoriikka-analyysi sananvapauden tarkastelussa	8
	2.1.1 Argumentointi	9
	2.1.2 Yleisö – ketä puhutellaan	11
	2.1.3 Esisopimus – mihin sanottu ankkuroidaan	12
3	SANANVAPAUDEN EETTISTÄ TAUSTAA	14
	3.1 Oikeudenmukaisuus	14
	3.2 Diskurssietiikka ja yleinen arvopohja	15
	3.3 Dialogin periaate	16
	3.4 Liberalismi sananvapauden perustana	17
4	SANANVAPAUTTA KOSKEVAT LAIT JA SOPIMUKSET	19
	4.1 Kansainväliset sopimukset	19
	4.2 Euroopan unioni	20
	4.3 Kansallinen lainsäädäntö	21
5	SANANVAPAUDEN YHTEISKUNNALLINEN MERKITYS	25
	5.1 Oikeus vallanpitäjien arvosteluun	25
	5.2 Sensuuri	26
	5.3 Omat eettiset normit ja säännöt	27
	5.4 Itsesensuuri.....	28
6	VIESTINTÄ VERKOSSA	30
	6.1 Kohdeviestintä	30
	6.2 Viestinnän luottamuksellisuus	31
	6.3 Joukkoviestintä	34
	6.4 Toimituksellinen aineisto.....	35
	6.5 Kokoontumisvapaus.....	35
	6.6 Lähdesuoja ja anonymiteetti.....	36
	6.7 Verkkojulkaisemisen määrittelyä.....	40

7	VANHA JA UUSI MEDIA	44
	7.1 Vapaa vai valvottu julkaiseminen?	46
	7.1.1 Toissijaisen vastuun periaate.....	47
	7.1.2 Oikaisu, vastine ja tallennusvelvoite hämmentävät.....	49
	7.1.3 Anonyymi ilmaisu ja lähdesuoja sananvapauden takeina	50
	7.1.4 Kokoontumisvapauden puuttuminen	52
	7.1.5 Yksityisyyden suoja on tärkeä.....	54
	7.1.6 Voidaanko verkkoa valvoa?	55
	7.1.7 Sananvapauden uhkat	60
	7.1.8 Kaupallisuus sananvapauden kaventajana	62
	7.2 Verkko ja journalismi	64
	7.2.1 Median ja sisältöjen integraatio	65
	7.2.2 Personointi	66
	7.2.3 Multimediajournalismi	67
	7.2.4 Tekijänoikeudet	72
	7.3 Mitä uutta verkko tuo sananvapauden?	74
	7.3.1 Vallan ja kansalaisuuden suhde	74
	7.3.2 Kansainvälisyys	78
	7.3.3 Julkisuus demokratian eri muodoissa	79
	7.3.4 Kansalaisjournalismi	81
	7.3.5 Keskustelevuus	85
	7.3.6 Harkitsevuus.....	87
	7.4 Mediavalta vai kansalaisyhteiskunta?.....	90
	7.4.1 Taistelua metaforien takana	95
	7.4.1 Kansalaisvalvonta ja –vastuu	97
8	YHTEENVETO.....	100
	LÄHDELUETTELO	104
	LIITE	109

1 JOHDANTO

Sananvapaus on länsimaisen demokratian perusarvo. Se ei ole vain vapautta sensuurista, vaan laaja ihmisoikeus. Jokaisella on sen mukaan oikeus tietoon ja sen välittämiseen, oikeus mielipiteeseen ja sen esittämiseen – eli viestinnän oikeus. Se on ilmaistu Yhdistyneiden kansakuntien Ihmisoikeuksien yleismaailmallisessa julistuksessa vuodelta 1948: Jokaisella on oikeus mielipiteen- ja sananvapauteen; tähän sisältyy oikeus häiritsemättä pitää mielipiteensä sekä oikeus rajoista riippumatta hankkia, vastaanottaa ja levittää tietoja kaikkien tiedotusvälineiden kautta (19. artikla).

Käytännössä sananvapaus on julkaisemisen vapautta ilman ennakkosensuuria ja viranomaisten ennakkovalvontaa. Suomessa hallitusmuoto takaa muodollisen sananvapauden, mutta ideaalia kaikille tasa-arvoista aineellista sananvapautta se ei pysty takaamaan. Internet ja verkkojulkaiseminen lisäävät aineellista sananvapautta alentamalla julkaisukynnystä ja tuomalla julkaisemisen mahdollisuuden yhä useamman ulottuville.

Tietoverkkojen leviäminen asettaa perimmäisiä kysymyksiä siitä, mitä ylipäänsä on julkisuus ja kenellä on oikeus tietoon. Internet ja erityisesti www nähdään vapaampana julkaisukanavana kuin muut kanavat. Jos jotakin asiaa ei saada perinteisessä mediassa julki, se pannaan Internetiin. Ajatellaan, että siellä eivät julkaisijaa sido perinteisen median rajoitukset päätoimittajineen ja julkaisutoiminnan vapautta rajoittavine lakeineen ja säädöksineen.

Internet on tuonut julkaisemiseen uuden kanavan, jolla ei ole keskitettyä hallintoa ja jota pidetään vapaampana kuin perinteisiä julkaisutapoja. Uusi maailmanlaajuinen ja nopeasti levinnyt media on koettu innostavaksi ja vaikeasti hallittavaksi, vaikutuksiltaan jopa pelottavaksi. Vapaudellekin on haluttu asettaa rajat. Toisaalta ollaan sitä mieltä, että vihdoinkin on tullut väline, joka antaa todellisen sananvapauden jokaiselle kansalaiselle. Internetin tulo on saanut lainsäätäjät pohtimaan sen sääntelyä ja toiminnan valvontaa lainsäädännöllisin keinoin.

Julkaisulainsäädännön uudistamista Suomessa on selvittänyt sananvapaustoimikunta, joka antoi mietintönsä 1997.

Ongelmana on, voidaanko maailmanlaajuista ja hajautettua kanavaa yleensäkin valvoa. Tarkastelen Internetiä pääosin julkaisukanavana, en yksityisenä sähköpostien ja viestien välittäjänä, johon kyllä joudun jonkin verran viittaamaan. Internetin kauttahan hoituu sekä suppea kohdeviestintä että laaja joukkoviestintä. Internet on tässä tutkimuksessa uusi media, joka tuo uusia mahdollisuuksia julkaisutoiminnalle mutta samalla kertaa myös hämmentää perinteistä mediaa. Tärkeä kysymys on, mikä on tiedonvälityksen vapautteen liittyvä vastuu.

Monen Internetin käyttäjän mielestä verkkokäyttäjän valvontamahdollisuuksia on nykyään ihan riittävästi. Toisaalta viranomaiset taas näkevät, että käytön valvontaa tulee tehostaa, jotta rikollinen toiminta verkon välityksellä saadaan kuriin. Mitä enemmän yhteiskunnan toimintoja ja taloudellisia arvoja sisältävää kaupallista toimintaa siirtyy verkkoon, sitä suuremmat paineet valvontaan ovat. Uusi viestintäväline tulee myös vaikuttamaan ihmisten käyttäytymiseen ja toimintatapoihin.

Tekniikka muuttaa työtä ja ihmisen suhdetta työhön, mutta muuttaako se ihmisen ajattelua ja sanankäyttöä, sananvapautta? Viestinnän tutkija Marja-Liisa Viherä (1999, 172) jakaa viestinnän järjestystä tuottavaksi viestinnäksi eli integroivaksi viestinnäksi ja epäjärjestystä kasvattavaksi viestinnäksi, jota hän kutsuu luovaksi viestinnäksi. Hänen mukaansa luova viestintä on omiaan, kun organisaatio on kriisissä ja ongelmien ratkaisuksi tarvitaan innovatiivisuutta ja luovuutta. Integroiva viestintä on omiaan silloin, kun kriisi on ratkaistu ja pyritään uuteen järjestykseen. Luova viestintä vahvistaa uusien rakenteiden syntymistä, se on enemmän asioiden näyttämistä kuin kertomista siitä, miten asiat ovat.

Integroitu viestintä luo jatkuvuuden tunteen ja tietoisuuden kontrollista, se on yksisuuntaista. Integroivassa viestinnässä kommunikoidaan toiselle ennemmin kuin toisten kanssa. Viherä kirjoittaa:

Yhteiskunnan murroksessa ja instituutioiden muutoksessa on kyse myös vallasta ja sen uudelleenjaosta. Viestintä on vallan väline. Janne Hukkinen totesi

tulevaisuuden tutkimuksen seuran kevätkokouksen 1997 juhlaesitelmässään **sanomisen hinnasta, että instituutioita vastaan ei sanota, jos sanomisen hinta nousee liian korkeaksi. Jos viestintää käytetään vallan välineenä vanhoja rakenteita suojaamaan, silloin luovan viestinnän osuus on pieni ja sanomisen hinta suuri.** Säilyttäessään vanhoja rakenteita integroiva viestintä turvautuu myös vanhoihin viestintätapoihin ja välineisiin. Myös uudet välineet nähdään ensisijassa vanhoja korvaavina eikä uuden kulttuurin luomisen välineenä. Esimerkiksi WWW-sivuja käytetään tiedottamiseen eikä vuorovaikutteiseen viestintään, kännykkä nähdään kontrollin välineenä eikä aidon vuorovaikutuksen helpottajana.

(Viherä 1999, 173, tekstin lihavoitu HST:n)

Viestinnän tarkasteluun liittyy paitsi sen kuvaaminen, miten yhteiskunnan viestintäinstituutiot – joukkoviestimet sekä puhelin- ja muu ns. tietoliikenne – rakentuvat ja toimivat, myös sen selvittäminen, mitä arvopäämääriä ne palvelevat ja mitä niiden tulisi palvella. Arvopäämäärät puolestaan johtavat pohtimaan vastuuta: viestinnän harjoittajien velvoitteita muita ihmisiä ja yhteiskuntaa kohtaan. Vastuun kääntöpuoli taas on vapaus, kuten Nordenstreng & Lehtonen (1998, 253) mielestäni hieman takaperoisesti toteavat.

Vapaimmatkin joukkoviestimet palvelevat tavalla tai toisella yhteistä hyvää ja ovat tämän palvelutehtävänsä kautta vastuusuhteessa yhteiskuntaan. McQuailin (1997) mukaan vapaalla medialla on velvoitteita, jotka ovat joko määrättyjä, sovittuja, oma-aloitteisia tai kiellettyjä. Näistä velvoitteistaan media on vastuussa oikeudellisesti, sosiaalisesti tai moraalisesti. Vastuu ilmenee joko edesvastuuna haittavaikutuksista tai yleisvastuuna sisällöstä. Viestinnän ammattilaiset ovat siten vastuusuhteessa useaan suuntaan: yhteiskunnalle, suurelle yleisölle, asiakkaille, tilaajille, kannattajille, työnantajalle, yritykselle, työtovereille, ammattikunnalle, itselle, omalletunnonle.

Tutkimuksellani haluan selvittää, miten Internet koetaan sananvapauden kannalta journalismin ammattilaisten ja tietotekniikan käyttäjien keskuudessa. Millaisia mahdollisuuksia, odotuksia ja pelkoja se tuo perinteisen median näkökulmasta tarkasteltuna. Mitä pidetään verkkojulkaisemisena ja mitä uutta se tuo sananvapauteen. Onko sananvapaus verkkojulkaisemisessa laajempi kuin perinteisessä julkaisutoiminnassa, painetussa ja sähköisessä mediassa? Onko uusi julkaisukanava kontrolloimaton tai missä määrin sitä voidaan kontrolloida ja millaisia paineita sen

valvonnan lisäämiseen on? Tarkastelun taustana on perinteinen media ja sen vapauden rajoittamiseksi asetetut normit ja lainsäädäntö.

Mielenkiintoista on, tuleeko Internet vapauttamaan sanaa myös perinteisessä mediassa vai yritetäänkö sitä mukauttaa perinteisen median kaavoihin ja toimintatapoihin vai joudutaanko sille laatimaan oma normisto ja toimintasäännöt. Toivon tutkimuksen kautta löytyvän vastauksia kysymykseen, millä tavoin verkkojulkaiseminen tulee vaikuttamaan kansalaisten sananvapauden käyttöön, journalismiin ja kansalaisjournalismiksi kutsuttuun journalismin lajiin. Muuttuuko käsitys yleisöstä, niin että viestinnän kohteesta tuleekin aktiivinen toimija? Mikä on sananvapauden ja vallan suhde, lisääkö uusi kanava kansalaisten vaikuttamismahdollisuuksia ja demokratiaa?

Kysymyksiin törmäävät käytännön työssään viestinnän ja tietotekniikan ammattilaiset. Tutkimuksessani tarkastelen heidän käsityksiään Internetin vaikutuksesta sananvapauden käsitteeseen verkkojulkaisemisessa. Aineisto muodostuu 60:sta sananvapautta ja Internetiä koskevasta tekstistä, jotka on poimittu Journalisti-lehdestä, Helsingin Sanomien verkkoliitteestä (Tieto & Kone), Tietokone-lehdestä, Mikrobittilehdestä, Tieto aika- ja Tietoviikko- julkaisuista. Tekstit ovat vuosilta 1996-1999. Pääosa aineistosta ajoittuu kuitenkin vuodelle 1997, jolloin oikeusministeriön sananvapaustoimikunta antoi mietintönsä uuden sananvapauslainsäädännön pohjaksi. Näissä teksteissä argumentoidaan toimikunnan näkemyksiä vastaan tai niiden puolesta.

Retoriikka-analyysin avulla pyrin löytämään argumentoinnin teemat ja niiden takana olevat perustelut, samoin kuin sen mitä piilomerkityksiä käytetyt metaforat teksteihin tuovat. Suurempina teemoina esiin nousivat uuden ja perinteisen median vertailussa itse verkkojulkaisemisen käsite ja sananvapauden periaatteet ja käytäntö sekä journalistinen työ verkkojulkaisemisessa. Uutta julkaisukanavaa tarkastellaan teksteissä myös sen yhteiskunnallisen merkityksen ja demokratian kannalta.

Tekstejä analysoidessa ensimmäinen havainto oli, että tarkastelukulma Internetiin oli kaksinainen. Yhtäältä sen nähtiin pelkkänä kanavana, jota kautta viestejä välitetään ja jota tuli pyrkiä sääntelemään perinteisen median tavoin. Toisaalta se nähtiin uutena mullistavana mahdollisuutena, joka muuttaa julkaisemisen käytäntöjä ja antaa

ensimmäisen kerran ihmiskunnan historiassa kansalaisille todellisen mahdollisuuden käyttää sananvapautta. Siinä hämärtyy raja kohdeviestinnän ja joukkoviestinnän välillä ja kansalainen muuttuu passiivisesta yleisön ja vastaanottajan roolissa olevasta kohteesta aktiiviseksi toimijaksi.

2 TUTKIMUKSEN TAVOITE, AINEISTO JA MENETELMÄ

Tässä luvussa selvitän tutkimukseni tavoitteita ja kysymyksenasettelua. Selvitän tutkimusaineiston ja käyttämäni menetelmän, retoriikka-analyysin. Tarkoitukseni on etsiä vastauksia siihen, millä tavoin Internet vaikuttaa käsitykseen sananvapaudesta. Miten viestinnän ja tietotekniikan parissa toimivat näkevät sen, että julkaisemisen kynnys madaltuu ja perinteisen julkaisemisen rinnalle syntyy uudenlainen väline? Onko se uhka vai mahdollisuus? Millaisia vaikutuksia sillä on journalismiin, yhteiskuntaan ja käsitykseen viestinnän kohteena olevasta ja/tai viestivästä yleisöstä? Lähtökohtana on perinteisen median ja Internetin vertailu julkaisukanavana, tarkastelukulmana julkaiseminen sellaisena kuin se perinteisen median näkökulmasta nähdään.

Lainsäätäjät ja poliittiset päättäjät eri maissa joutuvat pohtimaan Internetiä koskevaa lainsäädäntöä ja käytäntöjä, nykyisen lainsäädännön soveltamista uudelleen toimintaan ja uuden mahdollisuuden vaikutuksia yhteiskuntaan ja ihmisten väliseen viestintään ja toimintaan. Mielenkiintoinen asetelma syntyy verrattaessa sananvapautta perinteisessä mediassa ja sananvapautta osin säätelemättömässä Internetissä. Pysyykö Internet vapaampana kuin muut mediat vai pyritäänkö sitä kahlitsemaan perinteisen median säännöksiin. Millaisia ristiriitoja tämä aiheuttaa julkaisutoiminnassa? Onko mahdollista, että uusi vaikeasti valvottava kanava vapauttaa sanomista yleisemminkin eli laajentaa sananvapautta?

Tutkimustani varten kokosin keväällä 1999 teemalla sananvapaus ja Internet yhteensä 60 aihetta käsittelevää kirjoitusta. Helsingin Sanomat otin mukaan tutkimukseen itseoikeutettuna valtamediana, Journalisti-lehden taas ammattikunnan näkemyksiä ilmentävänä medianä, tietokonealan lehdistä etsin uuden median tuntijoiden käsityksiä. Tekstit valitsin hakusanoilla sananvapaus ja Internet. Mukana tutkimuksessa on 60 kirjoitusta vuosilta 1996-1999. Helsingin Sanomista on 19 tekstiä, Journalistista 26, Petteri Järviseltä 2 kolumnia (hänellä on kolumnistina julkaistuja tekstejä myös tietokonealan -lehdissä, joiden osalta ne ovat mukana tutkimuksessa lehden teksteinä), Mikrobististä 2 kolumnia, Suomen Lehdistöstä 1 kirjoitus, Tietokone-lehdestä 4 kirjoitusta, Tietoajasta 2 ja Tietoviikosta 1 kirjoitus ja Verkkouutisista 3 kirjoitusta. Tekstit ovat tämän tutkimuksen liitteenä, ja olen merkinnyt ne viittausten

helpottamiseksi kirjaintunnuksella ja juoksevilla numerolla. Helsingin Sanomat HS1...HS19, Journalisti J1...J26, Petteri Järvisen PJ1...PJ2, Mikrobitti MB1...MB2, Suomen Lehdistö SL1, Tieto aika TA1, Tietokone TK1...TK4, Tietoviikko TIV1...TIV2, Verkkouutiset VU1...VU3. (Liite 1)

Kyseessä on laadullinen tutkimus, jossa keskityn selvittämään teksteissä sananvapaudesta käytettyä argumentointia retoriikka-analyysin avulla. Uudessa retoriikassa sanoudutaan Alasuutarin mukaan (1993, 149) irti arkitietoisuuteen kuuluvasta retoriikka-käsityksestä, jossa oletetaan että kaikesta sanotusta ja kirjoitetusta olisi erotettavissa jotain joka on vain ”retoriikkaa” ja jotain joka on enemmän, aidompaa tai parempaa.

Uuden retoriikan lähtökohtana on, että kielelliset konstruktiot ovat aina retorisia. Retoriikan tutkimisen tarkoituksena on eritellä, miten kielellisten valintojen ja käytäntöjen kautta synnytetään todellisuutta, rajataan ratkaisuvaihtoehtoja ja luodaan sitoutumista tiettyihin ajatusmalleihin. Myös retoriikan tutkimisen välinein kvalitatiivisesta aineistosta voidaan löytää sellaista, mitä ei ”paljaalla silmällä” havaitse. Se on tapa kurkistaa itsestäänselvyyksien horisontin taakse, metodi tai aineiston tutkimisen näkökulma, jolla voidaan aktiivisesti tuottaa havaintoja.

Sananvapauden retoriikkaan kuuluvat yleisesti hyväksytyt käsitteet kuten vapaus, demokratia ja ihmisoikeudet, vastakohtanaan sensuuri, diktatuuri ja totalitarismi. Retoriikassa ei tavoitella tietoa tai totuutta vaan yhteisymmärrystä tai konsensusta määritellyn ihmisten joukon keskuudessa. Kyseessä ovat yhteisön hyväksymät näkökohdat toisin kuin metafysiikassa, jossa lähtökohtana on pyrkimys tietoon, totuuteen tai yleisten tosiasioiden hahmottamiseen (Kopperi 1996). Sananvapaus on yksi yleisesti hyväksytty arvo kuten tasa-arvo tai oikeudenmukaisuus, joiden avulla ihmisten keskinäiset oikeudet ja velvollisuudet määritellään.

2.1 Retoriikka-analyysi sananvapauden tarkastelussa

Retoriikka-analyysiä on käytetty mm. talousjournalismin tutkimuksessa. Talousjournalismissa suurin osa argumentoinnista on syy-seuraus –logiikkaan perustuvaa. Taustalla on talouden lakien sanelemat syyt, joita ei ole välttämättä tarpeen edes mainita. Talousjournalismissa on esitetty biologisia, lääketieteellisiä ja erityisesti sodankäyntiin liittyviä metaforia. (Heinonen 1991, 47; Pantzar 1995; Koistisen mukaan 1998, 53)

Alasuutarin mukaan (1993, 143) retoriikassa erotetaan yleensä kaksi puolta: argumentaatio ja poetiikka. Poetiikalla tarkoitetaan käytettyjen käsitteiden, erottelujen ja näiden taustalla olevien kielikuvien tutkimusta, kun taas argumentaation tutkimisella tarkoitetaan niiden strategioiden tutkimista, joilla kuulija tai lukija halutaan vakuuttaa.

Retoriikan yhteiskuntatieteissä uudelleen kunniaan nostanut ja uuden retoriikan klassikon aseman saavuttanut belgialainen filosofi Chaïm Perelman (Retoriikan valtakunta 1996) tekee käsitteellisen erottelun demonstraation ja argumentoinnin välille. Demonstraatiossa totuus on johdettavissa alkupremisseistä käsin sovittujen päättelysääntöjen mukaisesti. Argumentoinnissa sen sijaan liikutaan todennäköisyyksien maailmassa. Argumentointi etenee ajasta ja paikasta riippuvien todistusvoimaisten premissien kautta epävarmasta varmaan ja uskomuksesta totuuteen tai päinvastoin. Argumentoinnin tarkoituksena on vuorovaikutuksen kautta päätyä tietyn tilanteen uudelleenmäärittelyyn ja muokkaamiseen. Tietynlaista esisopimusta ylläpidetään tiettyyn yleisökonstruktion vetoavan argumentoinnin avulla. Argumentit ovat siis eräänlaisia jäävuoren huippuja, viitteitä laajemmasta kulttuurisesta jäsennyksestä, josta Perelman käyttää esisopimuksen nimeä. Retoriikka-analyysin hän jakaa kolmeen osaluueeseen:

Argumentointi

- kvasilooginen
- metafora
- syy-seuraus

Yleisösuhte

- partikulaari
- universaali

Esisopimus

2.1.1 Argumentointi

Argumentointi – eli se kuinka sanottava perustellaan – voi edetä assosiatiiivisesti, jolloin argumentoija liittää yhteen erilaisia elementtejä, tai dissosiatiiivisesti, jolloin argumentointi etenee erontekojen avulla. Nämä eivät ole toisiaan poissulkevia, vaan tukevat toisiaan. Assosiatiiivinen argumentointi voidaan jakaa kvasiloogiseen, todellisuuden rakenteeseen vetoavaan ja todellisuuden rakennetta muokkaavaan argumentointiin. (Perelman 1977, 58; Koistinen 1998, 43)

Kvasiloogisessa todistelussa argumentointi koostuu keinotekoisesti formalisoiduista esimerkiksi matemaattisia suureita muistuttavista elementeistä. Tällaiselle argumentoinnille on tyypillistä kvantifioitavuus ja se etenee Perelmanin demonstraatioksi kutsumalla tavalla. Demonstraatiossa on kyse kieleltään formaalista päättelystä, jonka tulokset ovat suoraan lähtökohdista johdettavissa ja siten välttämättä etukäteen tiedossa. Esimerkiksi matematiikka tai formaali logiikka ovat tällaisia. Demonstraatiossa 'totuus' on johdettavissa alkupremisseistä sovittujen päättelysääntöjen mukaisesti. Esimerkiksi valtion menojen vähentämistä voidaan perustella budjetin tasapainottamisella. Kvasiloogisen argumentoinnin laajan käytön voidaan ajatella heijastavan kulttuurissa vallitsevaa matemaattis-loogisten ajattelutapojen suurta arvostusta.

Todellisuuden rakenteeseen vetoavan argumentin vaikuttavuus perustuu siihen, että se on jonkinlaisessa suhteessa jo tunnetun faktan kanssa. Suhde voi olla joko kausaalinen tai rinnakkainen. Edellisestä käy esimerkiksi argumentointi syy-seuraus –suhteiden pohjalta.

Rinnakkaisessa argumentoinnissa voidaan esimerkiksi liittää toisiinsa henkilöä ja hänen tekojaan koskeva arvio.

Todellisuuden rakennetta muokkaava argumentointi etenee analogian tai erityistapauksen kautta. Erityistapaus voi olla esimerkki tai malli jostakin yleisestä säännöstä. Analogiassa argumentointia tuetaan jonkin toisen todellisuuden rakenteen

avulla, jonka arvolatauma siirretään argumentin teeman alueella. Eräs analogian ilmenemismuoto on metafora. Alkuperäisyytensä menettänyttä ja uuteen ympäristöön vakiintunutta metaforaa Perelman kutsuu uinuvaksi metaforaksi. Se on usein vaikeasti tunnistettavissa ja jo itsessään riittävä argumentin tae.

Sananvapaus-kirjoittelussa argumentointi on todellisuuteen pohjautuvaa tai todellisuuden rakennetta muokkaavaa. Perustana on useimmiten nykytilanne ja se, mitä tietystä ratkaisusta seuraa (syy-seuraussuhde). Rinnakkain asetetaan myös vanha ja uusi media. Niiden kesken nähdään kilpailua, taistelua, jopa sota. Käytetyt metaforat ovat monesti hyvinkin sotaisia.

Koistinen (1998, 45) toteaa selvityksessään retoriikasta journalismin tutkimuksessa Ortonyyn (1980, 3) viitaten, että Perelmanin esittämä metaforatulkinta on luonteeltaan vertaamisteoria eli metafora on vertaus ilman kuin-sanaa. Muita tapoja käsitellä metaforia on hänen mukaansa Lakoffin ja Johnsonin kognitiivinen näkemys, jonka mukaan koko inhimillinen ajattelu on perusluonteeltaan metaforista. Tämän näkökulman mukaan esimerkiksi sellaiset keskeiset taloustieteen käsitteet kuten markkinat, kysyntä ja tarjonta ovat nekin vain metaforia, jotka suuntaavat ajattelua tietyllä tavalla.

Dissosiativinen rakenne erottaa toisistaan elementtejä, joita kielessä pidetään itsestäänselvyyksinä. Perelmanin mukaan tällainen tekniikka on tyypillistä altavastajaan asemassa olevalle argumentoijalle ja sen tarkoituksena on todellisuuden uudelleen hahmottaminen. Dissosiaatio etenee yleensä jonkin filosofisen käsiteparin kautta, jossa on asetettu vastakkain seikan 'todellinen' luonne sekä sen 'näennäinen' ilmenemismuoto. Argumentoinnin ydin on siinä, että jokin termi asetetaan absoluuttiseen asemaan, jolloin siihen suhteutetun toisen termin merkitys heikkenee. Perelmanin mukaan 'lain tulkinnan' merkitys suhteellistuu, kun absoluuttisena arvona on 'lain kirjain'. Toisaalta tämäkin voidaan edelleen suhteellistaa vetoamalla 'lain henkeen'.

Sananvapautta perinteisessä mediassa ja Internetissä voidaan käsitellä myös dissosiatiiivisesti. Sananvapauteen liittyy paljon tulkintaa, vaikka itse käsite olisikin yleisesti hyväksytty.

2.1.2 Yleisö – ketä puhutellaan

Yleisö määrittää argumentoinnin luonteen ja kulun. Argumentointi tähtää yhteisymmärryksen saavuttamiseen ja tästä syystä se edellyttää henkistä kontaktia. Yleisö on argumentoijan konstruoima kohde eikä sen tarvitse olla fyysisesti läsnä tai edes olemassa. Yleisön keskeinen merkitys on seurausta näkemyksestä, jonka mukaan jostakin asiasta tulee totuus vain siten, että jokin yleisö hyväksyy sen tosiasiksi ja sitoutuu sen paikkansapitävyyteen.

Talousjournalismin yleisöä voidaan Koistisen (1998, 54) mukaan pitää eriytyneenä. Yhteisyyden alue, josta ei tarvitse neuvotella on eriytynyt ja kaikille osapuolille varsin selkeä. Keskeisimpiä teemoja ovat taloudellinen voitto, kasvu ja kilpailu. Lokus on kvantitatiivinen, keskeisimpänä arvona on tehokas talouselämä, viime kädessä raha, joka riittää syyksi ja seuraukseksi. Muiden arvojen suhteen talousjournalistinen osasto onkin välinpitämätön.

Sananvapaus-tutkimuksessani yleisö on tietyllä tavalla rajoittunutta niin kuin tekstin tuottajatkin. Yleisö on viestinnän ammattilaisia, tietotekniikasta kiinnostuneita erikoislehtien ja Helsingin Sanomien lukijoita. Kyse on partikulaarisesta yleisöstä, johon teksteillä pyritään vaikuttamaan.

Universaali yleisö

- kaikkien normaalien, arvostelukykyisten ihmisten muodostama kokonaisuus

Osayleisö

- ajallisesti, tilallisesti tai jonkin periaatteen nojalla rajoittunut joukko

Universaalin yleisön vakuuttamiseksi argumenteissa vedotaan kulttuurissa vallitsevaan legitiimiin arvopohjaan. Osayleisön vakuuttamiseksi vedotaan partikulaarisiin erityisintresseihin.

2.1.3 Esisopimus – mihin sanottu ankkuroidaan

Teorian kolmas osa-alue, esisopimus, määrittää argumentoijan ja yleisökonstruktion välisen yhteisyyden alueen, josta myös argumentin vakuuttavuus kumpuaa. Se on yleensä julkilausumaton ja annettuna otettava itsestäänselvyys, implisiittinen tosiasia. Esisopimukset *reaalisuudesta* koskevat sitä, mitä pidetään totena, todennäköisenä ja normaalina. Nämä ovat siis aina sopimuksenvaraisia, argumentoinnin kautta sellaisiksi määriteltyjä ja edelleen määriteltävissä olevia asioita. Esisopimukset *arvostamisesta* määrittävät arvot, arvohierarkiat sekä niiden oikeuttamisen periaatteet. Perelmanin mukaan esisopimukset reaalisuudesta suhteutetaan yleensä universaaliyleisöön ja esisopimukset arvostamisesta osayleisöön.

Esisopimukset voivat koskea reaalisuuden tai arvostamisen perusteita. Sopimukset siitä, mitä voidaan pitää reaalisenä koskevat asioiden todeksi, normaaliksi tai todennäköiseksi arvioimisen perusteita, kun taas arvostamista koskevat esisopimukset koskevat arvoja, niiden keskinäisen järjestyksen periaatteita sekä niihin liittyvien välineiden oikeuttamisen yleisiä perusteita. Arvostamisen perusteissa voidaan erottaa kaksi päätyyppiä, kvantitatiivinen lokus ja kvalitatiivinen lokus. Perelman kuvaa *lokuksen* käsitteellä arvostamisen yleisiä perusteita. Koistisen (1998, 48) mukaan tutkija Hilikka Summan ehdottama suomenkielinen tulkinta lokus-käsitteelle on ”yhteismaa (puhujalla ja kuulijan välillä); toisin sanoen alue, josta ei tarvitse neuvotella”.

Kvantitatiivisessa lokuksessa viitataan määrällisiin perusteisiin, kvalitatiivisessa laadullisiin. Kvantitatiivisesta perustelusta arviointiperusteena voidaan ottaa esimerkiksi demokratia: siinä vedotaan siihen miten valtaosa ihmisistä ajattelee. Kvalitatiivinen lokus taas on ominaista hyökkääjän asemassa olevalle puhujalle, koska muutoksen oikeuttaminen edellyttää yleensä ”normaalin” arvon kyseenalaistamista, jolloin yleisyyteen vetoavan kvantitatiivisen lokuksen perusta pettää.

Retoriikkaan kuuluvien poeettisten elementtien tutkimuksen ideana on tunnistaa puheesta tai tekstistä niissä esiintyvät troopit eli kielikuvat ja erityisesti paljastaa ”paljaalla silmällä” huomaamattomiksi muuttuneet uinuvat tai kirjaimellistuneet metaforat, jotka usein ”hiljaisesti” lisäävät argumentin voimaa. Esimerkiksi politiikan ja

hallinnon tilan ja tavoitteiden luonnehdinnassa käytetään sellaisia uinuvia metaforia kuten tehokkuus ja tehostaminen, keveys ja keventäminen sekä joustavuus.

3 SANANVAPAUDEN EETTISTÄ TAUSTAA

Tässä luvussa tarkastelen viestinnän ja sitä kautta sananvapauden taustalla olevia eettisiä suuntauksia. Viestinnässä etiikalla on suuri merkitys, koska sillä perustellaan sananvapautta ja riippumattomuutta valtiovallasta korostamalla ammatillista itsesääntelyä epävirallisine kunnia- ja kunnioitustoimintoina virallisten lakien ja asetusten sijasta. Oikeudenmukaisuus ja keskustelevuus ovat viestinnän taustalla olevia arvoja. Nämä arvot tulevat esiin seuraavaksi käsiteltävissä oikeudenmukaisuusteoriassa, diskurssietiikassa ja demokraattisen dialogin periaatteessa.

3.1 Oikeudenmukaisuus

Yhdysvaltalainen moraalifilosofi John Rawls esittää teoksessaan *A Theory of Justice* (1988), että oikeudenmukaiseen yhteiskuntaan päästään noudattamalla kahta periaatetta:

- Jokaisella ihmisellä on yhtäläinen oikeus yhtäläisten perusoikeuksien ja vapauksien mahdollisimman täydelliseen järjestelmään, joka on turvattavissa kaikille.
- Tässä järjestelmässä yhtäläiset poliittiset vapaudet tulee taata täydestä arvostaan.

Sosiaalinen ja taloudellinen eriarvoisuus on hyväksyttävissä vain mikäli kaksi ehtoa toteutuu: Ensinnäkin sen tulee liittyä aseisiin ja virkoihin, joista kaikki voivat avoimesti kilpailla mahdollisimman reilun tasa-arvoisuuden olosuhteissa. Toiseksi näiden eriarvoisuuksien tulee olla suurimmaksi hyödyksi huono-osaisimmille.

Ensimmäinen periaate turvaa ns. negatiiviset vapaudet ja toinen täydentää niitä määrittelemällä tasa-arvon ns. positiivisten vapauksien mukaisesti. Ensimmäinen periaate toistaa valistukseen ja liberalismiin sisältyvän ajatuksen myötäsyttyisistä ihmisoikeuksista, joiden varassa yhteiskuntasopimus solmitaan. Tämä on reilun pelin lähtökohta, mutta toisin kuin liberalismin klassikot Rawls ei luota onnellisuuden automaattiseen maksimointiin, vaan asettaa toisessa periaatteessaan tiukat pelisäännöt, jotta heikot ja köyhät eivät jäisi jalkoihin.

Näiden periaatteiden lisäksi Rawlsin teoriaan sisältyy ajatus, että omista eduistaan huolehtivat ihmiset tarkastelevat yhteiskunnan pelisääntöjä tietämättömyyden verhon takaa. Tässä alkutilanteessa kukaan ei tiedä omaa eikä muiden asemaa tai ominaisuuksia. Kukaan ei voi laskelmoida tiettyjen etupyyteiden varassa itselleen muita parempaa pelitilannetta. Säännöt hyväksytään luottaen siihen, että oma etu toteutuu parhaiten kun myös muiden edut on kohtuullisesti turvattu.

Oikeudenmukaisuuden toteuttajaksi ihmiset hyväksyvät suhteellisen vahvan julkisen vallan. Tämä palvelee paitsi yhteiskuntamoraalia myös edistää yhteiskunnan tehokkuutta. Mutta päinvastaisiakin näkemyksiä on. Nordenstreng ja Lehtonen (1998, 261) mainitsevat uusliberalismin edustajista esimerkiksi yhdysvaltalainen Robert Nozickin, joka hyväksyy vain minimaalisen ”yövärtijavaltion” – muutoin yhteiskunnan holhous vie yksilöltä vapauden ja lamaannuttaa yhteiskunnan hyvinvoinnin, mikä on varsin yleinen käsitys Yhdysvalloissa oikeiston piirissä.

3.2 Diskurssietiikka ja yhteinen arvopohja

Saksalainen yhteiskuntafilosofi Jürgen Habermas edustaa Rawlsin tavoin kantilaista perinnettä, joka määrittelee hyvän ja pahan ihmisten rationaaliseen ajatteluun ja yhteiskunnan kokonaisuuteen nojautuen. Myös Habermasin etiikka edellyttää, että yhteisön kaikki jäsenet hyväksyvät ne pelisäännöt, joiden mukaan toimitaan ja että kaikilla on paitsi oikeus myös mahdollisuus toimia. Mutta Habermasin teoria ei kohdistu vain yhteiskuntamoraalin ja -järjestyksen yleiseen pohjaan vaan erityisesti viestintään ihmisten välisten suhteiden strategisena tasona.

Siitä mitä arkisesti kutsutaan ihmisten väliseksi keskusteluksi Habermas (1987) johtaa kommunikatiivisen toiminnan käsitteen. Se tarkoittaa kielen avulla tapahtuvaa interaktiota, jossa osallistujat koordinoivat toimintasuunnitelmiaan. Tällainen yhteisymmärrykseen tähtäävä keskustelu, diskurssi, perustuu siihen, että toisinaan hyvinkin erimieliset osanottajat ovat sitoutuneet yhteisiin pelisääntöihin, erityisesti järjellisten argumenttien käyttöön. Ideaalinen puhetilanne taas turvaa sen, että kaikki voivat ”herruudesta vapaasti” osallistua keskusteluun. Kun keskustelua käydään näistä

lähtökohdista kyllin pitkään ja perusteellisesti, saavutetaan teoriassa ainakin rationaalinen yhteisymmärrys. Ehtona kuitenkin on yhteisten pätevyysvaatimusten hyväksyminen eli keskusteluyhteisön hyväksymä arvopohja – siitä diskurssietiikka.

Diskurssietiikkaan sisältyvät totuuden ja totuudellisuuden käsitteet ovat tiedonvälittäjille erityisen keskeisiä. Totuus tarkoittaa tässä yhtäältä valmiutta puhua totta, toisaalta avoimuutta toisten tarjoamalle totuudelle ja kolmanneksi pyrkimystä yhteisesti jaettuun totuuteen. Totuudellisuus puolestaan viittaa puhujan aitouteen: siihen että ihminen tuo itsensä ja elämismaailmansa aidosti esille, ilman itsekorostusta ja jopa itsekriittisesti.

3.3 Dialogin periaate

Brasilialainen kasvatustieteilijä ja filosofi Paulo Freire ei Habermasin ja Rawlsin tavoin lähde liikkeelle yhteiskuntateoriasta vaan yhteiskuntatodellisuudesta, erityisesti Latinalaisessa Amerikassa 1950- ja 60-luvuilla eläneiden ihmisten vapauden puutteesta. Freire kehitti akateemis-poliittisen ohjelman, sorrettujen pedagogiikan, jonka mukaisesti kasvatuksen tehtävänä on ihmisten vapauttaminen epäoikeudenmukaisuudesta. (Nordenstreng & Lehtonen 1998, 262).

Oppi perustuu uskoon ihmisten kyvykkyydestä ja hyvyydestä – vain valtarakenteilla on taipumus se tukahduttaa. Noidankehän purkamiseksi Freire panosti ihmisiin ja heidän kykyinsä muodostaa kriittinen tietoisuus, tiedostaminen. Freire on lähellä ns. vapautuksen teologiaa, joka vaikutti paitsi Latinalaisessa Amerikassa myös Pohjois-Amerikassa ja Euroopassa.

Kyseessä on laaja etiikan ja yhteiskuntapolitiikan suuntaus, johon myös ns. vaihtoehtoliikkeet on luettavissa ja jolle on ominaista huomion kohdistaminen pieniin ihmisiin ja heidän muodostamaansa kansalaisyhteiskuntaan suurten poliittisten rakenteiden sijasta. Freire toi tähän humanistiseen suuntaukseen pyrkimyksen dialogiin – niin kasvatuksessa kuin viestinnässä tuli luopua autoritaarisesta siirron ajatuksesta ja ottaa tilalle demokraattinen dialogin periaate.

Dialogisuus merkitsee, että valta ei enää aseta ihmisiä toisiaan vastaan rajallisista eduista kilpaileviksi kamppailijoiksi, vaan yhteisten etujen sitomiksi kumppaneiksi. Valta on subjekteille antoisaa vastavuoroisuutta, ei etäistä hallitsemista yli toisten. Freiremäinen dialogi johtaa ihmisten väliseen solidaarisuuteen ja demokraattiseen osallistumiseen.

Solidaarisuuden ja demokraattisuuden tavoite on myös Rawlsin ja Habermasin suuntauksilla. Kaikki kolme puhuvat sen puolesta, että viestinnässä kuten muillakin elämänaloilla etiikka edellyttää yhtäältä yhteiskunnan pyrkimystä oikeudenmukaisuuteen ja toisaalta ihmisten pyrkimystä yhteisymmärrykseen.

3.4 Liberalismi sananvapauden perustana

Sananvapauden taustana pidetään liberalistista ajattelua, jonka perustaa voidaan hakea seurausetiikasta ja utilitarismista. Tämän suuntauksen tunnetuin oppi-isä on englantilainen Johan Stuart Mill (1806-1873), jonka pääteos Vapaudesta edustaa klassista liberalismia. Nordenstrengin ja Lehtosen mukaan teoksen sananvapauskäsitys, toisin kuin yleisesti luullaan, on hyvinkin yhteiskunnallinen, jopa ekologinen. Liberalismille raivasi tietä valistusfilosofia.

Länsimaisen etiikkaperinteen kaksi perusjuonetta ovat velvollisuusetiikan ja seurausetiikan ohella liberalismi ja kommunitarismi, joka korostaa yhteisön ja sosiaalisen vastuun merkitystä individualismin ja kaupallisuuden vastapainona. Etiikan juuret johtavat antiikin Kreikkaan. Liberalismin kantaisäksi voidaan nimetä Sokrates ja kommunitarismin Platon. Näiden välimaastoon sijoittuu etiikan varsinainen kehittäjä Aristoteles. Aristoteleen keskeinen ajatus hyveellisyyden saavuttamiseksi on kohtuullisuus, kultainen keskitie äärimmäisyyksien välillä. Näin hän loi perustan myöhemmille käsityksille niin yhteiskunnallisesta oikeudenmukaisuudesta kuin tiedonvälityksen tasapuolisuudesta.

Kristinuskolla on antiikin filosofian ohella merkittävä vaikutus länsimaiseen ajatteluun epäitsekkyiden ja sosiaalisen mielenlaadun painottamisena. Nordenstrengin ja Lehtosen mukaan (1998, 257) nykypäivän eettinen ajattelu viestinnän etiikkaa myöten – niin velvollisuusetiikan kuin seurausetiikan muodossa – on perustaltaan aristoteeliskristillistä.

Suomessa julkisuuden säätely perustuu 1800-luvun liberalistiseen ajatteluun. Se on ollut pohjana sananvapaudelle, jonka sisältönä on sekä mielipiteen ilmaisemisen vapaus että oikeus tiedon vastaanottamiseen. Mielenkiintoista on nähdä, miten viestinnän säätelyyn uudella kanavalla vaikuttaa aikamme ajattelu, johon vapauden lisäksi kuuluu globaalisuus. Globalisaatio näkyy viestinnässä, mutta ennen kaikkea se on talouden liberalisoinnin leviämistä maailmanlaajuisiksi. Maailma ympärillämme on pienentynyt. Sähköinen viestintäteknikka siirtää tiedon maailman äärestä toiseen reaaliajassa. Moderni tiedonvälitys on luonut globaalin samanaikaisuuden.

Viestinnän tekijät kohtaavat nykyään etiikan uudella tasolla: Internetin avaamissa tietoverkoissa. Niihin on syntymässä oma säännöstönsä. Kysymys on samalla viestintämuotojen muutoksesta ja viestinnän perusteellisesta mullistuksesta. Uusi media ei tee tyhjäksi vanhaa etiikkaa, päinvastoin klassiset kysymykset kansalaiskeskustelusta nousevat uudelleen ajankohtaisiksi. Journalismin etiikan periaatteet totuudellisuus, vapaus, tasa-arvo, rehellisyys, toisen ihmisen kunnioitus ja itsenäisyys vain vahvistuvat, kun vanha media saa rinnalleen uuden kanavan.

4 SANANVAPAUTTA KOSKEVAT LAIT JA SOPIMUKSET

Tässä luvussa käsittelen sananvapauden taustalla olevia kansainvälisiä sopimuksia, lainsäädäntöä ja määräyksiä, joihin Suomi on sitoutunut. Tärkeimmät sopimukset ovat Yhdistyneiden kansakuntien yleiskokouksen 1976 hyväksymä kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskeva kansainvälinen yleissopimus ja lasten oikeuksista 1991 solmittu yleissopimus sekä ihmisoikeuksien ja perusvapauksien suojaamiseksi 1990 tehty Euroopan ihmisoikeussopimus. Luvussa tarkastellaan myös kansallista lainsäädäntöä sekä Euroopan unionin sananvapauspoltiikkaa.

4.1 Kansainväliset sopimukset

Sananvapaus määritellään Yhdistyneiden kansakuntien ihmisoikeudenjulistuksessa ja Euroopan neuvoston ihmisoikeussopimuksessa laajasti ihmisoikeudeksi, joka kattaa ilmaisuvapauden lisäksi mielipiteen vapauden ja vapauden vastaanottaa ja levittää tietoja ja ajatuksia. Molempiin sopimukseen liittyy myös koko joukko hyväksyttäviä rajoituksia, joita vapauden vastapainona oleva vastuu edellyttää.

YK:n ihmisoikeussopimuksen (19 artikla) mukaan jokaisella on sananvapaus ja tämä oikeus sisältää vapauden hankkia, vastaanottaa ja levittää kaikenlaisia tietoja ja ajatuksia riippumatta alueellisista rajoista joko suullisesti, kirjallisesti tai painettuna taiteellisessa muodossa tai muulla hänen valitsemallaan tavalla. Artikla sisältää myös luettelon hyväksyttävistä sananvapauden rajoittamisperusteista, artiklan 3 kohdan mukaan sananvapauden käyttö merkitsee erityisiä velvollisuuksia ja erityistä vastuuta. Siksi voidaan laissa säädettyjen rajoitusten alaiseksi saattaa sellaisia seikkoja, jotka ovat välttämättömiä toisten henkilöiden oikeuksien tai maineen kunnioittamiseksi tai valtion turvallisuuden tai yleisen järjestyksen, terveydenhoidon taikka moraalin suojelemiseksi.

Lapsen oikeuksista solmitun yleissopimuksen mukaan (13 artikla) turvataan lasten sananvapaus. Sopimuksessa ei tehdä eroa YK:n ihmisoikeussopimuksen tapaan

mielipiteen ilmaisun ja sananvapauden välillä, mutta muutoin artikkelit vastaavat sanamuodoltaan toisiaan.

Euroopan ihmisoikeussopimuksessa (10 artikla) jokaiselle turvataan sananvapaus. Tämä oikeus sisältää vapauden pitää mielipiteitä sekä vastaanottaa ja levittää tietoja ja ajatuksia alueellisista rajoista riippumatta ja viranomaisten siihen puuttumatta. Radio-, televisio- ja elokuvayhtiöiden tekeminen luvanvaraisiksi on kuitenkin valtioille mahdollista. Artikla sisältää lausekkeen, jonka mukaan laissa voidaan säätää sellaisista rajoituksista, jotka ovat välttämättömiä demokraattisessa yhteiskunnassa kansallisen turvallisuuden, alueellisen koskemattomuuden tai yleisen turvallisuuden vuoksi, epäjärjestyksen tai rikollisuuden estämiseksi, terveyden tai moraalien suojaamiseksi, muiden henkilöiden maineen tai oikeuksien turvaamiseksi, luottamuksellisten tietojen paljastumisen estämiseksi, tai tuomioistuimen arvovallan ja puolueettomuuden vahvistamiseksi.

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin on ratkaisukäytännöillään noudattanut Euroopan ihmisoikeussopimuksen sananvapausartiklan sisältöä. Sananvapauden kannalta huomionarvoiset ratkaisut liittyvät yhtäältä toimittajan rikosoikeudelliseen vastuuseen ja toisaalta tietolähteen suojaan.

4.2 Euroopan unioni

EY:n piirissä on annettu direktiivi televisiotoimintaa koskevien jäsenvaltioiden lakien, asetusten ja hallinnollisten määräysten yhteensovittamisesta, joka sisältää määräyksiä sananvapauden käyttämiseen liittyvistä kysymyksistä, kuten televisio-ohjelmien jakelun ja tuotannon edistämisestä, televisiomainonnasta ja sponsoroinnista, alaikäisten suojelusta ja vastineoikeudesta.

Euroopan unioni on kiinnittänyt huomiota Internetin sisältökysymyksiin. Komissio on julkaissut 1996 tiedonannon Internetin laittomasta ja haitallisesta sisällöstä (Valtioneuvoston selvitys eduskunnalle EU:n Internet-hankkeista). Ministerineuvosto teki asiasta päätöslauselman, jossa kehoitetaan jäsenmaita helpottamaan

itsesäätelysysteemien ja tehokkaiden toimintaohjeiden sekä mahdollisesti julkisten palautelinjojen käyttöönottoa. Myös käyttäjille tarjottavien suodatusmekanismien ja luokittelusysteemien käyttöä tulee rohkaista. Päätöslauselmassa tunnustetaan toisaalta Internetin kiistämättömät yhteiskunnalliset edut ja toisaalta tarve ponnistella sitä vastaan, että Internetiä käytetään erityisesti lapsiin kohdistuviin laittomuuksiin. EU:n komissio julkaisi 16.10.1996 Vihreän kirjan alaikäisten ja ihmisarvon suojelemisesta audiovisuaalisissa ja informaatiopalveluissa.

Vihreän kirjan tavoitteena on ollut herättää keskustelu uusiin viestintäpalveluihin liittyvistä ongelmista ja mahdollisista toimenpiteistä niiden torjumiseksi. Kirjassa on myös kuvattu audiovisuaalisten ja informaatiopalveluiden kehitystä, analysoitu nykyistä lainsäädäntöä ja politiikkaa kansallisella, eurooppalaisella ja kansainvälisellä tasolla sekä uusien palvelujen vaikutusta näihin. EU:ssa on 1997 käynnistetty toimintasuunnitelma toimenpiteiksi Internetin ja tietoverkkojen laitonta ja vahingollista sisältöä vastaan.

Tekijänoikeuksien osalta EU:ssa on jo useita direktiivejä: tietokantadirektiivi, suoja-aikadirektiivi, satelliitti- ja kaapelidirektiivi, vuokraus- ja lainausdirektiivi ja tietokoneohjelmien oikeudellinen suoja.

4.3 Kansallinen lainsäädäntö

Suomessa hallitusmuodon 10 §:n mukaan jokaisella on sananvapaus. Sananvapautteen sisältyy oikeus ilmaista, julkistaa ja vastaanottaa tietoja, mielipiteitä ja muita viestejä kenenkään ennakolta estämättä. Tarkempia säännöksiä sananvapauden käyttämisestä annetaan lailla. Lailla voidaan säätää kuvaohjelmia koskevia lasten suojelemiseksi välttämättömiä rajoituksia.

Suomessa hallitusmuoto siis takaa sananvapauden ilman ennakkosensuuria. Sananvapauden käytön luvanvaraisuus on myös lähtökohtaisesti kielletty. Toisaalta on katsottu, että sananvapaussäännös ei estä ylläpitämästä toimilupajärjestelmää yleisradio- ja kaapelilähetystoiminnassa, mikäli järjestelmän tarpeellisuus voidaan perustella sananvapauden kannalta hyväksyttävällä tavalla.

Julkaisutoimintaa säädellään Suomessa painettua sanaa varten laaditulla painovapauslailla vuodelta 1919, yleisradiotoimintaa säätelevällä radiovastuulailla vuodelta 1971 ja lailla kaapelilähetystoiminnasta vuodelta 1987. Painovapauslaki ja radiovastuulaki sisältävät määräykset julkaisun päätoimittajasta ja ohjelman vastaavasta toimittajasta, jonka velvollisuus on valvoa sisältöä ja määrätä siitä sekä kantaa vastuu. Painovapauslakiin sisältyy myös oikaisu- ja vastinevelvollisuus.

Päätoimittajille ja vastaaville toimittajille on nykyisellään säädetty varsin ankara rikosoikeudellinen vastuu. Tämän toissijaisen vastuun periaatteen mukaisesti viestistä voi olla vastuussa laatijan ohella tai jopa hänen sijaansa päätoimittaja ja/tai julkaisija ja sähköisissä viestimissä vastaava ohjelmatoimittaja. Oikeusministeriön sananvapaustoimikunta onkin arvostellut tätä vastuuta ja toteaa mietinnössään (1997:3, 62) että sananvapauden ja rikosoikeuden yleisten periaatteiden mukaan voidaan pitää pulmallisena, että ilmaisun sisällöstä on rikosoikeudellisessa vastuussa joku muu kuin ilmaisun esittäjä itse. Sananvapaustoimikunta säilyttäisi kuitenkin vastaavan toimittajan asettamisvelvollisuuden kaikilla säännöllisesti ilmestyvillä julkaisuilla sekä ohjelmilla. Vastine- ja oikaisuvelvoitteen se laajentaisi koskemaan viestintätekniikasta riippumatta kaikkiin säännöllisesti ilmestyviin julkaisuihin (1997:3, 76).

Ruotsissa on vieläkin ankarampi päätoimittajavastuu. Sen erityispiirteisiin kuuluu, että vain yksi henkilö voi olla vastuussa painovapausrikoksesta. Ruotsin vastuujärjestelmässä kirjoittaja ei koskaan voi joutua vastuuseen aikakautisella kirjoituksella tehdystä painovapausrikoksesta. Vastuuvapauden kannalta ei ole merkitystä sillä, onko kirjoittajan nimi mainittu vai ei.

Sananvapaustoimikunta on mietinnössään todennut painovapauslain kokonaan vanhentuneeksi. Toimikunta ehdottaa sananvapauden käyttämistä koskevien säännösten kokoamista yhteen lakiin, joka korvaisi painovapauslain, radiovastuulain ja osin kaapelilähetystoiminnasta annetun lain. Ehdotettu laki sananvapauden käyttämisestä joukkoviestinnässä soveltuisi kaikkeen kotimaiseen julkaisu- ja ohjelmatoimintaan viestien tallennus-, julkaisu- ja jakelutekniikasta riippumatta. Laki koskisi siten myös verkkoviestintää.

Painovapauslaissa (11 §) on anonyymien ilmaisun suojasta todettu, että kirjanpainaja on tuomittava sakkoon, jos hän ilman tekijän lupaa panee painokirjoitukseen tekijän nimen. Tällä velvoitteella ei kuitenkaan ole anonyymiuden suojan kannalta käytännön merkitystä, vaan tärkeimmät lähdesuojaa ja anonymiteettiä koskevat säännökset löytyvät oikeudenkäymiskaaresta ja esitutkintalaista.

Oikeudenkäymiskaaresta ja esitutkintalaista on säädetty anonyymien ilmaisun ja tietolähteen suojaa koskevista seikoista. Kysymys on poikkeuksista todistajan yleiseen todistamisvelvollisuuteen. Oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 24 §:ssä sanotaan, että aikakautisen painokirjoituksen julkaisija, päätoimittaja, kustantaja tai kirjanpainaja saa kieltäytyä vastaamasta kysymykseen, kuka on painokirjoitukseen otetun kirjoituksen laatija tahi kuka on antanut kirjoituksen taikka tiedonannon perusteena olevat tiedot. Säännös on ulotettu koskemaan myös yleisradio- ja kaapelilähetystoimintaa.

Oikeudenkäymiskaaresta on myös säädetty siitä, milloin anonyymien ilmaisun tai tietolähteen suoja voidaan murtaa. Se voi tapahtua silloin, kun asia koskee rikosta, mistä saattaa seurata kuuden vuoden tai sitä pitempi vankeusrangaistus tai asia koskee tietoa, joka on annettu vastoin sellaista salassapitovelvollisuutta, jonka rikkomisesta on säädetty rangaistus.

Joukkoviestinnän sisältöä koskevia rajoituksista säädetään pääasiassa rikoslilla ja muulla rikoslainsäädännöllä. Lainsäädäntö koskee yhtä lailla perinteistä julkaisemista kuin verkkojulkaisemistakin. Nykyisen (1999) lainsäädännön puitteissa julkaisuutoiminnassa voidaan Suomessa syyllistyä seuraaviin rikoksiin:

- uskonrauhan rikkominen ja jumalanpilkka
- kiihottaminen kansanryhmää vastaan
- sotaan yllyttäminen
- vakoilu
- turvallisuussalaisuuksien paljastaminen
- julkinen kehottaminen rikokseen tai muuhun lain rikkomiseen
- sukupuoli- ja sukupuolisuhteiden julkinen loukkaaminen

- kunnianloukkausrikokset
- yksityiselämän loukkaaminen
- kuolleen muiston häpäiseminen
- tekijänoikeusrikos
- markkinointirikos
- yrityssalaisuuden rikkominen
- salassapitorikos
- virkasalaisuuden rikkominen

Kaapelilähetystoiminnan osalta on säädetty rangaistus sisällöltään kielletyn ohjelman lähettämisestä kaapelitse. Elokuvien ja video- ja muiden kuvaohjelmien tarkastamisesta on erikseen säädetty. Mainonnan ja markkinoinnin rajoituksista on säädetty kuluttajasuojalaissa, laissa sopimattomasta menettelystä elinkeinotoiminnassa, arvopaperimarkkina- ja alkoholilaissa sekä laissa tupakoinnin vähentämiseksi.

Sähköisen viestinnän sääntelyyn liittyy myös teletoimintalaki. Radiolaitteen hallussapidosta ja käytöstä sekä radioviestinnän suojaamisesta häiriöiltä on säädetty radiolailla. Radio- ja telehallintoa koskevat perussäännökset on annettu lailla telehallinnosta ja postitoimintaa koskevat säännökset ovat postitoimintalaissa.

Viestintäteknikan kehitys on aiheuttanut sen, että lainsäädännöstä ei löydy vastausta tietoverkkojen ja erityisesti Internetin kautta tapahtuvan viestinnän sääntelyyn. Sen vuoksi lainsäädännön uudistaminen on nähty tarpeelliseksi, minkä lisäksi on paineita uudistaa ja laatia kansainvälisiä sopimuksia, joilla luodaan käytäntöjä toimittaessa maailmanlaajuisessa verkossa. Suomi on edelläkävijä pyrkimyksissään lainsäädännön uudistamiseen ja lainsäädännön yhtenäistämiseen eri viestintämuotojen sääntelyssä. Sananvapaustoimikunnan vuonna 1997 jättämässä mietinnössä tähdätään sananvapauden käyttämisen sääntelyn yhtenäistämiseen kotimaisessa julkaisu- ja ohjelmatoiminnassa.

5 SANANVAPAUDEN YHTEISKUNNALLINEN MERKITYS

Sananvapaus on länsimaisen demokratian kulmakivi. Sitä pidetään demokratioissa jopa itsestäänselvyytenä, kunnes esiin tulee tapauksia, jolloin toimittajaa on estetty tekemästä työtään tai hänen juttunsa on ”hyllytetty”. Vakavampia ovat sitten tapaukset, jolloin tiedonvälittäjän on ollut syytä pelätä henkensä puolesta. Tässä luvussa tarkastelen sananvapauteen kuuluvaa oikeutta vallanpitäjien arvosteluun, sensuuria ja itesesensuuria.

Englantilainen tutkija Colin Sparks toteaa artikkelissaan *Sanomalehdet, Internet ja demokratia* (1996), että kun sanomalehdet aikanaan tulivat, niiden laaja levikki syntyi tietyn yhteiskunnallisen ryhmän elintapojen varaan aikana, jota sosiologit kutsuvat modernismin huipuksi. Lehtien lukijat olivat useimmiten miehiä ja vaatimattomasti koulutettuja. He olivat saaneet juuri äänioikeuden ja olivat usein suhteellisen etuoikeutettuja. He uskoivat aidosti, että äänestämällä he olisivat merkittäviä poliittisia toimijoita.

Mikä on tilanne nyt, kun Internet on tullut merkittäväksi tiedonsiirtokanavaksi. Ketkä sitä käyttävät ja millä tavalla? Kokevatko he, että he voivat vaikuttaa yhteiskunnallisiin asioihin?

5.1 Oikeus vallanpitäjien arvosteluun

Sananvapauden tärkeimpänä yhteiskunnallisena funktiona voidaan pitää kansalaisten oikeutta arvostella vallanpitäjiä. Internet ja ennen kaikkea www tuovat todellisia mahdollisuuksia kansalaisten julkaisutoiminnalle ja optimistisesti voitaisiin olettaa, että demokratia lisääntyy, kun yhä useammilla on mahdollisuus saada mielipiteensä julki.

Tosiasia kuitenkin on, että kyky käyttää ja hyödyntää verkkopalveluja on kaikkea muuta kuin tasaisesti kansalaisten keskuuteen levinnyt taito. Verkkopalveluja käyttävät nuoret, hyvin koulutetut ja yhteiskunnan hallitseviin ryhmiin kuuluvat. Internet on tulvillaan järjestymätöntä tietoa, joten sieltä on vaikea etsiä ja varsinkin löytää tarvitsemaansa.

5.2 Sensuuri

Hallitusmuoto takaa Suomessa sananvapauden ilman ennakkosensuuria. Jälkikäteen sanoistaan voi joutua vastuuseen vallitsevan lainsäädännön puitteissa, mutta ennakkoon ei sanomisia voida estää. Sananvapauteen sallitaan kuitenkin tiettyjä rajoituksia, kun kysymyksessä on muiden oikeuksien ja maineen suojeleminen, kansallinen turvallisuus ja alueellinen koskemattomuus, yleinen järjestys, yleinen moraalit ja hyvinvointi, rikollisuuden tai epäjärjestyksen torjuminen. Valtiolle kuuluu harkintavalta sen suhteen, millaisia ilmaisuvapauden rajoittamisia se pitää tarpeellisena. Huomattavaa on, että sananvapautta voidaan rajoittaa myös epäsuorasti – säätelemällä tiedotusvälineiden omistusta. Omistuksen sääntelyssä ongelmaksi tulee viestintäyhtiöiden monikansallisuus.

Sensuurista on kyse silloin, kun julkaisemisesta päättää jokin muu taho kuin tiedotusväline itse. Kyse on useimmiten poliittiseen ja yhteiskunnalliseen vallankäyttöön liittyvä keino totalitaarisissa järjestelmissä ja autoritaarisissa hallinnoissa, jolloin kansalaisilta halutaan riistää perusoikeus arvostella vallanpitäjiä.

Kansainvälisen Reportterit ilman rajoja (Reporters sans frontières) –järjestön mukaan Internetiä pelätään ja vihataan kymmenissä maissa. Vallanpitäjät käyttävät sensuuriaseinaan valtion suodattimia tai näennäisesti riippumattomia palvelimia. Pidätykset ja vankeusrangaistukset ovat myös käytössä. Internetiin kyseenalaisesti suhtautuvia maita järjestön mukaan on 45 ja niistä parikymmentä on Internetin todellisia vihollisia.

Järjestön mukaan Internetiä eniten sensuroivat Saudi-Arabia, Tadžikistan, Turkmenistan, Uzbekistan, Azerbaidzhan, Kazahstan, Kirgisia, Valko-Venäjä, Myanmar (Burma), Kiina, Pohjois-Korea, Kuuba, Irak, Iran, Libya, Sierra Leone, Sudan, Syyria, Tunisia ja Vietnam. Sudanissa ja Syyriassa vain valtiolliset elimet saavat käyttää Internetiä. Yksityistä surfailijaa uhkaa vankeusrangaistus. Sekä Vietnamin että Kiinassa kaikkien Internetin käyttäjien on ilmoitauduttava viranomaisten rekisteriin.

Kuubassa Internetiä valvotaan yhtä tyyliä kuin muitakin medioita. (Veikko Pajunen, Verkko voi viedä vankilaan, HS 3.9.1999.)

5.3 Omat eettiset normit ja säännöt

Vapaus ilmaista mielipiteensä on kansalaisten perusoikeus, mutta kansalaisia myös suojataan sananvapauden väärinkäytöksiä vastaan. Rikosoikeudellinen menettely on kuitenkin usein liian jäykkä ja järeä tapa, johon ei mielellään ryhdytä. Sen sijaan median rikkomuksia ja ylilyöntejä on pyritty ehkäisemään ennalta luomalla omia sääntöjä ja menettelytapoja sekä harjoittamalla omaa valvontaa. Hyvän journalistisen tavan noudattamista valvoo Suomessa julkaisualan oma itsesääntelyelin Julkisen sanan neuvosto, joka ei jaa tuomioita vaan vapauttavia tai langettavia päätöksiä.

Tiedonvälittäjät ovat kehittäneet omaa etiikkaansa ja sen säännöstöjä niin kauan kuin tämä ala on mielletty ammatiksi – journalistit peräti sadan vuoden ajan. Etiikka onkin yksi niistä tunnusmerkeistä, joita minkä tahansa alan ammattilaisuus tarvitsee tullakseen tunnustetuksi niin omassa kuin ulkopuolisten piirissä (Airaksinen 1991). Mutta tiedotusosalalla on erityinen syy harrastaa etiikkaa: sillä perustellaan sananvapautta ja riippumattomuutta erityisesti valtiovallasta eli ammatillista itsesääntelyä epävirallisine kunnia- ja tunnustuksineen virallisten lakien ja asetusten sijasta.

Nykyisin viestinnän ammattilaiset kohtaavat etiikan uudella tasolla: Internetin avaamissa tietoverkoissa. Niihin on syntyneessä oma säännöstönsä ”netiketti”, joka ei tosin vielä ole saavuttanut sellaista merkitystä ammattipiireissä kuin hyvä journalistinen tapa. Julkisen sanan neuvoston valvonnan ulottamisesta verkkojulkaisemiseen ei ole julkisuudessa näkynyt ennakkotapauksia, mutta tulevaisuus näyttää laajeneeko neuvoston reviiri.

Tietynlaista pyrkimystä omaan valvontaan Internetissä edustavat www-sivuille asetettavat ikäraajat. Käyttäjältä pyydetään rekisteröintiä, ei maksun vaan ikärajan tarkistamisen vuoksi. Toinen asia sitten on, miten ikärajojen noudattamista voidaan valvoa.

Internet yhdistetään julkisessa keskustelussa helposti ääriliikkeisiin, huumeiden valmistukseen ja pornografian levittämiseen. On myös pelätty, että Internetissä voi liian helposti vahingossa törmätä tällaiseen aineistoon saati sitten tietoisien haun yhteydessä. Käykö sitten todellisuudessa niin, sitäkin on tutkittu. Glasgow'n yliopiston viestinnän lehtori Paul Burton (1996) siteeraa selvityksessään Guardian-lehdessä julkaistua tutkimusta (Holderness, 1995), jonka mukaan todennäköisyys löytää sattumalta pornografisia kuvia oli huonompi kuin 1:70 000:een.

5.4 Itsesensuuri

Eri asia kuin eettinen oma valvonta on itsesensuuri. Se on päätäntävallan antamista viestinnän sisällöstä median ulkopuolelle. Ulkopuolinen taho käyttää silloin sitä yhteiskunnallista valtaa, joka itse asiassa kuuluu medialle. Sananvapauden käytön kannalta on tärkeää median toimijoiden oma moraalinen ja suhtautuminen vallankäyttöön. Itsesensuuri voi ilmetä myös suhteessa taloudelliseen valtaan; jos media on taloudellisesti riippuvainen rahoittajistaan, ilmoittajista, on houkutus vaieta asioista, jotka ovat näiden kannalta kielteisiä.

Suomessa lehdistön varovaisuus eli itsesensuuri tai itsekuri oli presidentti Paasikivelle, Kekkoselle ja Koivistollekin maan turvallisuuspolitiikkaan liittynyt legitiimi, laillinen toimintamuoto: Suomen poliittista varovaisuutta ja viisautta. Suurelle osalle lehdistöä taas kyseessä oli länsimaihin sopimaton kirjoittelun rajoittaminen. Kylmän sodan ja Suomen ja Neuvostoliiton välisen yhteistyö- ja avunantosopimuksen, YYA-sopimuksen, aikana Suomen sanomalehdistö pehmeni idänpolitiikan paineessa ja käsitys lehdistön tehtävästä hämärtyi: julkinen sana alkoi integroitua – varsinkin 1970-luvulla – valtiovaltaan, sen idänpolitiikan pyrkimyksiin. Tällöin valtiovalta ja poliitikot pääsivät käyttämään sanomalehdistölle kuuluvaa valtaa omiin tarkoituksiinsa. Tämä sinänsä hyvin ja kauniisti perusteltu tapa – kysymyksessä oli viime kädessä ”Suomen eloonjääminen ” – oli 1970-luvulla lisääntyneessä ristiriidassa länsimaisen sananvapauskäytännön kanssa. (Salminen 1996.)

Helsingin Sanomien entinen päätoimittaja ja sananvapaustoimikunnan pysyvä asiantuntija Simopekka Nortamo (HS12) kirjoittaa itsesensuurista auktoriteettiuskona, joka on ihmisen itse itselleen rakentama sananvapauden ja jopa ajatuksenvapauden haitta. Erehtymättömän auktoriteetin tarpeessaan ihminen vapaaehtoisesti kaventaa omaa valtaansa ja samalla omaa vastuutaan. Hänen mukaansa ilmiö tunnetaan sekä historiasta että nykypäiviltä arkisena realiteettina ideologisen tai poliittisen tai uskonnollisen johtajuuden ympärillä – milloin täysin totalitaarisessa, milloin rajallisemmassa muodossa.

Nortamon (HS12) mukaan hyvin monissa kulttuureissa – myös meillä – yksi auktoriteetin laji ovat usein olleet niin jäykät ja syvään iskostuneet yhteiskuntanormit, että niiden mielekkyyden ja oikeudenmukaisuuden julkinen epäily tai edes niistä vapaasti keskusteleminen ei ympäröivän yhteiskunnan paineessa luonnistu. Sellaisissa tilanteissa sananvapauden edistäminen on hänen mukaansa joskus onnistunut taiteen keinoin. Vaikka sekä poliittista että uskonnollista auktoriteettiuskoa on usein levitetty ja lujitettu tarkoitushakuisen taiteen avulla, niin toisaalta taide – silloin kun se ei ole sitoutunutta – on pystynyt antamaan vahvoja herätteitä omaehtoiseen ajatteluun.

Jälkikäteen voidaan spekuloida ajatuksella, olisiko poliittinen itsesensuurin kehittyminen suhteessa Neuvostoliittoon ollut mahdollista 1970-luvulla, jos tuolloin jo olisi ollut Internet? Olisiko sana ollut vapaampi Internetissä vai olisiko siitä tullut toissijainen toisinajattelijoiden foorumi? Kysymyksiä, joihin on vaikea saada vastausta. Internetiin on kohdistettu sensuurin selättäjänä suuria toiveita, sitä käyttävät hyväkseen diktatuurimaiden vapaustaistelijat, sinne saavat aineistonsa ne jotka muutoin ovat turhaan kolkutelleet kustantamoiden ja lehtitalojen ovia. Vaikka he saisivatkin sanansa julki, ei se poista tilannetta ja ympäristöä, jossa sensuuria harjoitetaan.

6 VIESTINTÄ VERKOSSA

Oikeus käyttää tietoverkkojen uusia viestintämuotoja kuuluu sananvapauteen. Uudet sähköiset viestintämuodot ovat kiistatta lisänneet kansalaisten mahdollisuuksia käyttää sananvapautta. Tietoverkoissa sananvapautta voidaan käyttää ilmaisemalla tietoja, mielipiteitä tai muita viestejä kotisivujen kautta tai osallistumalla keskusteluryhmiin. Sananvapauden toteutuminen on käytännössä julkaisemisen vapautta. Internet ja ennen kaikkea www ovat alentaneet julkaisemisen kynnystä tuomalla tavalliselle kansalaiselle mahdollisuuden julkaisemiseen ilman perinteisen median portinvartijoita ja antamalla mahdollisuuden saada sanansa laajasti julki pienin kustannuksin. Julkaisemisesta on tullut lähes ”jokamiehen oikeus” – kansalaisjournalismia. Raja kohdeviestinnän ja joukkoviestinnän välillä on hämärtynyt. Mitä nämä viestinnän muodot ovat verkkoviestinnän kannalta, sitä tarkastelen tässä luvussa. Toisena kohtana selvitän verkkojulkaisemisen määrittelyä.

6.1 Kohdeviestintä

Viestinnän jakamisella kohde- ja joukkoviestintään on merkitystä viestintään sovellettavan normiston osalta. Kohdeviestintä on viestintää, jossa viesti on tarkoitettu rajoitetulle määrälle vastaanottajia. Joukkoviestinnässä vastaanottajien määrää ei ole rajattu. Tietoverkkoviestintään liittyviä kysymyksiä tarkastelevassa raportissa (Tietoverkkojen mahdollistamat uudet sähköiset viestintämuodot ja niiden sääntely Suomen lainsäädännössä, 1996) joukkoviestinnäksi on katsottu myös viestien lähettäminen merkittävän suurelle vastaanottajajoukolle, vaikka vastaanottajien määrä olisikin tiedossa.

Perinteinen esimerkki kohdeviestinnästä on kahden henkilön välinen puhelinkeskustelu. Joukkoviestintää ovat esimerkiksi julkaisutoiminta tai radio- ja televisiolähettykset. Tietoverkoissa kohdeviestintää on kahden henkilön välinen sähköpostiviestintä. Useammankin kuin kahden tahon kesken tapahtuva viestintä voi olla kohdeviestintää edellyttäen, että viestin vastaanottajien määrä on rajoitettu. Ehdon täyttäviin monenkeskisiin puhelin- ja videoneuvotteluihin sekä sähköpostikeskusteluryhmiin voidaankin soveltaa kohdeviestintää koskevia normeja.

Tietoverkoissa joukkoviestintää ovat kaikki verkon välityksellä rajoittamattoman tai hyvin suuren käyttäjämäärän tavoitettaviin lähetetyt tai asetetut viestit. Joukkoviestintää olisi siten myös tietoverkoissa toteutuvat avoimet keskusteluryhmät, esimerkiksi Internetin news-ryhmät, tietoverkoissa ylläpidettävät kotisivut, www-sivut, tietoverkoissa ilmestyvät sähköiset lehdet ja tietoverkkojen välityksellä tapahtuva ääni- ja kuvaohjelmien jakelu.

Tutkimuksessani keskityn tarkastelemaan nimenomaan tietoverkkojen kautta tapahtuvaa joukkoviestintää, jota kutsun verkkojulkaisemiseksi. Toisaalta rajan hämäryys kohdeviestinnän ja joukkoviestinnän välillä pakottaa tarkastelemaan sananvapauden käyttöä suojaavaa viestinnän luottamuksellisuutta myös kohdeviestinnän osalta.

6.2 Viestinnän luottamuksellisuus

Suomen hallitusmuodon mukaan kirjeen, puhelun ja muun luottamuksellisen viestin salaisuus on loukkaamaton. Tietoverkoissa tapahtuva luottamuksellinen viestintä saa kiistatta perustuslain suojaa. Julkisuuteen tarkoitettu viesti ei saa eikä se tarvitsekaan hallitusmuodon takaamaa luottamuksellisuuden suojaa.

Viestien luottamuksellisuuden suoja käsittää myös luottamuksellisia viestejä koskevat tunnistamistiedot. Voimassa olevaan lainsäädäntöön sisältyviä luottamuksellista viestintää turvaavia säännöksiä on mm. rikoslaissa, teletoimintalaissa ja postitoimintalaissa. Luottamuksellisen tietoverkkoviestinnän suojaa tehostavat rikoslain säännökset viestintäsalaisuuden loukkauksesta ja törkeästä viestintäsalaisuuden loukkauksesta. Rangaistavaa (RL 38.3 ja 4 SS) on avata suljettu tai suojattu viesti, salaa kuunnella tai tallentaa teknisin apuvälinein toisen yksityistä puhetta tai hankkia tieto tietoverkossa välitettävänä olevan puhelun, sähkö-, tekstin-, kuvan- tai datasiirron taikka muun vastaavan televiestin sisällöstä tai tällaisen viestin lähettämisestä tai vastaanottamisesta.

Suhtautuminen sähköpostiviestinnän luottamuksellisuuteen organisaatioissa ja yrityksissä vaihtelee. Toisissa yrityksissä ja organisaatioissa luottamuksellisuutta ja yksityisyyttä vaalitaan, toiset taas pitävät kaiken organisaation tai yrityksen sisällä

olevan tiedon omanaan. Erilainen suhtautuminen sähköpostiviestinnän yksityisyyteen nostaa esiin ongelmia siitä, voidaanko käyttäjien yksityisyyteen puuttua ja jos puututaan niin mitkä ovat rajat? Eettisiä ongelmia nousee siitä, miten erotetaan työviestit yksityisistä viesteistä.

Uusien sähköisten viestintäkeinojen avulla lähetetty viesti voi päätyä suojaamattomana muulle kuin aiotulle vastaanottajalle. Tällaisen viestin vastaanottajalle voitaisiin perustaa salassapitovelvollisuus. Vastaava tilanne on radiolähetysten osalta ratkaistu radiolain säännöksellä, jonka mukaan yksityisen radiolähetysten vastaanottanut väärä taho ei saa tallentaa sitä, eikä ilmaista tai käyttää hyväksi sen sisältöä taikka tietoa sen olemassaolosta.

Hallitusmuodon säännöksestä ei saada vastausta tilanteeseen, jossa lähettäjä haluaa sananaikaisesti lähettää luottamuksellisen viestin ja ei-luottamuksellisen viestin. Ongelma liittyy anonymipalvelimien toimintaan. Lähettäjä haluaa viestin julkisuuteen ja yhtä aikaa suojata henkilöllisyytensä. Teknisesti kyse on kahdesta viestistä, joista ensimmäinen päätyy anonymipalvelimelle ja toinen palvelimen lähettämänä julkisuuteen. Anonymipalvelimelle lähetetty viesti on katsottu kohdeviestinnäksi, joka voi saada hallitusmuodossa tarkoitettua viestinnän suojaa.

Anonymipalvelimen kautta julkisuuteen lähetettyjen viestien luottamuksellisuuden suojaa on käsitelty Helsingin hovioikeudessa erään yksittäistapauksen osalta. Hovioikeus velvoitti palvelimen ylläpitäjän paljastamaan sähköpostiviestin lähettäjän (Helsingiuksen tapaus). (TIV1)

Tietoverkkoviestinnän tekniseen toteuttamiseen osallistuu tahoja, jotka ovat viestin teknisenä välittäjänä verrattavissa postiin tai telelaitoksiin. Tällaisia tahoja ovat esimerkiksi tietoverkko-operaattorit ja erilaisten palvelujen tarjoajat sekä organisaatioiden sisäisten palvelimien ja välitysjärjestelmien ylläpitäjät.

Laissa olevat säädökset ovat sähköpostiviestinnän osalta yleisluontoiset ja väljät; ne eivät esimerkiksi määrittele, keitä on pidettävä ns. ylläpitohenkilökuntana. Tulkinnat

organisaatioissa ja yrityksissä saattavatkin olla ristiriidassa hallitusmuodon takaaman viestintäsalaisuuden kanssa. Varsin yleinen tulkinta on, että järjestelmän ylläpitäjillä on oikeus asemansa perusteella esimerkiksi virheenselvitystilanteessa tai vastaavassa tutkia käyttäjien viestien otsikoita, eräissä tapauksissa itse viestejä ja lokeja. Ylläpitäjän oikeus valvoa sähköpostiliikennettä saattaa vaikuttaa eettisesti väärältä kun sitä verrataan suoralta kädeltä perinteiseen luottamukselliseen viestintään, mutta yrityksen ja organisaatioiden tavoitteiden kannalta sitä voidaan pitää eettisesti hyväksyttävänä, kun tavoitteena on pyrkimys suojata yrityssalaisuuksia ja estää väärinkäytöksiä.

Viestinnän luottamuksellisuuden suojan kannalta on välttämätöntä, että sen tekniseen välittämiseen osallistuvilla tahoilla on salassapitovelvollisuus toiminnassaan tietoonsa saamiensa luottamuksellisten tietojen osalta. Postitoimintalaissa ja teletoimintalaissa on salassapitovelvollisuuden rikkominen kriminalisoitu. Näiden lakien säännöksiä ei kuitenkaan voida suoraan soveltaa tietoverkkoviestinnän tekniseen toteuttamiseen. Vaikka tietoverkkoviestinnän tekniseen toteuttamiseen osallistuvilla katsottaisiin olevan salassapitovelvollisuus siviilioikeudellisilla perusteilla (sopimus- tai lojaliteettivelvoite, ks. Työsopimuslaki 15 SS), on tietoverkkoviestinnän suoja perinteisen kohdeviestinnän suojaan huonompi.

Perinteisen kohdeviestinnän luottamuksellisuuteen voidaan puuttua riittävän intressin sitä edellyttäessä. Tietoverkon viestin luottamuksellisuuden suojaan puuttumisesta ei ole televiestintää vastaavia erityissäännöksiä.

Kohdeviestintää välittävällä operaattorilla ei ole oikeutta valvoa luottamuksellisen viestinnän sisältöä. Valvontaoikeuden puuttuessa operaattorin ei voida katsoa olevan vastuussa lähetettyjen viestien sisällöstä. Periaatteena on, että viestin lähettäjä kantaa vastuun lähettämästään viestistä. Lähettäjän vastuun kannalta on merkityksellistä, että lähettäjä voidaan viestin luottamuksellisuuteen puuttumiselle asetettujen ehtojen täytyessä selvittää.

Tietoverkkoviestinnän tekniseen toteuttamiseen osallistuvilla ei ole lakiin perustuvaa velvollisuutta säilyttää välittämiään viestejä koskevia tunnistamistietoja.

Henkilörekisterilain (5 SS) mukaan tunnistamistietojen tallentamiseen ei edes kaikilta osin ole oikeuttakaan. Tietoverkkoviestin lähettäjän vastuun toteutuminen viestistään ei ole riittävällä tavalla varmistettu. Teletoimintalain alaisessa viestinvälityksessä on käytössä järjestelmä, jossa tunnistetiedot tulee säilyttää tietyn määräajan. Samanlainen velvoite nähdään tarpeelliseksi myös verkkoviestien välittäjille. Teletoimintalain alaista viestintää välittävillä operaattoreilla on velvollisuus ylläpitää viestintää koskevia lokeja ja viranomaisilla on tietyin edellytyksin oikeus saada käyttöönsä näitä tietoja.

Heinäkuun alusta 1999 voimaan tullut laki yksityisyyden suojasta televiestinnässä ja teletoiminnan tietoturvasta takaa käyttäjälle oikeuden suojata televiestinsä, käytännössä lähinnä sähköpostiviestit, teknisin apuvälinein. Laissa korostetaan sähköpostin luottamuksellisuutta. Sähköposti- ja internetpalveluja tarjoavien yritysten henkilöstöllä on samantapainen vaitiolovelvollisuus viestinnän sisällöstä kuin puhelinpalveluja tarjoavien yritysten henkilöstöllä on. Laissa rajoitetaan teleyritysten oikeutta käsitellä käyttäjien tunnistamistietoja eli esimerkiksi liittymän numeroa tai puhelun kestoa koskevaa tietoa. Lisäksi teleyritykset ovat velvollisia huolehtimaan teletoiminnan tietoturvasta sekä tiedottamaan riskeistä. (Liikenneministeriön tiedote 22.4.1999.)

6.3 Joukkoviestintä

Sananvapauteen kuuluu oikeus käyttää tietoverkkojen uusia viestintämuotoja. Tietoverkkojen välityksellä tapahtuvaan joukkoviestintään liittyy perinteiseen joukkoviestintään verrattuna uusia piirteitä kuten:

- viestinnän välineiden moninaisuus ja määrän nopea kasvu
- joukkoviestintävälineiden käytön helppous
- viestinnän ja viestijöiden määrän räjähdysmäinen kasvu
- kansainvälisyys
- valvonnan puute

Perinteisessä joukkoviestinnässä viestistä on vastuussa viestin laatijan ohella tai jopa sijasta päätoimittaja ja/tai julkaisija tai vastaava ohjelmatoimittaja. Perinteisen median toissijaista vastuuta ei voida ulottaa kaikkeen tietoverkon välityksellä tapahtuvaan

joukkoviestintään. Suuressa osassa verkkojulkaisemista sitä hoitaa tai toimittaa henkilö, jolla on mahdollisuus valvoa viestinnän sisältöä. Tällaiselle henkilölle voitaisiin asettaa toissijaisen vastuun edellyttämä valvontavelvollisuus. Valvontamahdollisuus on olemassa esimerkiksi toimitetun aineiston kuten lehtien, www-sivujen ja toimitettujen keskusteluryhmien osalta.

Osa tietoverkkojen joukkoviestinnästä on kuitenkin sellaista, ettei löydy tahoja joille valvontavelvollisuus voitaisiin asettaa. Tällaisia ovat esimerkiksi avoimet keskusteluryhmät.

Sananvapaustoimikunta (1997:3, 119) ehdottaa mietinnössään, että vastineoikeus ja oikaisuvelvollisuus koskisivat viestintäteknikasta riippumatta kaikkia säännöllisesti ilmestyviä julkaisuja ja ohjelmia, siis myös verkkojulkaisuja.

6.4 Toimituksellinen aineisto

Verkkojulkaisemista tarkasteltaessa täytyy tarkastella myös toimituksellisen aineiston käsitettä. Painovapauslaissa se on määritelty ja vaikka painovapauslakia ei voida verkkojulkaisemiseen soveltaa, voidaan sitä käyttää määriteltäessä toimituksellisen aineiston sekä mainosten ja ilmoitusten rajaa verkkojulkaisuissa. Perinteisessä mediassa toimituksellinen aineisto koostuu uutisista ja artikkeleista, joiden sisältö perustuu toimituksen arviointiin ja päätöksentekoon. Toimituksellisuus on kriteeri, jolla erotetaan varsinainen sisältö mainoksista ja ilmoituksista.

6.5 Kokoontumisvapaus

Internetissä on keskusteluryhmiä, joihin kuka tahansa voi osallistua. Osa keskusteluryhmien viestintää on reaaliaikaista. Useissa tapauksissa ryhmien viestintää ei toimita eikä valvo kukaan. Tällaista avoimissa ryhmissä tapahtuvaa viestintää on perinteisen jaon mukaan pidetty joukkoviestintänä, vaikka siihen on vaikea ulottaa joukkoviestintää koskevaa normistoa. Internetistä käydyssä keskustelussa tällaisia ryhmiä on verrattu kansalaisten kokouksiin ja on nähty, että niihin tulisi Suomessa soveltaa kansankokouksia koskevaa säännöstöä.

Hallitusmuodon mukaan jokaisella on oikeus lupaa hankkimatta järjestää kokouksia ja mielenosoituksia ja osallistua niihin. Hallitusmuodossa ei ole rajoitettu kokoontumisvapauden suoja kokousten sisällön tai asioiden osalta. Säännös ei myöskään rajoitu pelkästään Suomen kansalaisiin, vaan perusoikeus on turvattu kaikille Suomen oikeudenkäyttöpiirissä oleville.

Kokoontumis- ja mielenosoitusvapauden luonne perusoikeuksina edellyttää, että niiden rajoittamisesta on säädettävä lailla. Rajoitukset eivät esimerkiksi saa perustua kunnallisiin järjestyssääntöihin. Laki yleisistä kokouksista sääntelee kokouksia ja mielenosoituksia, huvilaki puolestaan julkisia huvitilaisuuksia. Yleisen kokouksen saa järjestää jokainen täysivaltainen Suomen kansalainen sekä täysivaltainen ulkomaalainen, jolla on kotipaikka Suomessa. Sama oikeus on myös Suomessa rekisteröidyllä yhdistyksellä. Ulkona yleisellä paikalla järjestettävästä kokouksesta tulee pääsääntöisesti ilmoittaa ennakolta poliisille.

Kuinka hyvin kansalaiskokouksia koskeva säännöstö soveltuu Internetin keskusteluryhmiin? Julkisia tilaisuuksia koskevien säännösten mukaan julkisilla tilaisuuksilla on järjestäjä ja puheenjohtaja, jotka myös vastaavat järjestyksenpidosta tilaisuudessa. Internetin avoimien keskusteluryhmien osalta tällaisia tahoja ei yleensä ole osoitettavissa, joten suoraan säännöksiä ei voida niihin soveltaa. Sananvapaustoimikunta (1997:3,129) onkin tällaisessa tilanteessa nähnyt perustellumpana päätoimittajavastuun laajentamisen koskemaan myös niitä.

6.6 Lähdesuoja ja anonymiteetti

Lähdesuoja tarkoittaa oikeutta todistajana kieltäytyä vastaamasta kysymykseen, kuka on julkaistun kirjoituksen tai lähetetyn ohjelman laatija tai kuka on antanut niiden perustana olevat tiedot. Lähdesuojan tarkoituksena on taata julkiselle sanalle mahdollisuus valvoa yhteiskunnallista vallankäyttöä, tuoda esiin epäkohtia ja arvostella viranomaisten toimintaa. Tavoitteen saavuttamiseksi on tärkeää, että tietoja antavat

voivat luottaa siihen, ettei heidän henkilöllisyytensä paljastu. Lähdesuojan edellytyksenä on, että joukkoviestintää varten on olemassa vastuujärjestelmä. Perinteisen median osalta siitä säädetään painovapauslaissa, radiovastuulaissa ja laissa kaapelilähetystoiminnasta. Lähdesuoja on voimassa sekä oikeudenkäynnissä että esitutkinnaissa.

Miten lähdesuojaa sovelletaan Internetissä? Tietoverkkojen viestintämuotojen sääntelyä Suomen lainsäädännössä tarkastellut Markku Ropponen toteaa raportissaan (Tietoverkkojen mahdollistamat uudet sähköiset viestintämuodot ja niiden sääntely Suomen lainsäädännössä, 1996), että lähdesuojaa koskevat säännökset soveltuvat Internetissä välitettäviin yleisradio- ja kaapelilähetystyksiin, mutta verkossa julkaistavien lehtien osalta tilanne on epäselvä, koska oikeudenkäymiskaareissa on soveltamisalan määrittelyn yhteydessä todettu lähdesuojan ulottuvan aikakautisten painokirjoitusten ympärillä olevaan henkilöpiiriin. Painovapauslain mukaan painokirjoituksella tarkoitetaan jokaista kirjoitusta, joka painokonetta tai muuta samanlaatuista keinoa käyttämällä on monistettu. Verkossa julkaistavaa lehteä ei voida pitää painokirjoituksena, ja aikakautisia painokirjoituksia koskevia lähdesuojasääntöksiä ei siten voida suoraan soveltaa verkossa julkaistaviin lehtiin. Aikakautisia painokirjoituksia koskevien lähdesuojasääntösten analoginen soveltaminen voisi kuitenkin mahdollisesti tulla kysymykseen. Lisäksi Ropponen toteaa, että mikäli tietoverkkojen julkaisutoimintaan tultaisiin soveltamaan päätoimittajavastuuseen rinnastuvaa järjestelmää, on perusteltua ulottaa lähdesuojasäännökset koskemaan myös tällaista toimintaa.

Sananvapaustoimikunta esittää mietinnössään oikeudenkäymiskaaren ja esitutkintalain asiaa koskevien sääntösten kirjoittamista välineriippumattomaan muotoon, jolloin lähdesuoja koskisi myös verkkojulkaisemista. Lisäksi se ehdottaa tarkennuksia suojan murtamisperusteisiin, jolloin tuomioistuim voisi määrätä todistajan vastaamaan viestin laatijaa tai tietolähdettä koskevaan kysymykseen vain silloin, kun asia koskee vakavaa rikosta tai tietoa, joka on annettu vastoin salassapitovelvollisuutta, jonka rikkomisesta voidaan tuomita vankeuteen yli kahdeksi vuodeksi. Samoin edellytyksin tuomioistuim

voisi velvoittaa todistajan vastaamaan tällaisiin kysymyksiin esitutkinnassa. (Sananvapaustoimikunta, 1997:3, 151.)

Päätoimittajarikkomus sisältyy myös toimikunnan esitykseen. Sellaisesta olisi tuomittava vastaava toimittaja, joka tahallaan tai törkeästä huolimattomuudesta laiminlyö olennaisesti toimitustyön johtamis- ja valvontavelvollisuutensa siten, että laiminlyönti on omiaan myötävaikuttamaan yleisön saataville tarkoitetun viestin sisältöön perustuvan rikoksen tekemisen.

Anonymiteetti tai väärällä henkilöllisyydellä esiintyminen on Internetissä helpompaa kuin perinteisessä mediassa. Mahdollisuus anonyymiin vapaaseen mielipiteen ilmaisuun tietoverkoissa turvaa osaltaan sananvapauden toteutumista. Anonymiteetti nähdään tärkeänä suojana silloin kun toimitaan maissa, joissa sananvapautta rajoitetaan poliittisella sensuurilla. Mahdollisuus anonyymiin asiointiin ja tietojen hakuun tietoverkoissa turvaa toisaalta henkilön yksityisyyttä. Julkisuudessa on näyttävän sijan saanut anonyymipalvelimen käyttö lainvastaisen tai loukkaavan aineiston levittämisessä.

Anonyymipalvelin mahdollistaa nimettömän viestinnän siten, että se muuttaa lähettäjän ilmoittaman sähköpostiosoitteen satunnaiseksi numerosarjaksi ja lähettää viestin uutena anonyyminä viestinä annettuun loppuosoitteeseen. Lähettäjän sähköpostiosoite tallentuu anonyymipalvelimen lokitiedostoon.

Anonyymistä viestinnästä on olemassa hyvin vähän säännöstöä. Lähtökohtana on, että nimettömänä esiintyviin henkilöihin sovelletaan samoja normeja kuin omalla nimellä esiintyviin. Perinteisessä mediassa anonymiteettiä on vierastettu ja sitä on pyritty vähentämään esimerkiksi kieltäytymällä julkaisemasta yleisön osaston kirjoituksia nimimerkillä muutoin kuin poikkeustapauksissa. Anonymiteettiä tukee kuitenkin perinteisen median vahva lähdesuoja, jonka murtamiseen tarvitaan oikeuden päätös.

Sananvapaustoimikunnan esityksen (1997:3, 10) mukaan lähettimen, palvelimen tai muun sellaisen laitteen ylläpitäjän olisi huolehdittava siitä, että hänellä on laitteen

avulla yleisön saataville toimitetun verkkoviestin lähettäjän selvittämiseksi tarpeelliset tunnistetiedot. Tiedot saisi hävittää aikaisintaan kolmen kuukauden kuluttua viestin toimittamisesta yleisön saataville. Ehdotuksen mukaan verkkoviestin tunnistamistietojen luovuttamismääräyksen voisi antaa vain tuomioistuin, jos on todennäköisiä syitä epäillä viestin sisältöä lainvastaiseksi.

Tavallinen Internetin kotikäyttäjä on hyvin suojattu, sillä ulkopuolisen on liki mahdotonta selvittää hänen henkilöllisyyttään. Kotoa modeemi- tai ISDN-yhteyttä käyttävälle arvotaan yleensä jokaisella yhteyskerralla dynaaminen IP-osoite, jonka takana olevaa puhelinnumeroa tai käyttäjän henkilöllisyyttä verkkopalvelun tuottaja ei voi selvittää. Käyttäjän henkilöllisyyden tuntee vain operaattori, jonka on seurattava asiaa jo laskutuksenkin vuoksi.

Yleisin tapa tietojen keräämiseksi on pyytää käyttäjää rekisteröitymään. Kun käyttäjän tiedot on saatu, käyttäjän seuranta helpottuu huomattavasti. Palvelin lähettää käyttäjän selaimeen keksin, joka sisältää yksilöllisen tunnisteen. Kun käyttäjä seuraavan kerran tulee palveluun, selain palauttaa keksin palvelimeen ja kertoo samalla, että kyse on samasta henkilöstä. Todellisuudessa keksi auttaa vain tunnistamaan saman kävijän eri käyntikerrat. Tunnistusta ei voida tehdä IP-numeron perusteella, koska kotikäyttäjällä se vaihtuu joka yrityskerralla ja yrityskäytössä tieto IP-numerosta peittyy välityspalvelimen tai suojamuurin taakse. Keksi ei itsessään paljasta tietoja käyttäjästä. Kaikkien tietojen pitää olla käyttäjän itsensä aikaisemmin luovuttamia.

Yritysten verkkokäyttäjiä voidaan valvoa kotikäyttäjiä tarkemmin, sillä yrityksen oma välityspalvelin tai reititin tuntee jokaisen lähiverkon työaseman ja sen käyttäjän. Lisäksi on mahdollista seurata sähköpostin lokeja. Kenen tahansa työntekijän toiminnasta verkossa voi siten saada laajan ja kattavan kuvan. Lokien tietojen käytöstä ei ole selviä lakeja tai edes työmarkkinaosapuolten välisiä sopimuksia. (Petteri Järvinen, Internet 1999.)

Tietoverkossa ei voi täysin turvallisesti keskustella nimimerkinkään suojassa. Koska palvelimet tunnollisesti kirjaavat joka ikisen tapahtuman lokitiedostoihin, voidaan kirjoittajan henkilöllisyys selvittää jonkinlaisella tarkkuudella. Henkilöllisyyden selvittäminen on tarpeen silloin, kun etsitään jostakin julkaisusta vastuussa olevaa. Toinen puoli on, kun pyritään suojaamaan lapsia ja nuoria Internetissä olevalta rikolliselta ja sopimattomalta aineistolta. Lasten ja nuorten Internetin käytön valvontaan on vanhempien, opettajien ja kirjastonhoitajien avuksi kehitetty erilaisia ohjelmia (Burton 1996) kuten esimerkiksi NetNanny, CyberSitter, SurfWatch ja Internet Filter.

6.7 Verkkojulkaisemisen määrittelyä

Verkon kautta välitetään monenlaisia viestejä; sitä käytetään henkilöltä toiselle tapahtuvaan kohdeviestintään, mutta myös laajemmille ryhmille tai määrittelemättömille yleisöille tarkoitettuun joukkoviestintään. Tässä luvussa selvitän, mitä sisältyy käsitteeseen verkkojulkaiseminen, ja miten Internet on vaikuttanut julkaisemisen käsitteeseen.

Joukkoviestintään on tele- ja tietoverkkojen kehittymisen myötä tullut uusia muotoja. Tämä on aiheuttanut sen, että raja kohdeviestinnän ja joukkoviestinnän välillä on hämärtyvässä. Perinteisesti kohdeviestintään käytettyä televerkkoa on ryhdytty käyttämään myös yleisölle suunnattuun viestintään. Palvelunumeroissa on äänitallenteita, jotka toistetaan samanlaisena jokaiselle asiakkaalle. Se on joukkoviestintää, joka poikkeaa perinteisestä sähköisestä viestinnästä siinä, että viestiä ei varsinaisesti lähetetä yleisön vastaanotettavaksi, vaan sitä pidetään yleisön saatavilla.

Tietokoneiden yleistyessä televerkkojen käyttö joukkoviestintään on lisääntynyt voimakkaasti. Onkin ryhdytty puhumaan tietoverkoista, joiden käyttäjät voivat tietokoneiden tai vastaavien päätelaitteiden avulla olla yhteydessä toisiinsa tai käyttää hyväkseen tietoverkkoon kytkettyjen palvelintietokoneiden tietojärjestelmiä. Nämä verkot voivat olla maailmanlaajuisia. Tunnetuin maailmanlaajuisista verkoista on Internet.

Toimintaperiaatteeltaan Internet on hajautettu verkko, mikä tarkoittaa sitä, ettei verkolla ole sen toimintaa ohjaavaa keskustietokonetta ja ettei minkään verkkoon kytketyn yksittäisen tietokoneen häiriö tai irrottaminen verkosta vaikuta ratkaisevasti Internetin toimintaan. Internet on hajautettu verkko myös siinä mielessä, ettei sillä ole keskitettyä hallintoa. Mikä on julkaisemista tällaisessa verkossa, jonka kautta voi lähettää ja vastaanottaa sähköpostiviestejä, rakentaa omia www-sivuja, olla yhteydessä uutis- tai keskusteluryhmiin, käydä puhelinkonferenssiin verrattavissa olevaa keskustelua Relay Chat (IRC) –palvelinten avulla?

Verkkoviestintä on uusi sananvapauden käyttämisen tapa. Sananvapaus on suppeasti ajateltuna julkaisemisen vapautta ilman ennakkosensuuria, mihin maailmanlaajuinen tietoverkko antaakin aikaisempaa paremmat mahdollisuudet. Internet on alentanut julkaisemisen kynnystä ja tehnyt julkaisemisen lähes ”jokamiehen oikeudeksi”. Säännöllisesti ilmestyvät verkkolehdet ja painettujen lehtien verkkosivut mielletään helposti verkkojulkaisemiseksi, mutta ovatko yksittäisten kansalaisten tai yritysten verkkoon panemat sivut tai kaikille avoimet keskusteluryhmät verkkojulkaisemista?

Tekijänoikeudellisesti verkkosivut ovat julkaisemista, sillä tekijänoikeuslain mukaan suojattua on paitsi kappaleiden valmistaminen myös teoksen saattaminen yleisön saataville, mikä käytännössä on julkaisemista. Internetiin asetettu kotisivu on tekijänoikeudellisesti julkaisemista, mutta se ei ole aina julkaisemista painovapauslain edellyttämässä mielessä. Verkkojulkaisemisesta ei ole olemassa omaa lainsäädäntöä ja perinteistä julkaisemista säätelevät painovapauslaki, radiovastuulaki ja laki kaapelilähetystoiminnasta eivät sinällään sovellu verkkojulkaisemiseen.

Nykyoloissa vanhentunut painovapauslaki sisältää säännökset aikakautisten painokirjoitusten julkaisemisesta. Painovapauslain 18 §:n mukaan aikakautisina painokirjoituksina pidetään sellaisia sanomalehtiä tai aikakauskirjoja, jotka ovat aiotut ilmestymään tietyin väliajoin määrätyn nimisinä ja numerojärjestyksessä vähintään neljä kertaa vuodessa. Aikakautisen painokirjoituksen veroisena pidetään sen kuhunkin numeroon tai vihkoon liittyviä otsikkojulisteita, mainosliitteitä ja muita vastaavia painotuotteita.

Painovapauslaki velvoittaa aikakautisen painokirjoituksen kustantajaa tekemään julkaisemisesta ilmoituksen ennakkoon ja määrää, että aikakautisella painokirjoituksella tulee olla päätoimittaja, jonka tehtävänä on valvoa kirjoituksen julkaisemista ja määrätä sen sisällöstä. Yleisradiotoimintaan sovellettavalla radiovastuulailla on säädetty vastaavan ohjelmatoimittajan määräämisestä, yleisradiotoiminnassa lähetetyn ohjelman sisältöön perustuvasta rikos- ja vahingonkorvausvastuusta, oikaisuvelvollisuudesta, lähetetyn ohjelman tallentamisvelvollisuudesta.

Sananvapauslainsäädännön uudistamista selvittänyt Sananvapaustoimikunta ehdottaa mietinnössään (1997:3, 75) sananvapauden käyttämistä joukkoviestinnässä koskevien säännösten kokoamista yhteen lakiin. Ehdotettu laki olisi sovellettavissa kaikkeen kotimaiseen julkaisu- ja ohjelmatoimintaan tallennus-, julkaisu- tai jakelutekniikasta riippumatta. *Julkaisutoiminnalla* ehdotuksessa tarkoitetaan tietoja, mielipiteitä tai muita viestejä sisältävien julkaisujen ja verkkoviestien toimittamista yleisön saataville. Yleisönä pidettäisiin sekä vapaasti valikoituvaa viestin vastaanottajakuntaa että lukumäärältään huomattavaa ennalta määrättyä viestin vastaanottajaryhmää. *Julkaisut* olisivat painotuotteita, ääni- ja kuvatallenteita, tietokonelevykeitä ja muita monistamalla valmistettuja tallenteita. *Verkkoviestillä* taas tarkoitettaisiin radioaaltojen tai televerkon välityksellä yleisön saataville toimitettua viestiä.

Ohjelmatoiminta on ehdotuksessa määritelty erikseen. Sillä tarkoitettaisiin pääasiassa äänen tai liikkuvien kuvien muodossa ilmaistujen verkkoviestien, kuten radio- ja televisio-ohjelmien toimittamista yleisön vastaanotettavaksi.

Säännöllinen julkaisutoiminta on joukkoviestinnän sääntelyn yksityiskohtien takia ehdotuksessa erotettu yhtäältä yksittäisistä viesteistä ja toisaalta ohjelmista. Aikakautinen julkaisu on ehdotuksessa määritelty julkaisuksi, jota on tarkoitus julkaista säännöllisesti useammin kuin kerran vuodessa. *Verkkojulkaisulla* taas tarkoitetaan aikakautiseen julkaisuun rinnastettavaa yhtenäiseksi laadittua verkkoviestien kokonaisuutta, jota on tarkoitus julkaista säännöllisesti. Verkkojulkaiseminen tarkoittaisi siten tällaisten julkaisujen asettamista yleisön saataville.

Verkkojulkaisemisena tarkastelen tässä tutkimuksessa sananvapaustoimikunnan määritelmän mukaisia yleisön saataville tarkoitettuja verkkoviestejä ja verkkojulkaisuja. Ohjelmatoimintaakin joudun jonkin verran sivuamaan, sillä mediaintegraatio hämärtää julkaisemisen rajoja myös siltä osin. Verkkojulkaisu on käsitteenä epämääräisempi kuin julkaisun määritelmä perinteisessä julkaisutoiminnassa, jonka mukaan aikakautisina painokirjoituksina pidetään sellaisia sanomalehtiä tai aikakauskirjoja, jotka ovat aiotut ilmestymään numerojärjestyksessä vähintään neljä kertaa vuodessa.

7 VANHA JA UUSI MEDIA

Tässä luvussa tarkastelen verkkojulkaisemista tutkimusmateriaalin pohjalta. Selvitän mihin teemoihin teksteissä on kiinnitetty huomiota sekä niissä käytettyä sananvapauden retoriikkaa ja sitä, millaisiin perusteluihin argumentoinnissa nojaututaan ja millaisia metaforia käytetään. Laajoina teemoina esiin nousevat verkkojulkaisemisen valvonta, journalismi verkossa ja mitä uutta verkko tuo sananvapauteen. Lopuksi tarkastelen tekstien käsityksiä siitä, edistääkö verkkojulkaiseminen mediavaltaa vai kansalaisyhteiskunnan toteutumista.

Tutkimuksessani kävin läpi yhteensä 60 kirjoitusta Helsingin Sanomista, Journalistista, Petteri Järviseltä, Mikrobotista, Suomen Lehdistöstä, Tietokone-lehdestä, Tietoajasta, Tietoviikosta ja Verkkouutisista. Tekstit ovat vuosilta 1996-1999. Tutkiessani tekstejä kiinnitin huomiota ennen kaikkea niiden käsittelemiin aiheisiin, mikä oli lähtökohtana teemoja luokitellessani. Toissijaisena pidin teemojen luokittelua sen perusteella, missä lehdessä sitä käsiteltiin. Teemoja en valinnut pelkästään kirjoituksen otsikon perusteella, vaan poimin ne koko kirjoituksesta. Tekstit olivat hyvin eripituisia, toiset uutisoivat vain yhden asian, toiset taas pohtivat laajasti sananvapauteen ja Internetiin liittyvää ongelmakenttää.

Sananvapaustoimikunnan mietinnön ilmestyminen 1997 näkyy tekstien teemoissa kyseisenä vuotena. Toimikunnan mietinnön pohjalta julkaisemiseen liittyvää lainsäädäntöä toissijaisine vastuineen, oikaisu- ja vastineoikeuksineen ja tallennusvelvoitteineen käsiteltiin viidessä Helsingin Sanomien tekstissä (HS1, HS3, HS4, HS5, HS9). Yksityisyyden suoja, lähdesuoja ja anonyymia ilmaisua käsiteltiin kolmessa tekstissä (HS2, HS15, PJ3), kansanvaltaa ja demokratiaa sekä median valtaa neljässä tekstissä (HS10, HS12, HS15, HS18), kaupallisuutta sananvapauden uhkana yhdessä kirjoituksessa (HS14), valvontaa ja itsesääntelyä kahdessa kirjoituksessa (HS6, HS8), tekijänoikeuksia yhdessä tekstissä (HS11), viestinnän monimuotoisuutta, joukkoviestintää ja kohdeviestintää sekä kansalaisjournalismia kahdessa tekstissä (HS12, HS18), sensuuria ja itesesensuuria sekä laatuajattelua sensuurin välineenä

kahdessa tekstissä (HS10, HS17). Porno ja erityisesti lapsipornon levitystä käsiteltiin neljässä tekstissä (HS7, HS8, HS9 ja HS16).

Journalisti-lehdelle tärkeä teema sananvapaudenkin kannalta on tekijänoikeudet, jota se käsittelee kolmessa tekstissä (J15, J19 ja J26). Julkaisulainsäädäntöä päätoimittajavastuineen, oikaisu- ja tallennusvelvoitteineen sekä rajankäyntiä viestin ja julkaisun välillä pohditaan kahdessa kirjoituksessa (J7, J8). Itsesääntely on esillä useassa kirjoituksessa, tähän ryhmään voidaan lukea myös ehdotukset mediaa valvovista neuvostoista (J1, J5, J8, J23), sisällön merkitys sekä mainonta ovat esillä kolmessa kirjoituksessa (J8, J9, J18), Internet työvälteenä kahdessa kirjoituksessa (J17, J22). Vapautta, vastuuta ja sensuuria käsitellään kahdessa tekstissä (J6, J10), valvontaa varsinaisesti yhdessä (J1), lähdesuojaa ja yksityisyydensuojaa ja anonyymia ilmaisua kahdessa kirjoituksessa (J1, J3), median valtaa ja yleisösuhdetta yhdessä (J22). Journalismin luonnetta ja sisältöä sekä kansalaisjournalismia käsitellään kahdessa tekstissä (J22, J24), paikallisuutta (J22) ja kaupallisuutta (J24) yhdessä, valtion taloudellinen tuki sananvapauden takeena on teemana kahdessa tekstissä (J14, J16). Viestinnän lainsäädäntöä ja sananvapaustoimikunnan ehdotuksia vastuun ja valvonnan osalta pohditaan kolmessa kirjoituksessa (J2, J4, J16), virkamiehen ja työntekijän sananvapautta kahdessa (J11, J13), henkilötietolakia ja arkistoja yhdessä (J21) ja mediaomistuksen keskittymistä (J20) yhdessä kirjoituksessa.

Tutkimuksessa on erikseen mukana kaksi Petteri Järvisen Helsingin Sanomissa yleisönosastossa ja Vieraskynä -palstalla julkaistua kirjoitusta. Hänellä on kolumnistina julkaistuja tekstejä myös tietokonealan -lehdissä, joiden osalta ne ovat mukana tutkimuksessa lehden teksteinä. Helsingin Sanomien yleisönosaston kirjoituksessaan Vaarallista tietoa Internetissä (PJ1) hän tarkastelee Internetiä julkaisukanavana ja tekstissään Salaus on tietoyhteiskunnan kulmakivi (PJ2) salausta anonyymiteetin ja yksilönsuojan kannalta.

Mikrobitti-lehdessä sananvapautta käsiteltiin kahdessa kolumnissa. Kirjoituksessa Ircin monet kasvot (MB1) tarkastellaan käyttäytymistä Internetin keskustelukanavalla ja Tiedottomuus on valtaa (MB2) verkkojuoruilua.

Kustantajien järjestön Sanomalehtien Liiton lehdessä Suomen Lehdistö sananvapaus oli teemana ainoastaan yhdessä kirjoituksessa, joka käsitteli Nicholas Negroponten käsityksiä sanomalehtien tulevaisuudesta uutiskilpailussa verkon kanssa (SL1). Tieto aika käsitteli sananvapautta uutisessa, jonka mukaan abortinvastaisten sivujen tekijöille tuomittiin sakkoja Yhdysvalloissa (TA1).

Tietokone-lehdessä oli yhteensä neljä kirjoitusta, joista käsiteltiin tietoverkkojen pelisääntöjä (TK1), lapsipornon levittäjien pistämistä kuriin (TK2), anonyymitietojen tuleamista julki Kanadassa (TK3). Vanhaa ja uutta mediaa vertailtiin Petteri Järvisen artikkelissa (TK4).

Tietoviikko kertoi myös abortinvastaisten sivujen tekijöiden sakkotuomiosta (TIV2) ja toisessa Petteri Järvisen käsialaa olevassa kirjoituksessa käsiteltiin anonyymipalvelimeen liittyviä ongelmia (TIV1), nimettömyyttä sananvapauden takeena, vapautta ja vastuuta ja valvontaa.

Verkkouutisissa arvosteltiin laajasti sananvapaustoimikunnan mietintöä. Sen kaikki kolme tutkimuksessa mukana ollutta artikkelia (VU1, VU2, VU3) käsittelivät sananvapaustoimikunnan ehdotusta uudeksi lainsäädännöksi.

7.1 Vapaa vai valvottu julkaiseminen?

Sananvapaus on viestinnän oikeutta, mikä koskee myös tietoverkkoja. Internet ja verkkojulkaiseminen lisäävät aineellista sananvapautta alentamalla julkaisukynnystä ja tuomalla julkaisemisen mahdollisuuden yhä useamman ulottuville. Tietoverkkojen leviäminen asettaakin perimmäisiä kysymyksiä siitä, mitä ylipäänsä on julkisuus ja kenellä on oikeus tietoon.

Pääteemaan vapaa vai valvottu julkaiseminen liittyen selvitän tässä kohdassa sitä, kuinka perinteisessä mediassa noudatettava toissijaisen vastuun periaate, oikaisu-, vastine- ja tallennusvelvoite soveltuvat Internetiin. Miten anonyymi ilmaisu ja

lähdesuoja turvaavat sananvapauden toteutumista, mikä merkitys on kokoontumisvapaudella ja vuorovaikutuksella ja toteutuuko viestinnän luottamuksellisuus ja yksityisyydensuoja. Tärkeä kysymys on se, voidaanko verkkoa yleensä valvoa ja mitä keinoja valvontaan ja rikollisen toiminnan ehkäisemiseen on olemassa teknisesti, lainsäädännöllisesti tai itsesääntelyn avulla. Kaupallisuuden vaikutusta verkkojulkaisemiseen tarkastelen myös. Keskeinen kysymys on, kaventaako kaupallisuus sananvapautta yhdenmukaistamalla sisältöjä ja viihteellistämällä viestintää.

7.1.1 Toissijaisen vastuun periaate

Vaikka sananvapaus on ideaali, yleisesti hyväksytty periaate, on asioita, jotka ajavat sen edelle. Rajatonta sanomisen vapaus ei ole. Sananvapauden vastapainona on vastuu. Tämä tarkoittaa mm. sitä, että kansalainen on suojattu median väärinkäytöksiä ja mielivaltaa vastaan. Perinteisen median toiminnassa vastuunkantajat on lainsäädännöllisesti määritelty, mutta kuka kantaa vastuun verkkojulkaisemisessa, on kysymys, joka on ratkaisematta. Vastuuta tarjotaan viestin tekijälle itselleen, erikseen nimetyille vastuunkantajille perinteisen median tapaan ja joskus jopa viestien välittämiseen osallistuville.

Internet ja erityisesti www nähdään vapaampana julkaisukanavana kuin muut kanavat. Jos jotakin asiaa ei saada perinteisessä mediassa julki, se pannaan Internetiin. Ajatellaan, että siellä eivät julkaisijaa sido perinteisen median toissijaisen vastuun rajoitukset päätoimittajineen ja vastaavine toimittajineen sekä julkaisutoiminnan vapautta rajoittavine lakeineen ja säädöksineen. Perinteisessä mediassa toissijainen vastuu on toteutunut ja yleisesti hyväksytty käytäntö. Keskustelua sen poistamisesta tai muuttamisesta ei ole julkisuudessa näkynyt, päinvastoin toissijainen vastuu halutaan ulottaa myös verkkojulkaisemiseen. Perinteisen median jopa syyllisyydestä riippumaton ankara päätoimittajavastuu nähdään sekä sananvapauden takeena että sen rajoittimena (J6).

Internetin vapautta korostavat näkevät, että koko päätoimittajainstituutio joutaisi romukoppaan ja kaikenlaiset portinvartijat pihalle. Heidän mukaansa talouselämän ja puolueiden lehtien kustantajat haluavat määrätä päätoimittajan valvomaan etujaan. Päätoimittajan kautta lehteä voidaan ohjata ja painostaa. Perinteinen media haluaa näin puolustaa asemiaan. Tsaarin ajalta olevaa sääntelyä olisi heidän mukaansa varaa lieventää. (HS10, J6)

Verkkojulkaisemisen rajoittamatonta vapautta puolustavat tyrmäävät sananvapaustoimikunnan ehdotuksen, että yksityisille kotisivuille pitäisi asettaa päätoimittaja. Se kaventaisi sananvapautta samoin kuin ehdotus, että tunnistetietoja pitäisi tallettaa kolme kuukautta. Yksityisten sivujen pitäjien kuormittaminen ohjelmatoiminnan harjoittajien velvollisuuksilla heidän mukaansa tuskin on tarkoituksenmukaista (VU3). ”Verkot halutaan valjastaa joukkoviestinnän kahleisiin. Vielä on niitä, jotka eivät usko, että verkossa julkaiseminen olisi ylipäänsä saatavissa jonkin vastuujärjestelmän piiriin. On tietysti juristeille ja virkailijoille kamala ajatus että voi olla asioita, joita ei kyetä valvomaan. Anarkiaa! Sama koskee mainiota kyhäelmää nimeltä verkkojulkaisun vastaava toimittaja. Jos joku todella haluaa julkaista Suomen lakeja rikkovaa aineistoa, sitä ei suomalaisella lainsäädännöllä estetä”. (J4)

Sananvapauden käyttöön liittyvä vastuu korostuu teksteissä; ei voi olla vapautta ilman vastuuta. Ensisijainen ja toissijainen vastuu nähdään olevan viestin lähettäjällä. Sananvapaustoimikunta haluaa mietinnössään säilyttää operaattoreille vastuun tunnistetietojen keräämisestä ja säilyttämisestä (1997:3, 114). Internetin osalta HPY:n teknologiajohtaja Risto Linturi ja tietoyhteiskuntafoorumin pääsihteeri Antti Rainio katsovat Verkkouutisissa (VU3) ja Helsingin Sanomissa (HS3) julkaisun luonteen aiheuttavan ongelmia toissijaisen vastuun toteuttamisessa. Internetissä on helppo rakentaa linkkejä toisten aineistoon, jolloin eteen tulee kysymys kuka silloin kantaa vastuun sisällöstä?

Päätoimittajavastuu nähdään myös sananvapauden takeena. Siitä ei haluta luopua, vaikka sitä pidetään suorastaan ihmisoikeussopimusten vastaisena. Sananvapaustoimikunta (1997:3, 128-129) esittää mietinnössään päätoimittajavastuun

laajentamista myös verkkojulkaisemiseen ja esittää uutta päätoimittajarikkomusnimikettä. Toimikunta pitää vastuunkantajan nimeämistä tarpeellisena sen vuoksi, että aikakautisissa julkaisuissa, verkkojulkaisuissa ja ohjelmissa julkaistaan paljon sellaista aineistoa, joka saa lopullisen sisältönsä monen henkilön yhteistyön tuloksena ja jota tästä syystä on hankala osoittaa jonkun tietyn henkilön tai joidenkin tiettyjen henkilöiden tekemäksi. Vastaavan toimittajan nimeäminen on tarpeen myös siksi, että sananvapauden käyttäjä voi pysyä tuntemattomana (anonyyminä). Yleisön saataville toimitetun viestin laatijalla, toimituksen työntekijällä ja eräillä muilla henkilöillä on oikeus olla paljastamatta julkaistun viestin laatijan ja tietolähteen henkilöllisyyttä. Oikeus anonyymiin ilmaisuun ja tietolähteen suoja eivät anna kenellekään oikeutta tehdä viestin sisältöön perustuvia rikoksia, mutta ne voivat vaikeuttaa sellaisen rikoksen selvittämistä.

Journalisti-lehden päätoimittaja Timo Vuortama (J4) näkee sananvapaustoimikunnan esittämässä uudessa päätoimittajarikkomuksessa mahdollisuuksia tulkintaerimielisyyksiin, joita painovapauslain aikana ei ole. Ehdotuksessa kun ei suoraan sanota, että vastaava toimittaja määrää aikakautisen julkaisun sisällöstä.

Päätoimittajavastuun puolesta argumentoidessaan Vuortama (J4) tuo esiin Ruotsin painovapausjärjestelmän, jonka mukaan jutun kirjoittaja ei voi joutua vastuuseen vaan sen kantaa aina julkaisija, joka suomalaisittain on päätoimittaja. Tuskin kukaan kiistää, etteikö sananvapaus olisi hyvässä mallissa Ruotsissa. Hänen mukaansa sananvapauteen on Suomessa helpompi puuttua kuin Ruotsissa. Vuotavia virkamiehiä ei hevin päästä siellä jäljittämään.

7.1.2 Oikaisu, vastine ja tallennusvelvoite hämmentävät

Median vastuunkantoon kuuluu myös velvollisuus oikaista virheelliset tiedot sekä antaa loukatulle mahdollisuus vastineen esittämiseen. Väärien tietojen oikaisuvelvollisuuden ja vastineoikeuden Internetissä ei tämän tutkimuksen aineiston teksteissä suoraan puututtu; ainoastaan kun arvosteltiin yleensä sananvapaustoimikunnan ehdotusta toissijaisen vastuun ulottamista myös verkkojulkaisemiseen. (J4, HS4, VU3)

Vastineoikeuden laajentamista televisioon vastustettiin myös. MTV ja Ruutunelonen (HS5) katsoivat, että se voi tulla keinoksi hakea julkisuutta ja haitata merkittävien yhteiskunnallisten ohjelmien tekemistä, jos vastineen saamiseen riittää pelkkä loukkaantumisen tunne. Arvosteluun vastaaminen samassa ohjelmassa katsottiin riittäväksi.

Sananvapaustoimikunnan ehdottama tallennusvelvoitteen ulottaminen myös verkkoviestintään hiersi eniten nettiväkeä. Linturi (VU2,VU3) näki tallennusvelvoitteen kalliina ja ongelmallisena esimerkiksi videokonferenssien osalta. Sen valvontaa hän piti mahdottomana, mistä seuraisi yleinen lainkuuliaisuuden väheneminen. Tallennusvelvoite on myös turha, sillä yleisön olisi helppo tehdä tallenteet itse. Rikollisessa viestinnässä tallennusvelvoitetta ei kunnioitettaisi.

7.1.3 Anonyymi ilmaisu ja lähdesuoja sananvapauden takeina

Anonyymi ilmaisu ja lähdesuoja ovat tärkeitä sananvapauden takeita. Niihin puuttuminen koetaan yritykseksi rajoittaa vapaata tiedonvälitystä. Yksilön sosiaaliset, taloudelliset tai muut riippuvuussuhteet saattaisivat käytännössä estää häntä osallistumasta julkisen keskusteluun, ellei hänellä olisi oikeutta esiintyä nimettömänä tai nimimerkin suojassa. Journalistien eettisten ohjeiden (1992) mukaan tietolähdettä on suojattava. Euroopan ihmisoikeustuomioistuin on katsonut uutislähteiden suojan sisältyvän Euroopan ihmisoikeussopimuksen sananvapausartiklan turvaamiin oikeuksiin.

Tutkimusaineiston teksteistä käy ilmi, että tiedotusvälineet vastustavat sananvapaustoimikunnan esittämiä heikennyksiä toimittajien lähdesuojaan. Yleisradion mukaan (HS5) sisältöön puuttuminen on rajoitettava tilanteisiin, joissa se on tarpeen erittäin painavien yleisten etujen tai yksilön suojaamisen kannalta. Tampereen yliopiston (HS5) mielestä heikennys saattaisi lisätä esteitä yhteiskunnallisesti merkityksellisen tiedon julkistamiseen. Sisäministeriön tulkinta (HS5) poikkeaa tästä näkemyksestä: se haluaisi kaventaa lähdesuojaa vielä enemmän kuin toimikunta esittää, koska toimittajan ja tietolähteen suhde voi usein olla rikoskumppanuutta. Julkisen sanan

neuvoston (HS5) mielestä ehdotus merkitsee puuttumista tiedotusvälineelle kuuluvaan päätösvaltaan omasta sisällöstään. Hyvä journalistinen tapa lähtee siitä, ettei päätösvaltaa saa missään muodossa luovuttaa toimituksen ulkopuolelle. Sanomalehtien Liitto näkee lähdesuojan vastapainona päätoimittajan vastuun (HS5).

Anonyymiin ilmaisuun ja lähdesuojaan on perinteisessä mediassa liitetty tiukasti vastuu ja siksi kysytäänkin Internetin osalta, että pitäisikö nimetön ja vastuusta vapaa maailmanlaajuinen viestintä sallia. Vastuu on sananvapauden takuumies. Anonyymipalvelimen kautta on helppo nimettömyyden suojassa levittää vääriä tietoja, herjata, välittää laittomia ohjelmia ja lapsipornoa. Helsingin Sanomien (HS8) mukaan Internetin hurja vapaus innostaa ja pelottaa. Nimettömyyden täydellisellä kieltämisellä lehden mukaan saattaa olla pahoja seurauksia poliisivaltioiden kansalaisille.

Journalistiliitossa sananvapaustoimikunnan esityksen nähdään yhtäältä vahvistavan ja toisaalta heikentävän nykyistä lähdesuojaa (J3). Törkeiden rikosten osalta muutosta ei esitetä, mutta sananvapaustoimikunta ehdottaa, että lähdesuojan voisi murtaa salassapitovelvollisuuden rikkomista koskevien asioiden kohdalla. Kun nykyisen lain mukaan lähdesuoja voidaan vuototapauksissa murtaa vain oikeudenkäynnissä eikä esitutkinnassa ollenkaan, ehdotuksen mukaan murtaminen olisi mahdollista sekä oikeudenkäynnissä että esitutkinnassa (1997:3, 149-151). Edellytyksenä kummassakin olisi sellainen salassapitovelvollisuuden rikkominen, josta voidaan tuomita vankeuteen yli kahdeksi vuodeksi. Tällaisia rikoksia ovat luvaton tiedustelutoiminta, turvallisuussalaisuuden paljastaminen sekä vakoilu, joka törkeänä rikoksena nytkin oikeuttaisi lähdesuojan murtamiseen (J3). Journalistiliiton mielestä sananvapauden kannalta mielenkiintoinen asia on turvallisuussalaisuuden paljastaminen. Turvallisuussalaisuuden suojelukohteina ovat maanpuolustuksen ohella Suomen turvallisuus, ulkomaansuhteet ja kansantalous. Pykälän perusteluissa mainitaan esimerkkinä salassa pidettävistä seikoista merkittävien talouspoliittisten tointen valmistelu, joiden tuleminen tietoon liian aikaisin aiheuttaisi vahinkoa kansantaloudelle (J3).

Oikeus anonyymiin ilmaisuun on sukua lähdesuojalle. Petteri Järvinen pohtii anonyymipalvelimeen liittyviä ongelmia Tietoviikossa (TIV1). Anonyymipalvelimien kautta julkisuuteen lähetettyjen viestien luottamuksellisuuden suoja on asia, josta on taitettu peistä oikeutta myöten. Helsingin hovioikeus velvoitti palvelimen ylläpitäjän paljastamaan sähköviestin lähettäjän (Helsingiuksen tapaus). Oikeudessa perättiin anonyymipalvelimen ylläpitäjän vastuuta tekijänoikeudenalaisen aineiston luvattomasta välittämisestä verkkoon. Palvelimen ylläpitäjä näkee itsensä ainoastaan välittäjänä ja palvelun tarjoajana, joka ei seuraa palvelimensa liikennettä eikä siten ota vastuuta sisällöstä. Tapaus nosti Järvisen mukaan esiin kysymyksiä siitä, voiko palvelimen ylläpitäjä päättää, milloin luovuttaa käyttäjänimen, päättääkö siitä Suomen vai asianomaisen maan oikeus, miten väärinkäytökset pitäisi käsitellä, miten asiasta pitäisi kertoa käyttäjille, jotka uskovat anonymiteetin säilyvän. Helsingius ilmoittikin keskeyttävänsä palvelimensa toiminnan.

Järvinen on samaisessa kirjoituksessaan myös huolissaan Suomen kuvasta sananvapauden puolustajana. Miten oikeat ja väärät tiedot siitä, miten Suomea käytetään tekijänoikeuksien kiertämiseen, lapsipornon levittämiseen ja herjaukseen luovat kuvaa Suomesta tietoverkkojen mukavuuslippumaana, informaatiopesulana. Anonyymitietojen paljastamisesta on käyty oikeutta myös Kanadassa (TK3). Siellä oikeus katsoi Internetissä olleen viestin täyttävän herjauksen tunnuspiirteet. Uutisen mukaan Internet-tietokirjailija Rick Broadhead uskoo julkitulon vaikuttavan sananvapauden kannalta niin, että nimettöminä esiintyvät joutuvat jatkossa siivoamaan suutaan yleisen sananvapauden takaamiseksi.

7.1.4 Kokoontumisvapauden puuttuminen

Sananvapaustoimikunnan mietintö on herättänyt arvostelua Internet-yhdistyksessä kokoontumisvapauden puuttumisesta, kun se välineriippumattomuuteen pyrkiessään esittää päätoimittajavastuuta ja tallennusvelvoitetta myös verkkojulkaisemiseen (J6). HPY:n teknologiajohtaja Risto Linturi arvostelee toimikunnan mietintöä siitä, että se on ristiriidassa kokoontumisvapauden ja viestinnän luottamuksellisuuden kanssa.

Viestintävälineiden avulla kokoontumista ei haluta sallia normaalin kokoontumisvapauden tavoin, vaan avoimet verkkotapaamiset halutaan muuttaa tallenteiksi ja ohjelmatoiminnaksi ja asettaa osallistujille päätoimittajavastuu (VU2, VU3).

Tietoyhteiskuntafoorumin pääsihteerin Antti Rainion mielestä sananvapaustoimikunnan ehdotuksessa vuorovaikutuksen ja joukkoviestinnän vaikeasti piirrettävä rajaviiva on vedetty varmuuden vuoksi vähän liiaksikin joukkoviestinnän puolelle (HS3). Vuorovaikutusta pyritään väkisin pakottamaan joukkoviestinnäksi. Valtiovarainministeriön lausunnon mukaan ilmeisesti vaadittaisiin perustuslain säätämisyjärjestys, jos yhdistykset eivät saisi kokoontua puhelimitse tai verkossa vapaasti tallentamatta kokoontumisiaan nauhalle. Videoneuvottelu voitaisiin katsoa ohjelmatoiminnaksi ja äärimmäisessä tapauksessa jopa verkkopelin pelaaminen (HS4).

Liikenneministeriö ja tietotekniikkayritykset ovat myös tutkailleet toimikunnan ehdotusta. Liikenneministeriön mielestä puhelinverkkojen kohtauspaikkoja, videoneuvotteluja tai tietoverkkojen keskustelu- ja news-ryhmiä ei voida pitää julkaisu- ja ohjelmatoimintana. Ne ovat pikemminkin kokoontumisvapauden ja sen yhteydessä toteutettavan sananvapauden käyttämistä (HS4). Tietotekniikkayritysten – esimerkiksi IBM:n, Unisysin ja Hewlett-Packardin – yhteisessä lausunnossa todetaan, että toimikunta on lähtenyt laajentamaan joukkoviestinnän käsitettä tavalla, joka rajoittaisi käytännössä yksittäisten kansalaisten perusoikeuksien – sananvapauden ja kokoontumisvapauden – käyttöä verkossa. Uhattuina ovat tietoverkkojen kokoontumisvapaus, avoin kansalaiskeskustelu ja monet muut multimediatoiminnot ja virtuaalitodellisuus (HS4).

Mielenkiintoista onkin, että tiedosta on verkossa tullut tila. Tila, jossa on voitava muiden julkisten paikkojen tavoin kohdata ihmisiä ja tutustua heihin.

7.1.5 Yksityisyyden suoja on tärkeä

Viestinnän luottamuksellisuuden ja yksityisyyden suojan säilymisestä verkkoviestinnässä kannetaan huolta. Yksityisyyden suoja ohittaa joissakin tapauksissa sananvapauden ja muutoin niin käyttökelpoiseksi mainittu itsesääntely nähdään yksityisyyden suojan kannalta riittämättömänä, normeja ja rajoituksia kaivataan (HS2, PJ2, VU3). Yksityisyyden suoja pohtinut liikenneministeriön työryhmä pitää tärkeänä eroa käyttöoikeuksien ja henkilöllisyyden välillä ja tunnistetietojen käyttöä vain silloin kun se on välttämätöntä. Nimettömänä toimimisen mahdollisuus pitää suoda ja tunnistetiedoissa tulisi välttää nimen käyttöä. Operaattoreille se esittää samanlaista salassapitovelvollisuutta kuin puhelin- ja teleyhtiöillä on, ja palvelimien ylläpitäjien lokitiedostot olisivat verrattavissa henkilörekistereihin. (HS2)

Heinäkuussa 1999 voimaan tullut laki yksityisyyden suojasta televiestinnässä ja teletoiminnan tietoturvasta korostaa sähköpostin luottamuksellisuutta. Sähköposti- ja Internet-palveluja tarjoavien yritysten henkilöstöllä on samantapainen vaitiolovelvollisuus viestinnän sisällöstä kuin puhelinpalvelujen tarjoavien yritysten henkilöstöllä on. (Liikenneministeriön tiedote 22.4.1999.)

Journalisti-lehden mukaan (J21) sananvapauden vaaliminen vaatii valppautta lainsäädännön uudistusten seurannassa. Näin esimerkiksi, kun uutta henkilötietolakia laadittiin henkilörekisterilakia korvaamaan. Huhtikuussa 1999 vahvistettu laki koskee entisen lain tapaan mm. toimituksellisia arkistoja tietyin osin. Rekisterin pitäjä joutuisi huolehtimaan tietojen suojaamisesta ja ottamaan vastaan tietosuojavaltuutetun neuvoja ja suosituksia. Viranomaiset eivät voisi puuttua toimituksellisessa työssä käytettävien henkilörekistereiden sisältöön. Sanomalehtien liitto arvosteli lakiluonnosta siitä, että siitä on jätetty pois henkilörekisterilaissa ollut maininta, ettei lailla säännellä sananvapauden käyttämisestä. Maininta olisi liiton mielestä tarpeellinen, jotta ei syntyisi kiusausta käyttää henkilötietolakia sille vieraisiin tarkoituksiin.

Viestinnän luottamuksellisuutta ja yksityisyyden suoja käsitellään osaltaan lähdesuojan ja anonymiteetin yhteydessä, mutta siihen törmätään myös useilla työpaikoilla. Kuka

saa seurata surffailua tai sähköpostien lokeja? Saako atk-osasto päättää, mistä journalisti saa tietonsa, kysellään Journalisti-lehden palstoilla (J1). Kirjoittaja on Radio- ja tv-toimittajien liiton viestintäpoliittisen valiokunnan sihteeri Sami Kuusela, joka on huolestunut siitä, että työntekijöiden tietoverkkotoiminnan seuraaminen on yrityksissä yleistynyt käytäntö. Hänen mukaansa USA:ssa jopa kolmannes yritysjohtajista lukee alaistensa sähköposteja ja että vielä yleisempää on, että linkkejä seurataan. Vaarallisena yksityisyyden suojan kannalta pidetään listauksia Internetin ongelmakäyttäjistä. Huomiota kiinnitetään myös sähköpostimarkkinointiin, siinä hän vastaanottaja maksaa suurimman osan kuluista. Linturin (VU3) mukaan on perusteltua vaatia, että luvaton mainosten lähettäminen sähköpostiin kiellettäisiin.

7.1.6 Voidaanko verkkoa valvoa?

Internetissä esiintyvä lapsiporno, huumeet, pomminteko-ohjeet sekä laitton ohjelmien ja musiikin levitys ovat lisänneet vaatimuksia verkon valvonnasta. Rikollisen käytön ongelma on aito, ja sen ratkaiseminen on vaikeaa. Internet on monessa mielessä perinteisen valvonnan ulottumattomissa. Paineita sääntelyyn ja valvontaa lisää myös yhä lisääntyvä nettikauppa, mikä heijastuu myös paineisiin valvoa julkaisemista. Tavaroiden ja palvelusten kauppa Internetissä tarvitsee saman vähimmäismäärän valvontaa kuin kauppa yleensä. Ratkaistavia kysymyksiä ovat yksityisyyden suojan ja tekijänoikeuksien ohella mm. verotuskäytännöt, maksujen luotettavuus ja sopimusten sitovuus.

Lapsiporno on aihe, joka ehkä eniten on kiihottanut mieliä ja herättänyt keskustelua Internetin valvonnan välttämättömyydestä. Tietokone-lehti uutisoi USA:n keskusrikospoliisin lapsipornon vastaisen operaation osoittaneen, että lapsipornon levitys tulee yleistymään, kun rikolliset oppivat käyttämään Internetiä ja kun tavalliset postilähetykset on opittu tunnistamaan (TK2). Pariisin lapsiseksikokous pelkääkin Helsingin Sanomien (HS19) mukaan Internetistä tulevan lasten seksuaalisen hyväksikäytön merkittävin tekijä ja suurin lapsipornon levittäjä. Käsiä ei kuitenkaan haluta nostaa pystyyn, vaikka rikolliset käyttävät vahvaa koodausta ja anonyymipalvelimia muiden hämäysten lisäksi. Hakkerit ovat julistaneet sodan

nettipedofiileille ja vapaaehtoisia ryhmiä on perustettu jahtaamaan lapsipornon levittäjiä. Näin halutaan osoittaa, etteivät rikolliset voi käyttää kanavaa ilman paljastumisvaaraa.

Helsingin Sanomien (HS16) pääkirjoituksessa tyrmätään lapsipornon levittämisen salliminen sananvapauden nimissä. Sillä ei ole mitään tekemistä sananvapauden kanssa. Se loukkaa mitä pahimmin lapsen koskemattomuutta ja ihmisoikeuksia. Kansainvälisen lehtimiesjärjestön FIJ:n pääsihteerin Aidan Whiten (HS19) mukaan vastakkain on lasten suojeleminen ja sananvapaus. Hän suhteellisti Internetin roolia lasten seksuaalisessa väärinkäytössä sanomalla, että 80 prosentilla maailman väestöstä ei ole Internet-yhteyttä. Helsingin sanomien pääkirjoituksessa (HS16) pidetään ilahduttavana sitä, että poliisi ei ole voimaton, vaan lapsipornon levittäjiä on saatu kiinni. Lapsipornoa ei kuitenkaan pidä nähdä kaikkialla.

Internetin valvonnan mahdollisuudet voidaan jakaa kolmeen ryhmään: teknisiin, eettisiin ja lainsäädännöllisiin keinoihin. Internetin valvontaa teknisesti on pidetty lähes mahdottomana. Jos valvontapisteitä asetetaan, on niitä helppo huijata. Petteri Järvinen (PJ2) näkee salausohjelmien käytön parhaimpana suojana valvontaa vastaan ja viesteissä kulkevan tiedon väärinkäyttöä vastaan. Jos verkkoliikennettä halutaan valvoa, salausohjelmat olisi kiellettävä. Sillä olisi kuitenkin tuhoisa vaikutus koko tietoyhteiskuntaan, sillä salaus on käyttäjien ainoa keino suojella omaa yksityisyyttään, Järvinen kirjoittaa. Hänen mukaansa Euroopassa ei Ranskaa lukuun ottamatta ole rajoitettu salausohjelmien käyttöä. Yhdysvalloissa sen sijaan tehokkaat salausmenetelmät luokitellaan aseiksi, eikä niitä saa viedä maasta ilman erityislupaa. ”Todellisuudessa vientikiellon taustalla lieneekin CIA:n ja NSA:n kaltaisten salaisten organisaatioiden halu valvoa muun maailman kauppaa, yritysten tuotekehitystä ja sisäistä tietoliikennettä maan omien kansalaisten etujen turvaamiseksi”, Järvinen arvioi. Hän nostaa salauksen merkittäväksi yhteiskunnan hierarkiaa muuttavaksi tekijäksi. Se suojaa kansalaisia valtiolta ja nostaa kansalaisen valtion yläpuolelle. Tämä merkitsee myös, että sodankäynti siirtyy tulevaisuudessa sähköiseen muotoon.

Tenhunen, Lammi ja Ahtokivi kirjoittivat Verkkouutisissa (18.12.1998), että Internetin käyttäjien keskuudessa on herättänyt arvostelua 33 maan, Suomi mukaan lukien, solmima ns. Wassenaar -sopimus. Sopimuksessa säädellään tavanomaisten aseiden ja arkaluonteisten tuotteiden ja teknologioiden vientiä. Sopimuksella pyritään myös säätelemään voimakkaimpien tiedonsalaus -menetelmien kontrollia. Internetin käyttäjien mukaan tiedon salaus kuuluu ihmisoikeuksiin.

Jos Internetin liikennettä onkin lähes mahdoton valvoa, valvonta on tehokkainta suunnata käyttäjiin. Vanhempien vastuuta lasten ja nuorten Internetin käytössä korostetaan (HS8). Mediakriitikko John Katz ei esimerkiksi näe suurta merkitystä vanhempien ja kirjastonhoitajien avuksi kehitetyillä sensurointiohjelmilla, vaan hänen mielestään vanhempien tulee ottaa vastuu niiden sijaan (HS10). W3-konsortion *Platform for Internet Content Selection eli PICS-työryhmä* on kehittänyt nimeään kantavan standardin (W3-konsortio), joka mahdollistaa sisällöntarjoajalle itselleen vapaaehtoisen tuottamansa tai jakamansa sisällön merkitsemisen. Standardi mahdollistaa myös riippumattomien ulkopuolisten merkitsemispalvelujen käytön. Vanhemmille ja opettajille se antaa mahdollisuuden käyttää eri lähteiden arviointeja ja merkintöjä valvoakseen lasten vastaanottamaa informaatiota. PICS mahdollistaa luokiteltujen aineistojen valinnan Internet-selaimen avulla. PICS-ominaisuus voidaan lisätä selaimeen, jonka jälkeen on mahdollista määritellä, minkä luokan aineistoja selain näyttää käyttäjälle.

Sisältöjen luokittelu on melko uusi tapa rajoittaa sisältöjen jakelua. Sisältöjen luokittelulla tarkoitetaan tarjottujen sisältöjen luokittelemista esimerkiksi aiheiden mukaisiin ryhmiin ja/tai sen mukaan minkä ikäisille käyttäjille aineistot on tarkoitettu. Luokittelu voidaan tehdä koskemaan kaikkia palvelujen aineistoja, jolloin koko palvelulle (esim. tietty http-osoite tai news-ryhmä) annetaan jokin luokkatunnus, vaikkapa lapsille sopivaa aineistoa tai vain aikuisille sopivaa aineistoa. Luokitus voidaan tehdä myös aineistokohtaisesti, jolloin esimerkiksi jokaiseen HTML-dokumenttiin merkitään aineiston luokka. Myös mahdolliset linkit palvelusta muiden palvelujen aineistoihin luokitellaan. (Julkinen viestintä tietoverkoissa, LM 25/97)

Luokittelukriteerit ja luokitusjärjestelmät ovat yleensä jonkin yhteenliittymän, esimerkiksi sisällöntuottajien, käyttäjiä edustavan järjestön tai kuten PICS:n kohdalla, itsesääntelyorganisaation tuottamia. Esimerkkejä erilaisista luokitusjärjestelmistä ovat Safe For Kids –luokitusjärjestelmä ja SafeSurf Internet Rating System. Muita luokituksia ovat esimerkiksi kirjastojen käyttämä Deweyn luokitus, yleinen kymmenluokitus tai Kongressin kirjaston luokitus sekä Yagoon käyttämä luokitustapa. (Julkinen viestintä tietoverkoissa, LM 25/97.)

Ohjelmistotoimittajien ja tietokonevalmistajien vanhempien avuksi kehittämästä www-sivujen sensurointia helpottavasta *PICS-standardista* ollaan eri mieltä. Helsingin Sanomien mukaan toiset näkevät sen hyvänä asiana, toiset taas keinona maailmanlaajuiseen sensuuriin pyrkimiseksi. Pelko sensuurista on periaatteellinen, joskin siihen on syynsä. Pelätään, että vanhempien lisäksi viranomaiset saisivat helpon tavan www-sivujen sensurointiin. Järjestelmän kehittäjät puolestaan näkevät, että standardi vähentää yhteiskunnan paineita valvoa Internetin sisältöä. Se tarjoaa välineen omaan valvontaan, mikä vähentää viranomaisten painetta ryhtyä toimiin (HS13).

Liikenteen rajoittaminen Internetissä kattavasti niin, ettei mistään päin verkkoa päästäisi kiellettyyn osoitteeseen, on käytännössä mahdotonta. Järjestely edellyttäisi kaikkien tekniseen välittämiseen osallistuvien tahojen kattavaa yhteistyötä. Verkossa on aina useita vaihtoehtoisia reittejä (Julkinen viestintä tietoverkoissa, LM 25/79). Internetin vapauden kannalta parhaimmaksi valvontakeinoksi nähdään julkaisijoiden oma valvonta. Liikenneministeriö patistaa Internet-yrityksiä luomaan oman itsesääntelyelimen (HS6). Itsesääntely on perinteisen median puolella tärkeä ohjenuora julkaisutoiminnassa, ja sen laajentumista verkkojulkaisemiseen toivotaan. Verkkojulkaisemiseen haikaillaan Julkisen sanan neuvoston tapaista verkkoneuvostoa, joka käsitelisi tietoverkkojen pelisääntöjä kuten sananvapautta, tekijänoikeuksia ja kuluttajakysymyksiä koskevia valituksia. (TK1, J23)

Journalisti-lehden (J5) Keskustelua -palstalla Taisto Seppänen arvostelee Julkisen sanan neuvoston toimintaa siitä, ettei se pysty vastaamaan ajan haasteisiin. Eettisen valvonnan ulkopuolelle jää paljon moraalisesti kyseenalaisia kirjoituksia ja menettelytapoja, jotka

loukkaavat lukijoiden tunteita, mutta joista vaietaan. Näitä tuottaa pinnallistunut ja kaupallistunut journalismi, jolla ei ole muuta moraalialue kuin omistajien lompakon lihottaminen. Kirjoittaja ehdottaakin, että näitä kysymyksiä voisivat käsitellä presidentti Ahtisaaren ehdottamat neuvostot, olkoot ne sitten alueellisia tai mediakohtaisia. Mediakriittisessä testissään kirjoittaja mainitsee esimerkkinä, että seksibisnekseen liittyviä puuhia paheksutaan, mutta tosiasiaa niitä suositaan ennen kaikkea firmoilta tulevien mainosten takia. Neuvostoille olisi työtä, vaikka toisaalta nähdään että sananvapaus kärsisi. Sananvapauden sijaan oikeampi kärsijä olisi kyseenalainen liiketoiminta, ihmisten heikkouksiin, vaikeuksiin ja jopa hädänalaiseen asemaan perustuva rahastus. Se saakin kärsiä.

Sekä Internetin vapautta kannattavat että sen sääntelyä toivovat eivät näe lainsäädännöllä niin suurta merkitystä julkaisemisen valvonnassa kuin omalla valvonnalla ja eettisillä ohjeilla (PJ1, VU1, TK4, HS14). Lapsiporno nähdään kuitenkin asiana, jonka levityksen estäminen vaatii lainsäädäntöä ja ankaria rangaistuksia (HS8, HS16, HS19, TK2). Helsingin Sanomat esimerkiksi kiittelee Suomen uutta seksuaalirikoslakia, joka tuomitsee lapsipornon levityksen aikaisempaa ankarammin (HS16). Ongelmana Internetin osalta lainsäädännössä on minkä maan lakia sovellettaisiin ja kuka valvoisi lainkäyttöä. Jonkinlaista kansainvälistä kehystä kaivataan, mutta tiukkaa sääntelyä pidetään tarpeettomana, jopa mahdottomana. Internetin vapautta kannattavien mielestä tarkat säännöt vain luovat byrokratiaa ja kahlitsevat kehitystä. Journalisti-lehti kertoo Internet-yhdistyksen keskustelutilaisuudessa puhetta johtaneen Paavo Ahosen toivovan sääntelyn tapahtuvan mieluummin markkinoiden kuin lainsäätäjien voimin. Koko päätoimittajainstituutio joutaisi hänen mukaansa romukoppaan ja jokainen voisi itse vastata mielipiteistään. (J7)

Sananvapaustoimikunnan ehdotus kaikille julkaisemisen muodoille samasta välineriippumattomasta laista epäilyttää. Internetiä pidetään niin erilaisena, että siihen ei voida soveltaa julkaisu- ja ohjelmatoimintaan soveltavia lakeja (J6, VU1, VU3). Kyse on välineestä, jossa rajankäynti viestin ja julkaisun välillä on vaikeaa. Viranomaisten ja alan yritysten muodostaman tietoyhteiskuntafoorumin pääsihteeri Antti Rainio (HS3) arvostelee lakiehdotusta toteamalla, että siinä ”vuorovaikutuksen ja joukkoviestinnän

vaikeasti piirrettävä rajaviiva on vedetty varmuuden vuoksi vähän liikaakin joukkoviestinnän puolelle”. Internet-yhdistyksen hallituksen puheenjohtajan Paavo Ahosen (J6) mielestä epäselvää on, mikä on kohdeviestintää ja mikä joukkoviestintää, mikä on julkinen kokous tai tilaisuus. Hänen mukaansa sääntelyä voitaisiin kiristääkin niin, että luvaton mainosten lähettäminen sähköpostiin kiellettäisiin. Linturi (VU3) puolestaan kuvaa verkkoa ”virtuaaliseksi kulkuvälineeksi, jossa on kohtaamispaikkoja”.

7.1.7 Sananvapauden uhkat

Sananvapaus ei ole vain vapaan ja demokraattisen yhteiskunnan vapautta sensuurista, vaan sen toteutumiseen käytännössä vaikuttavat tiedon hallinnan järjestelmät, julkisuuslainsäädäntö, kirjasto- ja arkistolaitos, mahdollisuudet ja kyky käyttää tietoverkkoja. Todellinen aineellinen sananvapaus rakentuu siis monista tekijöistä. Jos jokin tekijä ei toimi, se osaltaan rajoittaa sananvapauden toteutumista. Pahimpina sananvapauden uhkia kuitenkin ovat sensuuri, itsesensuuri ja kaupallistumisen aiheuttama viestinnän yksipuolistuminen.

Helsingin Sanomat otsikoi 9.12.1998: Internet haastaa sensuurin kaikkialla (HS17). Kirjoituksen mukaan vaikeuksissa on diktatuurimaiden avoin sensuuri ja demokratioiden piilosensuuri, jolla pyritään säätelemään tiedon levitystä ja kansalaisten ajattelun suuntaa. Kirjoittaja Vesa Santavuori jatkaa samaisessa jutussaan tekniikan kehityksen lumoissa, että avoin, häpeilemätön tiedon tappaminen diktatuurimaissa vaikeutuu, kun laitteiden koko pienenee ja satelliittitekniikka paranee. Jo nyt (1998) on näkyvissä tilanne, jossa esimerkiksi Pohjois-Korean kaltaisessa maassa oppositioryhmät pystyvät asioimaan keskenään valtiovallan kykenemättä estämään. (HS17)

Sähköinen julkaiseminen on keino torjua sensuuri monella tavalla. Esimerkki löytyy läntisestä demokratiasta Ranskasta. Ranskassa on voimassa rajoitus mielipidetutkimuksille viikkoa ennen vaaleja. Journalisti kertoo, kuinka Internet selätti tämän kiellon (J10). Laki näyttää vanhentuneen Internetin ja taivaskanavien aikana. Ranskalaiset saivat tiedon maailmanlaajuisten tv- ja lehtiyhtiöiden internetsivuilta.

Internet-julkaiseminen on halpaa ja nopeaa. Ennen keino ohittaa sensuuri oli liimata lappu lyhtypylvääseen, nyt tieto pannaan Internetiin. Kysymys onkin siitä, miten paljon tätä mahdollisuutta halutaan käyttää. Yhä vielä viestit luetaan mieluiten paperilta. Vesa Santavuori kirjoittaa Helsingin Sanomissa, että perinteiset kustannusyhtiöt ovat vahvoilla, ja perinteinen länsimainen tapa kontrolloida tiedonvälitystä puree yhä. Kansalaisilla on mielipiteen vapaus, mutta julkaisemisen vapaus on kustannusyhtiöillä, jotka nähdään tämän päivän sensoreina. Hänen mukaansa laadun käsite on otettu yhdeksi tärkeimmäksi sensuurin keinoksi, ns. laatulehti karsii joka päivä aineistoa, jota se julkaisee. (HS17)

Santavuori jatkaa kirjoituksessaan, että epäluulo kaikkea uutta kohtaan ruokkii myös sensuuria. Ajatellaan, että Internet on täynnä pornoa, seksiä, huumepropagandaa ja kaikenlaista vahingollista ja väärää tietoa ja että tietoa on niin paljon, ettei sieltä löydä tarvitsemaansa. Kuitenkaan sitä ei valiteta, että kirjastossa olisi liikaa kirjoja tai että pitääkö jokin kaupungilla liikkuva tieto paikkansa. (HS17)

Simopekka Nortamon (HS12) mukaan julkaisemisen vapautta voi rajoittaa myös auktoriteetti-usko, joka rajaa sanomisen vapauden ja pahimmassa tapauksessa jopa ajattelun vapauden. Tarve erehtymättömään auktoriteettiin saa ihmisen vapaaehtoisesti kaventamaan valtaansa ja vastuutaan. Erilaisia auktoriteetteja ovat puolue, uskonto, ihminen. Ehdoton auktoriteetti-usko pitää yllä itsesensuuria, joka on tehokkaampi kuin ulkopuolinen pakkosensuuri. Nortamon mielestä hyvän journalismin yksi tärkeä tehtävä on auktoriteettien erehtymättömyyden kyseenalaistaminen.

Suomen Journalistiliiton jäsenistä vuonna 1993 tehdyn tutkimuksen mukaan journalistisen vapauden suurimmaksi yksittäiseksi rajoittajaksi mainittiin itsesensuuri eri muodoissaan. Suomen joukkoviestinnässä ilmeni erityisesti 1970-luvulla sisäinen sääätelymekanismi, kokonaan tai osittain vapaaehtoinen ulkopoliittisen kirjoittelun kontrollijärjestelmä välttää Neuvostoliiton ja myös muiden sosialistimaiden arvostelua. Se ilmeni varovaisuutena ja taktisena vaikenemisena. (Salminen 1996.)

7.1.8 Kaupallisuus sananvapauden kaventajana

Itsesensuurissa on kysymys sanomisen hinnasta (vrt. Viherä). Kukapa työpaikalla käyttää sananvapautta arvostellakseen työnantajaansa, jos kyseessä on työpaikka? Kuinka ilmoitusmarkoista riippuvainen media suhtautuu suurimpaan ilmoittajaansa liittyvään negatiiviseen uutiseen? Kaupallisuus uhkaa verkkodemokratiaa, otsikoi Helsingin sanomat valtiotieteen tohtori Sirkku Hellstenin kirjoituksen, joka käsittelee tietoyhteiskunnan vapaan tiedonkulun tielle tulevia esteitä (HS14). Journalistin artikkelissa Tietoyhteiskunnassa mainonnalle ei ole vaihtoehtoa (J18) Putte Wilhelmsson kirjoittaa, että sponsoroitu ja riippumaton tiedonvälitys sotkeutuvat yhä enemmän, ja mainonnasta on tullut kuin varkain viestinnän liiketaloudellinen ehto ja jopa sen muodollinen laatustandardi.

Mainonnan valta kasvaa myös Internetissä, kun sisältötuotanto muuttuu toimintaympäristöjen ehtojen mukaiseksi. Kaupallisuuden ja mainonnan ylivallan uhka huolestuttaa. Verkkournalisti David Weir toteaa Journalisti-lehden (J22) mukaan, että journalismin rajat ovat hämärtyneissä Internetin ansiosta. Joidenkin uusviestimien kohdalla on vaikea nähdä eroa journalistisen aineksen ja mainonnan välillä. New Jersey'n yliopiston demokratiaa ja uusia yhteiskunnallisia toimintatapoja tutkivan Walt Whitman-keskuksen johtajan Benjamin Barberin (HS18) mukaan Internetillä on mahdollisuuksia kehittyä ihmisten todelliseksi kohtaamispaikaksi ja vaikutuskanavaksi, mutta kaupallisuus aiheuttaa siihen kielteisiä ilmiöitä. Sisällöstä tulee viihdettä, koska tieto ja kulttuuri eivät myy yhtä hyvin kuin viihde.

Verkkoon siirtyvä mainonta ei välttämättä päädy lehtien kontrolliin. Perinteisten mediayritysten ei odoteta tuovan järjestystä ja journalistisia kriteerejä verkon kaoottiseen rikkauteen eikä verkkokustantaja voi odottaa saavansa puolta liikevaihdostaan tilauksista ja irtonumeromyynistä (J18). Verkkotuotteita kehittävän amerikkalaisen Villagen markkinointipäällikön Robert Levitanin mukaan Internetiin syntyy uusia viestinnän lajityyppejä. Eräs tällainen tuote on sisältölähtöinen www-sivu, jossa mainostavan yrityksen toimituskunta rakentaa tietopalveluja tai viihdettä (J18).

Sirkku Hellstenin (HS14) mukaan verkkomainonta ei tähän mennessä ole tuonut toivottua tulosta, ja monet aikaisemmin ilmaiset palvelut muuttuvat maksullisiksi. Markkinamekanismi vaatii, että teknisistä investoinneista on saatava voittoa ja voiton tavoittelu tekee verkosta entistä kaupallisemman. Tämä luo eriarvoisuutta ja mutkistaa verkkodemokratian toteutumista. Hän on huolestunut siitä, että maksullisiksi muuttuvat palvelut, joiden sisältö usein on parasta verkon tarjoamaa antia. Näistä hän mainitsee esimerkkinä maksulliset verkkolehdet.

Viestinnän keskittyminen on herättänyt huolen sen vaikutuksesta sananvapauteen. Tutkija Jyrki Jyrkiäisen (J20) mukaan viestinnän keskittyminen ei välttämättä kavenna sananvapautta ja yhdenmukaista tarjontaa, vaikka riskejä siihen liittyy. Hänen mukaansa tärkeää on, että journalististen yksiköiden ja toimitusten itsenäisyys säilyy omistajiin nähden. Jyrkiäinen kehottaa seuraamaan kehitystä valppaasti.

Sananvapauden toteutumisen tärkeä perusta on, että julkisuuden areena on monipuolinen. Mitä enemmän on kanavia, sitä helpommin kansalaiset pääsevät ilmaisemaan mielipiteensä ja sitä suuremmat valinnan mahdollisuudet kansalaisilla on. Keskittyminen noudattaa Jyrkiäisen mukaan Suomessa kansainvälistä mallia; lehtitalot siirtyvät sähköiseen viestintään, rakennetaan sähköiset verkkomediat ja on-line-palvelut ja etsitään synergiaetuja, jotka tosin vielä ovat osoittautuneet vähäisiksi. Liittoutumia syntyy paitsi synergiaetujen hakemiseksi myös asiantuntemuksen hankkimiseksi. (J20)

Kaupallisuuden ja markkinavoimien ohjaamassa mediakehityksessä nähdään oma vaaransa sananvapaudelle, mutta peikkoja nousee myös yhteiskunnan tuesta. Vapaata kilpailua vaaliva ja edistävä Kilpailuvirasto haluaisi lopettaa lehdistötuen kaikilta paitsi puolue- ja aatelehdiltä, kirjoittaa Journalisti (J14) pääkirjoituksessaan. Kilpailuviraston mielestä tuki vääristää kilpailua, mutta tuen kannattajat lehdistön piirissä ovat toista mieltä. Heidän mielestään ei ole mitään pahaa siinä, että tukea saavat lehdet eivät tyydykään toimimaan pelkästään moniarvoisen tiedonvälityksen symboleina vaan yrittävät oikeasti pysyä hengissä. (J14)

Yhtä mieltä kirjoittajat ovat siitä, että Internet lisää sananvapautta, mutta eri mieltä siitä, tuleeko se sitoa perinteisen median valvontamekanismeihin. Internetiä yritetään toisaalta sisällyttää normaalin mediavalvontaa koskevan lainsäädännön piiriin, ja toisaalta halutaan säilyttää sen rajaton vapaus. Ongelmallisena nähdään Internetin muusta julkaisutoiminnasta poikkeava luonne; se on yhdistelmä kohde- ja joukkoviestintää, se on globaali, hajautettu ja vailla keskitettyä hallintoa. Sitä on vaikea, lähes mahdoton valvoa.

Vastuu liittyy aina vapauteen ja vastuuta ja etiikkaa Internet-julkaisemiseen peräänkuulutetaan. Suuria toiveita asetetaan itsesääntelylle, jonka avulla toivotaan voitavan ratkaista väärinkäytöksiin liittyviä ongelmia. Internetin kaupallistumista ei pidetä sananvapauden kannalta hyvänä asiana paitsi sisällön yhdenmukaistumisen ja viihteellistymisen takia myös siksi, että se luo eriarvoisuutta.

7.2 Verkko ja journalismi

Tässä kohdassa tarkastelen sitä, millä tavoin verkko vaikuttaa journalismiin. Internet koetaan sekä journalismin mahdollisuutena että uhkana. Sen antaa uudenlaisia mahdollisuuksia viestinnän personointiin ja multimediajournalismiin. Medioiden integraatiokehitys tulee vaikuttamaan journalismin olemukseen. Selvitän tässä myös sitä, miten journalismin – tiedonvälityksen – käy, kun periaatteessa kuka tahansa voi olla journalisti ja julkaisija.

Risto Kunelius (1998, 224) listaa journalismin lähitulevaisuuden pulmien tulevan neljältä taholta. Ne ovat taloudellisia, kulttuurisia, teknologisia ja edustuksellisia. Taloudellisia ja kulttuurisia paineita ovat ns. suuren yleisön kohtalo pirstaloituneessa yhteiskunnassa ja journalistiseen työhön kohdistuvat tehokkuuspaineet. Elämäntavoiltaan ja mauiltaan eriytyvässä kulutusyhteiskunnassa mahdollisimman suuri yleisö ei ole enää taloudellisesti niin houkutteleva tavoite kuin ennen. Journalismia tuottavissa liikeyrityksissä kasvavat myös paineet tehostaa toimintaa ja tuottaa parempaa katetta kasvottomille ja yhä lyhyemmällä aikavälillä tuottoa etsiville

sijoittajille. Kulttuuriset haasteet liittyvät osin myös taloudellisiin. Todellisuus on muuttunut monisärmäisemmäksi. Haasteena on löytää sellaiset tavat puhua maailmasta, joita monet kulttuuriset ryhmät ja identiteetit osaavat pitää relevantteina, mutta samaan aikaan kehittää omaa oikeuttaan arvioida maailman menoa.

7.2.1 Median ja sisältöjen integraatio

Hypoteesi siitä, että joukkoviestintäyleisöt segmentoituvat, panee miettimään uudenlaisia mediapalveluja. Eri henkilöille tuotetaan erilaisia journalistisia sisältöjä heidän tarpeidensa mukaan räätälöityinä. Integraatio antaa julkaisijalle mahdollisuuden hyödyntää samaa sisältöainesta eri viestimissään.

Integraation voi viestinnässä määritellä usealla eri tasolla. Sanomalehdessä toimittajan kirjoittama teksti ja kuvaajan ottamat valokuvat on liitetty yhteen, ja ne muodostavat yhtenäisen kokonaisuuden. Itse lehti on integraation tulos. Myös televisiolähetys edustaa ensimmäisen sukupolven integraatiota, jossa liikkuva kuva ja ääni muodostavat ohjelman, ja ohjelmat puolestaan kanavan.

Toisen sukupolven integraatiossa eri medioiden sisältö pilkotaan artikkelin kokoisiksi tietoalkioiksi. *IMU-julkaisuissa* (IMU = integroitu julkaiseminen multimediasverkossa) yhdistyvät eri viestintätalojen mediatuotteet ja erityyppiset sisältöaineokset, teksti, valokuva, video, yhden käyttöliittymän kautta tarkasteltavaksi mediakoosteeksi. IMU-järjestelmän ydin on aktiivinen välipalvelin, joka imuroi, digitoi, luokittelee ja linkittää media-aineistoja. Nopeat Internet-yhteydet ATM-kuituverkon, kaapeli-tv- ja ADSL-verkkojen kautta mahdollistavat multimedijulkaisujen jakelua kotitalouksiin saakka. Sisällön ja ulkoasun personointi takaa henkilökohtaisen palvelun. IMU-julkaisun ulkoasu voidaan räätälöidä myös siten, että julkaisun katsominen Internet-tv:ltä on sujuvaa. IMU tekee mahdolliseksi, että käyttäjä määrittelee itselleen henkilökohtaisen kanavan esimerkiksi jääkiekkosuosikistaan. Tämä kanava tarjoaa tv-uutisia ja sanomalehtiartikkeleita pelaajasta. Personointi tarkennetaan käyttäjän käyttäytymisen mukaan. Integroituvaa julkaisemista multimediasverkoissa on tutkittu Kansallisen Multimediaohjelman (KAMU) tavoitetutkimusprojektissa. (Kunnas ym. 1999.)

Ensimmäisen sukupolven integraatiosta IMU eroaa siinä, että se kattaa samalla kertaa sekä sisältöaineiksien että mediatalojen integraation. Journalistien perusyksikköjen, yksittäisten artikkeleiden tai ohjelmien sisään integraatio ei yllä. Niitä käsitellään suljettuina kokonaisuuksina.

Kunnas ym. (1999) toteavat, että kun IMU-julkaisuun tuotetaan sen omaa journalistista sisältöä, on sisältö mahdollista pilkkoa pienempiin osiin. Sisältöjen ja kerrontamuotojen integraatio tapahtuu artikkelin sisällä. Kyse on samasta moniaineisuusudesta, joka toteutuu hyvin toimitetun sanomalehden sunnuntaisivulla, jossa teksti, kuvat ja graafiset elementit on rakennettu välittämään sisältöä kunkin kerrontamuodon vahvuuksia hyödyntäen.

7.2.2 Personointi

Personointi on tehokas tapa kohentaa monimutkaisen sovelluksen käytettävyyttä. Sisällön personointi säästää käyttäjän sellaiselta turhalta informaatiolta, jota hän ei tarvitse. Ulkoasun personointi tarjoaa sovelluksen sisällön käyttäjälle sopivimmassa muodossa. Toiminnallisuutta personoimalla sama sovellus saadaan sopivaksi sekä aloittelevalle että kokeneelle käyttäjälle.

Kunnas ym. näkevät IMU-raportissa, että tulevaisuuden julkaisussa on paljon personoitavia piirteitä, mutta on muistettava, että käyttäjä ei ole valmis käyttämään siihen juurikaan nykyistä enemmän aikaa. Personoinnin pitää tapahtua mahdollisimman helposti ja automaattisesti. Sisällön personointia varten pitää artikkeli- ja ohjelma-aineistoon liittää niiden sisältöjä kuvaavaa metatietoa. Nämä personointiin liittyvät vaatimukset tulevat muuttamaan journalismin arkista työnkuvaa melkoisesti.

Www-palvelut ovat tuoneet käyttäjän ulottuville valtavan määrän tietoa. Jotta käyttäjä hyötyisi tuosta valtavasta tietomäärästä, hänen pitää pystyä löytämään helposti ja nopeasti kulloinkin tarvitsemansa tieto. Hakukoneiden lisäksi tarvitaan työkaluja, jotka pystyvät arvioimaan tarjolla olevan materiaalin tärkeyden yksittäisen käyttäjän

näkökulmasta. Tiedon suodattaminen perustuu tarjolla olevan tiedon luokitteluun ja käyttäjien luokitteluun.

Personointi koostuu tiedon luokittelusta, käyttäjäprofiilin ylläpidosta ja varsinaisesta personoinnista. Tiedon luokittelussa aineisto analysoidaan ja siihen liitetään aineistoa kuvaava metatieto. Käyttäjäprofiiliin tallennetaan personoinnissa tarvittavat käyttäjää kuvaavat tiedot. Sisällön personoinnissa käyttäjälle näytettävä aineisto valitaan aineiston metatiedon ja käyttäjäprofiilin perusteella. Ulkoasun personoinnissa käyttäjälle tarjottava tieto muotoillaan esitysmuotoonsa käyttäjäprofiilin perusteella. (Kunnas ym. 1999.)

Käyttäjäprofiili voi sisältää tietoa käyttäjää kiinnostavista aihepiireistä sekä tietoa mielenkiinnon määrästä. Se voi sisältää myös tietoa päätelaitteesta ja verkkoyhteydestä, jotka vaikuttavat esitettävän tiedon määrään, laatuun ja esitystapaan. Malli voi sisältää tietoa käyttäjän ominaisuuksista kuten iästä, sukupuolesta ja ammatista. Sama periaate on kohdistetussa markkinoinnissa elektronisessa kaupankäynnissä. Molempiin liittyy uhkakuva yksityisyyden suojan kannalta. Tietotekniikan keinoin ihmisten toimintaa voidaan seurata ja tiedoista muodostaa hyvinkin tarkkoja ”datapersonia”.

7.2.3 Multimediajournalismi

Journalistille useamman kerrontamuodon käyttömahdollisuus avaa uusia haasteita. Tehokkuus ja tuottavuus edellyttävät niin uusia taitoja kuin uusia työvälineitä sekä laitteistojen että ohjelmistojen osalta. IFRA:n (The international association for newspaper and media technology) kehittämässä Newsgear`98:ssa laitekooste rakentuu kannettavan tietokoneen ympärille. IFRA:n Kerry Northup ennustaa tulevaisuudessa syntyvän kokonaan uuden journalistityypin ”story managerin”, joka päättää, minkä tyyppinen sisältöaines ohjataan minkäkin mediatuotteen osaksi. (Kunnas ym. 1999.)

Verkkoviestintä antaa mahdollisuuden rikastaa kerrontaa. IMU-projektin raportin mukaan verkkoviestinnän uudet standardit mahdollistavat entistä monipuolisemman sisällön välittämisen. SMIL- (Synchronized multimedia integration language) ja Flash-

ohjelmointia käyttämällä on mahdollista luoda interaktiivisia verkkodokumentteja, webportaaseja, jotka sisältävät tekstiä, kuvia, äänitiedostoja ja videoleikkeitä.

SMIL-määrittely on tarkoitettu itsenäisten multimediaobjektien synkronointiin multimediaesityksessä. SMIL-dokumentti on XML-sovellus, ja sillä voidaan kuvata objektien esittämisen alkaminen ja päättyminen sekä niiden asettelu ruudulla. SMIL:n avulla voidaan multimediaobjekteihin myös liittää hyperlinkkejä. Olennaista siinä on eri komponenttien kuten kuvien, videon, audion ja tekstin integrointi, kattavat esitystavan määrittelymahdollisuudet, interaktiivisuus ja eri medioiden synkronointi. (W3, Synchronized Multimedia Activity Statement.)

Uudet journalistiset ilmaisukeinot saattavat vaikuttaa journalistin työhön ainakin kahdella tavalla. Yhtäältä journalistin perusvalmiuksiin saatetaan pian laskea kyky tuottaa ainakin jokseenkin kelvollista sisältöä useassa eri muodossa tilanteessa, jossa journalisti on ensimmäisenä paikalla. Toisaalta multimediakerronnan kaikkien mahdollisuuksien hyödyntäminen edellyttää entistä pitkällisempää journalistista työprosessia.

Kunelius toteaa artikkelissaan *Modernin myyntitykit* (1998, 225), että teknologiselta kannalta journalismin peruseriaatteet ja ammattikunnan itseymmärrys on peräisin ajalta, jolloin joukkoviestintä oli yksiselitteisen yksisuuntaista, jolloin sanoman lähettäjät olivat julkisuuden portinvartijoita ja jolloin yleisön osa oli ottaa vastaan. Internetin myötä vaaditaan pönäköitä portinvartijoita sivuun ja kuluttajista tulee osallistujia. Yleisölle syntyy suoria suhteita keskenään ja ennen muuta suoria suhteita niihin yhteiskunnan toimijoihin, joiden pääsyä julkisuuteen journalismi hallinnoi. Journalismi sinänsä ei katoa verkostuneessa yhteiskunnassa, vaan journalisteilta tullaan vaatimaan uudenlaisia taitoja.

Edustukselliset pulmat ja haasteet liittyvät Kuneliuksen mukaan ennen kaikkea journalismin ja sen kuluttajien suhteeseen. Hänen mukaansa useammanlaisen todistusaineiston valossa näyttää siltä, että yleisön usko journalismin haluun ja kykyyn nostaa esiin yleisön kannalta relevantteja asioita ja näkökulmia ei ainakaan ole

kasvamaan päin. Ammattikunnan kannalta se on pahin ongelma, sillä kuten muidenkin professioiden myös journalismin oikeutus nojaa siihen, että kansalaiset kokevat journalistien olevan yhteisen edun asialla. Yleisö esimerkiksi kokee, että lehtien julkisuuteen luoma kynnys on turhan korkea (vrt. kansalaisjournalismi).

Kuneliuksen esittämä havainto saa tukea tämänkin tutkimuksen aineistosta. Helsingin Sanomissa ilmestyneessä arviossa mediakriitikko Jon Katzin *Virtuous Reality* –kirjasta otsikolla *Portinvartijoille käy kalpaten* (HS10) Jarmo Raivio toteaa Katzin ajatuksia toistaen, että perinteistä mediaa pelottaa, koska se on menettämässä yksinoikeutensa tiedon portinvartijana ja asemansa yhteiskunnallisen keskustelun kapellimestarina. Internet tuuppaa pönäkät portinvartijat sivuun. Vanhat mediat eivät ymmärrä interaktiivisuuden merkitystä. Uudet mediat sen sijaan eivät pelkää päästää yleisöä keskustelemaan. Tavalliset ihmiset ovat kyllästyneet elitistiseen mediaan, Katz toteaa. Hänen mukaansa yritykset hypätä digitaalivallankumouksen kyytiin vanhan kaavan mukaan toteutetuilla verkkolehdistillä eivät tule onnistumaan. Vanhan median liittolaisiksi taistelussa uutta ilmiötä vastaan hän nimeää mediafoobikot, jotka ovat sellaisia poliitikkoja jotka yrittävät lainsäädännöllä rajoittaa sananvapautta Internetissä. Mutta ei hätää, loppuhuipennus on se, että uusi ilmiö muuttuu kunnialliseksi.

Suomen Lehdistön (SL1) artikkelissa kerrotaan Massachusetts Institute of Technologyn Medialaboratorion johtajan Nicholas Negroponten käsityksistä lehdistön asemasta tulevaisuudessa. Artikkelissa todetaan Negroponten arviona, että paikalliset uutiset ovat sanomalehtien pelikenttää, mutta levitysmuoto ei välttämättä ole paperi. Uutisbisnes ei katoa, mutta paperin käyttäminen uutisten välittämisessä vähenee ja mahdollisesti jopa loppuu. Tulee sähköinen lehti, jolle aineisto voidaan imuroida ja tulostaa verkosta. Samalla tavalla voidaan tuottaa myös kirjoja. Negroponten mukaan mainonta Internetissä tulee myös lisääntymään.

Petteri Järvinen (TK4) toteaa sanomalehden ja siis myös perinteisen median vahvuuden olevan sen arkistoissa, journalistisessa ammattitaidossa ja paikallisuudessa. Verkon tuomat haasteet edellyttävät journalistisen ammattitaidon ainakin osittaista uudelleenmäärittelyä. Verkkjournalisti ja tutkiva toimittaja David Weir (J22) sanoo

Journalisti-lehdessä, että verkkojournalismi ei ole erillään muusta joukkoviestinnästä ja että meneillään oleva muutos koskee kaikkia journalismin muotoja. Siksi on syytä arvioida journalistista etiikkaa yleensä ja verkkojournalismin vaikutusta siihen. Internet voi hänen mukaansa merkitä entistä demokraattisempaa journalismia. Paljon puhuttu interaktiivisuus merkitsisi toteutuessaan, että yleisö ja lähteet tulevat pitämään puolensa entistä paremmin ja osa viestimien nauttimasta turhasta arvovallasta katoaa. Weir korostaa, että journalismi on paitsi tiedonvälitystä ja tarinoiden kertomista myös taitoa ylläpitää, ruokkia ja lietsoa julkista keskustelua. Journalismin perinteisiin kuuluu velvollisuus tarkastella kriittisesti maailmaa ja selvittää, millaisiin mekanismeihin yhteiskunnallinen päätöksenteko perustuu. Ei riitä vain päiväkohtainen uutisointi, olisi selvitettävä mihin jäljet johtavat. Työ vaatii vaivaa ja aikaa ja innon lisäksi kykyä erottaa olennainen joutavista. Toimittajista tulee keskustelun vetäjiä. Verkkojournalistien tulee Weirin mukaan lisätä työnsä läpinäkyvyyttä. Heidän tulee auttaa ihmisiä tietämään, miten informaatio on kerätty ja miksi se on esitetty. Heidän tulee tehdä omista julkaisustandardeistaan, uutiskriteereistään ja tiedonhankintatavoistaan julkisia.

Perinteisesti journalistit ovat pitäneet yleisöä kohteena, jolle juttuja tehdään. Se ei ole noussut aktiiviseksi toimijaksi, jonka osallistuminen journalismin luoman julkisuuden tuottamiseen nähtäisiin jotenkin toivottavaksi tai tarpeelliseksi. Tällainen rooli kertoo Kuneliuksen (1998, 216) mukaan jotain myös siitä demokratiakäsityksestä, johon journalistinen kulttuuri nojaa. Yhteiskunnallisen elämän hoitavat edustajamme ja asiantuntijat, yleisön rooliksi jää sivusta seuraaminen. Toisaalta journalistisen työn eräs arkinen piirre on jatkuva ristivedon kanssa neuvottelu ja sen sietäminen.

Journalistien työn kannalta tutkimusaineisto antaa viitteitä siitä, että huolta kannetaan journalistien itsenäisyyden vähenemisestä suurten viestintäkonsernien yleistyessä. Toinen huolen aihe on mainonnan ja journalistisen aineiston rajan hämärtyminen, mikä tuli esille jo kaupallisuutta sananvapauden uhkana käsitellessä luvussa. Tietynlaiset kovat arvot ovat yleistyneet journalismissa. Esimerkiksi Weir (J22) toteaaakin myötäelämisen ja toisen ihmisen asemaan asettumisen vähentyneen yhdysvaltalaisessa journalismissa.

Teksteissä peräänkuulutetaan myös journalismin etiikkaa. Weirin (J22) mielestä akateemisen journalismikoulutuksen olisi pohdittava vahvuuksiaan; keskeisiä oppeja ovat pyrkimys oikeudenmukaisuuteen, tasapuolisuuteen ja tarkkuuteen. Huolestunut hän on siitä, että hyveenä pidetty valtaapitävien vahtiminen on jäänyt vähemmälle, kun suurten viestimien toimittajista on tullut osa valtaeliittiä, huippupalkkoja ansaitsevia julkiksia, osa sisäpiiriä.

Internetin etuja journalismille perustellaan sillä, että siitä on tullut osa arkista työrutiinia. Tietokone on journalistille hyvä informaation keräämisen väline ja entistä tärkeämmäksi se tulee uutiskierron muututtua 24-tuntiseksi. Journalisti-lehden (J17) artikkelissa kerrotaan Middleberg/Rossin neljännessä kansallisesta Media in Cyberspace-raportista. Sen mukaan eniten Internetistä hyödynnetään taloustietoja, valokuvia ja lehdistötiedotteita. Suurin osa toimittajista käyttää sitä päivittäisessä työssään ja yhä useampi työskentelee jo online-julkaisemisen piirissä. USA:ssa 9 prosenttia toimittajista on nimennyt Internetin ensisijaiseksi idealähteeksi. Lehdistön edustajista 93 prosenttia käyttää Internetiä itse tai kuuluu toimituksiin, joissa osa työntekijöistä käyttää sitä.

Internetin muodostuminen tärkeäksi tietolähteeksi aiheuttaa omat ongelmansa journalistin työhön. Hänen on osattava erottaa luotettavat lähteet epäluotettavista. Tämän vuoksi vaaditaan journalistien työprosesseja entistä julkisemmiksi, koska verkossa on vaikea tietää, mihin voi luottaa. Toisaalta kansalaisten on mahdollista päästä samoille lähteille, joita journalisti on työssään käyttänyt ja siten arvioida journalistin työn tulosta. Weirin (J22) mukaan vaarana verkkojournalismissa on, että lähteet pääsevät manipuloimaan viestimiä, aikaa ja tilaa vaativa analyysi ei kukoista, vaikka tilan suhteen ei olisi rajoituksia. Internetissä toimivat osaavat kyllä HTML-koodauksen, mutta eivät yhteiskunnan toimintaan liittyviä asioita. Sorrutaan auktoriteettien kritiikittömään toistamiseen ja salaliittoteorioihin.

Paikallisuus on perinteisen median piirissä koettu voimaksi, jonka vähenemistä Internetissä pelätään. Weir (J22) on huolissaan siitä, että paikallisten

uutisorganisaatioiden rooli pienenee, mutta toisaalta hän uskoo, että paikallisuus tulee vielä. Todellinen uutinen on aina paikallinen. Nykyinen median keskittymis- ja integraatiokehitys nähdään journalistien ammatti-identiteetin kannalta ongelmallisena: julkisuuden monimuotoisuus saattaa vähentyä ja sen kytkennät paikallisiin asioihin löyhentyä. Siihen kuuluu myös toimitusten merkityksen väheneminen alihankintoina tuotettujen juttujen ja sivujen myötä ja entistä enemmän tietyille yhteisöille suunnattujen kokonaisuuksien tuottamisen yhdessä markkinoinnin kanssa. (J18)

Journalismiin uskotaan verkkojulkaisemisenkin aikana, kun tietotulvasta pitää suodattaa, poimia, karsia ja muokata käsitettäviä kokonaisuuksia. Journalismia tarkastellaan tutkimusaineiston kirjoituksissa paljolti perinteisestä näkökulmasta: Internet on vain kanava, jonne journalistinen tuotanto siirretään. Vähemmän on pohdintaa siitä, mitä muutoksia se tuo käsitykseen journalismin tehtävästä, yleisöstä ja journalistien kyvystä toimia eettisten päämääriensä hyväksi.

Tutkimusaineistossa korostetaan sitä, että Internet tuo journalismiin uuden ulottuvuuden; se on globaali, tietosisällöltään runsas ja nopea. Siltä kuitenkin puuttuvat vanhan median vahvuudet: ammattitaito, arkistot ja paikallisuus. Journalistien ammattitaidon kasvaviin ja muuttuviin vaatimuksiin viitataan, mutta selkeästi ei vielä nähdä mitä edessä tulee olemaan. Journalisteille maalaillaan juontajan ja keskustelun vetäjän rooleja Internetin luoman uudenlaisen kansalaisyhteiskunnan aktiivisissa kansalaiskeskusteluissa. Heiltä vaaditaan entistä parempaa ja monipuolisempaa ammattitaitoa. Heidän työnsä ei ole pelkästään neutraalia uutisointia, vaan asioiden taustoittamista, keskustelun virittämistä.

7.2.4 Tekijänoikeudet

Kopioinnin helppous, kontrollin vaikeus ja eri maiden poikkeavat lainsäädännöt antavat mahdollisuuden tekijänoikeuksien rikkomiselle Internetissä. Tekijänoikeuksiin tutkimukseni lehdistä kiinnitti eniten huomiota Journalisti, mikä onkin luonnollista lehden luonteen vuoksi. Journalistien ammattijärjestö on huolissaan tekijänoikeuksista verkossa ja vaatii, että työn hinnan on oltava sama riippumatta missä muodossa se

tehdään (J26). Perinteisen julkaisemisen lisänä lehdillä on nettijulkaisemista, josta ei haluttaisi maksaa, koska siitä ei ole vielä hyötyä kustantajalle. Tämä johtaa siihen, että toimittajat saisivat tehdä ilmaista työtä, kunnes siitä olisi osoitettavissa hyötyä. Tekijänoikeuksien kannalta ongelmallisiksi koetaan myös linkkilistat, jotka ovat vastoin monen luuloa tekijänoikeuksien suojaamia. (J19)

Pohdinta siitä, kenellä on vastuu tekijänoikeutta loukkaavasta palvelusta, etsii vastuullisia. ”Junntilan mielestä Teoston ehdotus, jonka mukaan vastuu on palvelun tarjoajalla, voi pahimmillaan vaarantaa sananvapautta”, todetaan Helsingin Sanomien kirjoituksessa Sananvapautta vai tekijänoikeuksien rikkomista? (HS11). Jos palvelun tarjoajalle annetaan oikeus poistaa materiaalia asiakkaan tiedostoista ilman kyselyjä, sieltä voi poistua aineistoa, joka ei ole ristiriidassa minkään lain kanssa. Tekijänoikeusdirektiiviin kantaa ottaneet eurooppalaiset freelancerit pitävät teleyhtiöitä Journalisti-lehden mukaan puhtaasti tiedon kuljettajina ja välittäjinä kuin postinkantajia, joilla ei ole oikeutta sisältöön (J15).

Tekijänoikeuksiin verkkojulkaisemisessa on ryhdytty kiinnittämään enenevää huomiota sitä mukaa kun verkko on tuonut uusia keinoja välittää ns. luovan työn tuloksia. Perinteisessä mediassa on tekijänoikeuksien kunnioittamista pidetty asiaan kuuluvana ja ammattitaitoa osoittavana asiana. Verkkojulkaiseminen on tuonut julkaisijoiden piiriin paljon sellaisia, joilta julkaisemisen ammattitaito tältä osin puuttuu. Helppo kopioitavuus ja valvonnan vaikeus lisäävät välinpitämättömyyttä tekijänoikeuksien kunnioittamiseen verkossa. Verkko tuo osaltaan myös uudenlaisia ongelmia tekijänoikeuksien todentamiseksi teosten monimuotoisuuden ja monikäyttöisyyden vuoksi.

Jos verkko tuo uusia ongelmia tekijänoikeuksien todentamisen ja valvonnan osalta, tuo se uutta myös sananvapauden kannalta. Populistista on väittää, että tiukalla tekijänoikeuksien valvonnalla rajoitetaan sananvapautta, jota verkkojulkaiseminen muutoin lisäisi. Näin estettäisiin kansalaisia saamasta käsiinsä heille hyödyllistä tietoa. Keskeisin asia kuitenkin on, kuka hyötyy tekijänoikeudellisesta materiaalista ja sen levittämisestä. Taloudellisen hyödyn merkitys kasvaa verkon tekniikan kehittyessä, ja

samalla kasvaa myös kiinnostus tekijänoikeuksiin julkaisemisen ja sananvapauden saadessa uusia mahdollisuuksia.

7.3 Mitä uutta verkko tuo sananvapauteen ?

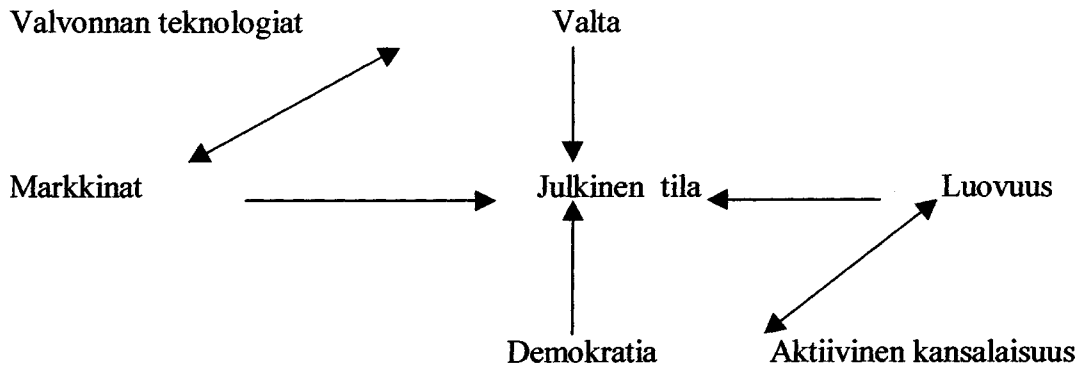
Tässä kohdassa tarkastelen sitä, mitä uutta Internet tuo sananvapauteen uusine julkaisemisen mahdollisuuksineen ensinnäkin tavallisten kansalaisten kannalta ja toiseksi journalistien kannalta. Sananvapaus ei tässä yhteydessä tarkoita vain sanan vapaata tai vähemmän vapaata käyttämistä, vaan siihen liittyy vallan ja kansalaisuuden suhde, demokratia ja kansalaisyhteiskunta. Demokratian kannalta sananvapauden tärkein funktio on kansalaisten oikeus arvostella ja valvoa viranomaisten toimintaa. Sananvapautta ei voida yksinomaan mitata sillä, miten vapaata joukkotiedotus on, vaan miten helposti kansalainen saa mielipiteensä muiden tietoisuuteen. Siihen liittyy osaamista, teknistaloudellista infrastruktuuria ja lainsäädäntöä.

Kansalaisjournalismi on nostettu esiin sananvapauden lisääjänä. Sananvapauden edellytyksinä pidetään keskustelevuutta, minkä lisäksi journalismissa toteutetaan myös harkitsevuutta. Selvää on, että Internetin myötä julkaisemisen kynnyks alenee, kun yhä useammalla on mahdollisuus mielipiteensä ja viestiensä julkaisemiseen. Kyse ei kuitenkaan ole pelkästään siitä, että kansalaisilla on yksi uusi viestintäkanava lisää. Kyse on laajemmalti vallasta, siihen liittyvästä vastuusta ja valvonnasta sekä kansalaisuudesta. Siitä, millä tavoin uusi teknologia ja viestinnän mahdollisuudet muuttavat vallankäytön, valvonnan ja kansalaisuuden suhteita. Sananvapaus on yksi tärkeä tekijä näissä suhteissa. Lopussa on pieni yhteenveto journalismille verkon myötä tulleista haasteista.

7.3.1 Vallan ja kansalaisuuden suhde

Internet on teknologian historiassa ensimmäinen viestintäväline, joka tekee mahdolliseksi hankkia, vastaanottaa ja levittää tietoja ja ajatuksia riippumatta alueellisista rajoista, kuten YK:n kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskevan

sopimuksen 19. artiklassa sanotaan. Jos kansalaisella on käytettävissään Internet-yhteydet, hän voi ensimmäisen kerran koko tunnetun historian aikana todella käyttää YK:n tarkoittamaa sananvapautta.

Kuva 1. Vallan ja kansalaisuuden malli. (Lähde: Timo Kurosen luento 1999)

Sananvapauden toteutuminen ja käyttäminen tapahtuu julkisessa tilassa (Kuva 1). Sananvapauden harjoittaminen pelkkänä sanomisen vapautena ei kuitenkaan riitä julkisen tilan virittämiseen. Timo Kurosen mukaan (Jyväskylä, luento 19.4.1999) julkinen tila syntyy ja säilyy monien ihmisten yhtäaikaisten ponnistelujen tuloksena. Se on koko ajan vaarassa supistua tai jopa puristua kasaan vallan teknologioiden vaikutuksesta. Aktiivisen kansalaisuuden perustana ovat ekspressivismi (luovuus) ja republikanismi (demokratia). Niitä vastassa ovat vallan teknologiat, joiden hyödyntäminen on historiallisessa mielessä osa hallintamentaliteetin lisääntymistä muiden hallinnan tapojen kustannuksella (Foucault 1991, Kurosen 1999 mukaan). Teknologiat ilmenevät valtiollisen vallan puolella panoptismina ja markkinoiden puolella kommodifikaationa.

Julkisessa tilassa sananvapauden on tavalla tai toisella kytkeydyttävä esille tuotavien ongelmien käsittelemiseen ja ratkaisemiseen. Kuronen toteaa, kuten Benjamin Barber (1990) kirjassaan *Strong Democracy*, että vahvan demokratian toteuttamiseksi tarvittava ohjelma on pantava täytäntöön kokonaisuudessaan. Siitä ei saa poimia joitakin yksittäisiä osia jättämällä joitakin muita, yhtä lailla välttämättömiä toteuttamatta.

Tietoyhteiskunnan kehittymiseen on liitetty pitkälle meneviä myönteisiä odotuksia, jotka lähenevät Kurosen mielestä jopa teknologiadeterminismiä. Teknologia ei muutu demokratiaksi ilman ihmisiä ja käytäntöjä. Teknologia on omiaan vahvistamaan yhteiskunnassa meneillään olevia kehitystrendejä, jotka etenisivät, vaikka teknologiaa ei käytettäisikään, Kuronen sanoo Tehranianiin (1990) viitaten. Aktiivisen kansalaisuuden mahdollisuudet kytkeytyvät Internetin käytön tarjoamiin mahdollisuuksiin.

Internet ei muuta sananvapauden käsitettä, mutta se muuttaa sen toteutumista antamalla reaaliset julkaisemisen mahdollisuudet yhä useammalle. Verkko mahdollistaa myös reaaliaikaisen uutisvälityksen, minkä on nähty vähentävän journalismin roolia. Toimittajan rooliin kuulunut informaation tulkinta on silloin siirtymässä entistä enemmän toimittajalta vastaanottajalle (Varis 1995, 38-40). Journalistit joutuvat miettimään ammatti-identiteettiään uudella tavalla. Yleisö ei ole enää passiivinen kohde, jolle juttuja tehdään ja jolle tietoa tuotetaan. Yleisöllä on Internetin välityksellä aikaisempaa paremmat mahdollisuudet osallistua ja olla toimija tiedonvälityksessä. Se ei tee ammattikunnasta tarpeetonta, mutta journalistit joutuvat hakemaan uudenlaista työkuultuuria. Kapea ammattiosaaminen ei riitä, vaan on pystyttävä luomaan yhteistyöhön kykeneviä ryhmiä, joissa erilaiset ominaisuudet ja osaamiset yhdistyvät.

Sananvapaus ei ole merkityksellinen irrallisena oikeutena, sisältönsä se saa vasta suhteessa ympäristöönsä ja siihen, kuinka sitä voidaan siinä ympäristössä käyttää. Internet laajentaa kansalaisen viestintäympäristön maailmanlaajuiseksi, mutta se muuttaa myös hänen mahdollisuuksiaan toimia lähiympäristössään. Vallankäytön osalta se merkitsee, että eniten hänen kohdistetaan vallankäyttöä juuri lähiympäristöstä ja siihen hän eniten pystyy vaikuttamaan oli kyse sitten taloudellisesta, poliittisesta tai asiantuntemukseen liittyvästä vallasta.

Viestimillä on valtaa, joidenkin mielestä jopa liikaakin. Niiden valta on julkisuus ja mahdollisuus päästää tai olla päästämättä julkisuuteen. Julkisuuden vallanvartioinnin tärkeyttä ilmentää se että siitä taistellaan. Sotaan, kamppailuun ja vallankumoukseen liittyvät metaforat kuvaavat tilannetta, mikä koetaan olevan vanhan median ja Internetin välillä. Vallankumouksiin liittyy ihanteita ja niissä on aina taisteltu sorrettujen vapauden puolesta; nyt kansalaiset halutaan vapauttaa perinteisen median sorrolta. Sorrolta, joka estää heitä vapaasti viestimästä ja realisoimasta käytännössä heille lakien ja sopimusten suomaa sananvapautta. (Esim. HS10)

Sananvapaus liitetään vallankäytön osalta kiinteästi demokratiaan. Artikkelissaan Viestintä ja demokratia (1998, 275) Hannu Nieminen tiivistää, että demokratialla ymmärretään vallankäyttöä ja poliittista järjestelmää, joka pohjautuu enemmistön tahtoon, mutta joka turvaa myös vähemmistöjen oikeudet. Enemmistön tahto ei ole pysyvä tai ikuinen muodostuma, vaan sen sisältö muuttuu jatkuvasti. Vallankäytön julkisuus kuuluu demokratiaan. Ihanne on, että enemmistön tahto voi muodostua vain avoimen julkisen keskustelun kautta. Osallistumisoikeus on niillä joita asia koskee. Keskustelun tuloksena muodostuu enemmistön tahtoa ilmentävä julkinen mielipide, josta muodostuu kaikkia yhteisön jäseniä sitova päätös.

Julkisuus puolestaan toteutuu viestimien välityksellä. Demokratian kannalta viestimillä on Niemisen mukaan monta tehtävää. Jotta ihanteen mukainen demokraattinen julkisuus voisi toteutua, on viestimien 1) levitettävä tehokkaasti päätettävänä olevaa asiaa koskevaa informaatiota niille, joita asia koskee, 2) turvattava avoin ja kriittinen julkinen keskustelu eri päätösvaihtoehtojen välillä, 3) informoitava päättäjiä keskustelun tuloksena muodostuneesta julkisesta mielipiteestä, 4) julkistettava päätökset, 5) seurattava ja tiedotettava päätösten toimeenpanosta ja sen seurauksista.

Nieminen toteaa, että demokratian ongelmat ilmenevät usein kansalaisten suhtautumisessa joukkoviestimiin ja niiden ylläpitämään julkisuuteen. Kun luottamus viestimien levittämään tietoon ja informaatioon heikentyy, se heijastuu myös poliittisen aktiivisuuden vähenemisenä. Kansalaiset kokevat, etteivät he saa ääntään kuuluville

joukkoviestinten rakentamassa valtajulkisuudessa. Perinteinen media koetaan paljolti juuri valtajulkisuuden edustajana, Internet taas raikkaana valtamedian kuvioita tuulettavana mahdollisuutena. Keskustelu halutaan suunnata uudelle foorumille, mikä antaa myös hyvän mahdollisuuden protestihenkiselle populismille. Kysymys on luottamuksesta median toimintaan; onko se kansalaisten vai poliittisen ja taloudellisen eliitin asialla.

7.3.2 Kansainvälisyys

Viestintäjärjestelmät ovat rakentuneet palvelemaan kansallisvaltiollista tahdonmuodostuksen ja päätöksenteon prosessia, näin ainakin perinteinen media, joka ensisijaisesti on rajoittunut toimimaan tietyn valtion puitteissa. Keskustelu ja päätöksenteko ovat rajoittuneet koskemaan kansallisvaltiollisen suverenisuuden piiriin kuuluvia asioita. Keskustelun ja päätöksenteon julkisuutta valtio turvaa omalla lainsäädännöllään. Demokratian toteutumista edistävät Suomessa niin painovapauslaki, sähköisiä viestimiä koskeva lainsäädäntö, asiakirjojen julkisuuslainsäädäntö kuin viranomaisten tiedottamisvelvollisuuskin.

Tilanne muuttuu, kun siirrytään kysymyksiin ja ongelmiin, jotka ylittävät kansallisvaltioiden rajat. Silloin astutaan demokratian ja julkisuuden suhteissa epämääräiselle alueelle. Keskustelu Internetistä on yksi osa tätä aluetta, johon kansainvälistymiskehitys on tuonut. Suomi on Euroopan unionin jäsen sekä jäsenenä monissa kansainvälisissä järjestöissä, joissa ei demokraattisten viestintäsuhteiden osalta ole olemassa sellaista yhtenäistä julkisuutta kuin kansallisvaltioissa on. Euroopan unionissa ei ole olemassa eikä syntynyt yhtenäistä eurooppalaista julkisuutta, vaan EU:n piirissä Euroopan asioita koskeva julkisuus koskettaa suhteellisen pientä eliittiä.

Viestinnän ja julkisuuden merkitystä demokratian toteutumisessa on pohdittu niukasti. Nieminen (1998, 280) näkee ainakin yhtenä osasyynä julkisuusproblematiikan vähäiseen käsittelyyn demokratiateorian piirissä viestintäjärjestelmien ja demokratian eriaikaisen historiallisen kehityksen. Liberaalin demokratian vakiintuessa Euroopassa kansallisvaltioiden sisälle olivat muodostuneet jo varsin kehittyneet

viestintäjärjestelmät. Kansallinen sanomalehdistö perustettiin useimmissa maissa 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa, julkinen yleisradiotoiminta käynnistyi Suomessa 1920-luvulla, kansakoululaitos ja oppivelvollisuus perustettiin vuosisadan vaihteessa. Viestintäjärjestelmä, joka oli kehittynyt jo ennen demokratian läpilyöntiä, sopeutui nopeasti läntisen liberaalin demokratian kehittämisen tarpeisiin. Tähän verrattuna voidaankin miettiä, kulkeeko viestintäjärjestelmä muun yhteiskunnallisen kehityksen edellä, kun Euroopassa pyritään luomaan yhtenäistä ja demokraattista Euroopan unionia, viestintää hoidetaan jo globaalin Internetin avulla.

Viestinnän ja demokratian suhteen itsestäänselvyyttä liberaaleissa demokratioissa on Niemisen mukaan ryhdytty kyseenalaistamaan. Kyseenalaistajia ovat olleet mm. saksalainen tutkija Jürgen Habermas ja brittiläinen Raymond Williams. Molemmat korostivat viestinnän ja julkisuuden merkitystä edellytyksenä demokratian toiminnalle aikana, jolloin alkoi näkyä demokratiaa vaivaavia ongelmia kuten kuilu poliittisen eliitin ja kansalaisten välillä, äänestysaktiivisuuden laskua ja vieraantuneisuutta. Julkisuutta ja demokratiaa on syytä tarkastella demokratian eri muodoissa, joita ovat suora demokratia, edustuksellinen demokratia ja julkisen harkinnan demokratia.

7.3.3 Julkisuus demokratian eri muodoissa

Keskustelu Internetissä ruokkii ajatusta suorasta demokratiasta antiikin ateenalaiseen malliin. Siinä osanottajia olivat kaikki ja kuka tahansa saisi asiansa julkisuuteen. Tämä populaarijulkisuus toteutuu ensisijaisesti kokousjulkisuutena, mihin Internet uutis- ja keskusteluryhmineen soveltuu perinteistä mediaa paremmin.

Niemisen (1998, 287) mukaan edustukselliseen demokratiaan sisältyy myös ajatus yhdestä kaikenkattavasta julkisuuspiiristä, jonka puitteissa voidaan käsitellä ja ratkaista mitä tahansa yhteisön asioita. Edustukselliseen julkisuuteen ymmärretään kuuluvaksi yleensä kansallinen tai valtakunnallinen julkisuus. Julkisuus perustuu ennen muuta valittujen edustajien ja julkisiin tehtäviin koulutettujen ammattilaisten esiintymiselle. Edustuksellisen demokratian julkisuutta voidaankin kutsua eliittijulkisuudeksi. Eliittijulkisuuden ensisijainen tavoite ei ole yhteisymmärryksen saavuttaminen

osanottajien kesken, vaan käsiteltävänä olevia asioita koskevien päätösvaihtoehtojen esittely.

Eliittijulkisuus rakentuu ajatukselle kahden kerroksen väestä: poliittisella eliitillä on etuoikeus julkisuuteen, tavalliselle kansalle on varattu yleisön osa katsojina, kuuntelijoina ja lukijoina. Viestimet toimivat kahden kerroksen välillä välittäjinä. Käytännössä ne kuitenkin rakentavat eliitin julkisuudelle rakentuvaa julkista keskustelua ja mielipiteen muodostusta, Nieminen kirjoittaa.

Koska eliitti pitkälti sääntelee valtajulkisuutta, yksityisen kansalaisen tai kansalaisryhmän on vaikea saada omia asioitaan haluamassaan muodossa läpi julkisuudessa. Tähän viitataan useilla ilmauksilla Internetin vapaudesta ilman perinteisen median portinvartijoita tai sananvapautta kaventavaa laatuajattelua, jota ns. laatulehdistö käyttää kriteerinä. (Esim. HS10 ja HS17)

Julkiseen harkintaan perustuva demokratia sisältää Niemisen (1998, 290) mukaan pluralistisen julkisuuskäsityksen. Deliberatiivisen demokratian julkisuuskäsitys poikkeaa sekä populaarin että eliittijulkisuuden ajatuksesta siinä, että se ei lähde yhden, kaikenkattavan julkisuuden ajatuksesta, vaan sen perustana on ajatus useista toisiinsa yhteydessä olevista, mutta tehtäviltään erilaisista ja toiminnallisesti erillisistä julkisuuden alueista. Puhutaan pluralistisesta, moniarvoisesta, julkisuudesta, koska julkisuuden alueet voivat rakentua eettisille ja esteettisille arvoille, jotka ovat ristiriidassa jonkin toisen julkisuuden alueen arvojen kanssa.

Pluralistiselle julkisuudelle rakentuvan yhteiskunnan jäsenet valikoituvat eri julkisuuspiireihin eri tavoin. Pluralistinen julkisuus on näin ollen kansalaisyhteiskunnan ryhmien ja julkisojen julkisuutta. Uudella julkiso-käsitteellä (Tiedotustutkimus, 3/99) tarkoitetaan aktiivisesti keskustelevaa, julkisuuteen suuntautuvaa toimijaryhmää, joka kehkeytyy aina tietyn yhteisen ongelman tai kysymyksen ympärille. Julkisoiden nostaminen politiikan, kansan tai joukkoviestimien yleisön rinnalle avaa uusia kysymyksiä myös journalismin kannalta.

Pluralistisen julkisuuden tehtävänä ei ole vain turvata asioiden ja aloitteiden kulku alhaalta kansalaisyhteiskunnasta ylöspäin, vaan myös rakentaa uudenlaisia kansalaisyhteiskunnan rakenteita ja suojata niiden autonomiaa ylhäältäpäin tulevaa puuttumista vastaan. Pluralistisen julkisuuden näkökulmasta jokaiselle on turvattava mahdollisuus ja välineet osallistua yhteisiä asioita koskevaan julkiseen harkintaan jokaisella tasolla, niin sosiaalisten verkostojen, kansallisella kuin kansainvälisellä ja globaalisellakin tasolla. Tämä vaatii julkisuuden eri tasojen integrointia. Tärkeää on ajatus yhteisestä globaalista julkisuudesta, mikä Internetin myötä on tullut reaalisesti mahdollisuudeksi. Ongelmatonta sen toteuttaminen ei ole, muistettava on myös, että Internetin käyttäjiä maailmassa on vain osa väestöstä.

Pluralistinen julkisuus vaatii toteutuakseen muutosta viestintäjärjestelmien toimintavaoissa. Kun eliittijulkisuudessa viestimien roolina oli ylläpitää jakoa julkisuuden näyttämöllä esiintyvän eliitin ja katsomosta keskustelua seuraavan kansalaisyhteisön välillä, pluralistisessa julkisuudessa viestimien tulee pystyä murtamaan tämä vastakkainasettelu. (Ks. Kansalaisjournalismi.)

7.3.4 Kansalaisjournalismi

Yhdysvalloissa on ruvettu etsimään journalismille uusia muotoja ei vain juuriin menevän tutkivan journalismin vaan ruohonjuuriin pyrkivän *kansalaisjournalismin* avulla. Sen teesinä on, että kansalta ei puutu tietoa, vaan demokratiaa ja että journalismin tulee asettaa kysymykset siten kuin kadun mies tai nainen sen tekee, eikä siten kuin poliittinen tai taloudellinen eliitti tekevät. Kansalaisjournalismi haluaa tukea paikallista demokratiaa saattamalla kansalaiset keskustelemaan ja toimimaan omissa asioissaan. Tällöin media ja journalistit muuttuvat näennäisobjektiivisista raportoijista kansalaisosallistumista tukeviksi juontajiksi. Tavoitteena on sekä aktivoida kyyniseksi tullut kansalainen että elvyttää sidoksistaan katkeillut yhteisö – palata individualismista kommunitarismiin (vrt. dialogin periaate, s.16). (Nordenstreng 1996.)

Media ja journalistit ovat välineitä, keinoja kansalaisten sananvapauden toteuttamiseksi. Suomen lainsäädännössä ei sananvapautta ole asetettukaan median tai journalistien

etuoikeudeksi eikä mediaa ole nostettu kansalaisen yläpuolelle. Sananvapauden haltijoita eivät ole journalistit ja media vaan kansalaiset, joille sananvapaus turvaa demokratiaa ja elämänlaatua. Tutkimusaineiston tekstit antavat vahvistusta uskolle, että tietoverkot mahdollistavat jokamiehen sananvapauden entistä rajattomammin. Ne takaavat myös tiedonhankintaoikeuden muillekin kuin journalisteille, journalisteilla ei ole siihen etuoikeutta. (Esim. J22)

Kansalaisjournalismia enemmän tutkimuksen tekstien pohdinnoissa käsitellään demokratiaa ja vallan käyttöä. Kansalaisjournalismia pidetään kyllä kauniina tavoitteena, mikä kuitenkin on jäänyt hahmottomaksi iskusanaksi, kuten Simopekka Nortamo toteaa (HS12). Hän ei luota kansalaisten kykyyn omaksua ammattijournalistien eettinen normisto. Kansalaisviestintää hän vertaa karaokelavaan, jonne on esteetön pääsy esiintymään ilman pääsyvaatimuksia. Silti odotetaan, että olisi juontaja, joka valitsee esiintymään pääsevät. Tai sitä verrataan näytelmäpiiriin, joka antaa elämyksiä paitsi yleisölle ennen kaikkea esiintyjille itselleen.

Rikosoikeudellinen vastuu ja tekijänoikeudet nähdään kansalaisjournalismissakin ongelmallisina, ja niihin ei uskota ratkaisuja löytyvän ottamalla malleja perinteisestä mediasta. Verkkoon syntyy kanavia, jotka toimivat eri tavalla kuin perinteiset lehtitalot. Vaikka kansalaisjournalismi nähdään juhlallisesti demokratiaa ja kansalaisten vaikutusmahdollisuuksia lisäävänä asiana, nähdään myös että se on muuttumassa elämysjournalismiksi. Uutisista tulee viihdeuutisia, kun kuvitellaan että käsitys uutisista muuttuu yleisön tarpeiden mukaan. (Esim. HS18, J22)

Nortamon (HS12) mukaan tietoverkkoviestintä nähdään viestintänä ilman portinvartijoita. Siinä verkkokäyttäjä joutuu itse portinvartijan rooliin valitessaan luotettavia lähteitä. Lähdekritiikki vaatii verkon käyttäjältä entistä parempaa koulutusta ja kielitaitoa. Viestintäkoulutusta vaaditaankin kirjoituksissa lisää. Mihinkään uuteen uljaaseen sananvapauden utopiaan ei kuitenkaan kannata tuudittautua; osa tuosta vapauden taivaasta saattaa sataa sumuna alas. Kohdeviestinnän ja joukkoviestinnän rajat häivyttävä, maantieteelliset, valtiolliset, poliittiset ja uskonnolliset rajat ylittävä viestintä vaatii osaamista. Käytännössä viestinnän vapaus on osaajilla. On syntynyt kuilu

osaajien ja osaamattomien välille. Siitä muistutetaan myös, että maailma ei jakaudu tietokoneellisiin ja tietokoneettomiin, vaan lukutaitoisiin ja lukutaidottomiin.

Muuttaako Internet käsitystä journalismista ja sen tarpeellisuudesta julkisuuteen pääsyn vartijana? Sananvapaus toteutuu julkisuuden kautta. Lisääntykö sananvapaus, jos kansalaisjournalismi yleistyy ja vaatimus journalistisen työn läpinäkyvyydestä toteutuu ja työ muuttuu julkiseksi? Yhdysvaltalaisen filosofin John Deweyn (1927, 12-13) mukaan julkisuus syntyy kuitenkin vasta siitä, että julkisuudessa esitetyt asiat merkitsevät jotain ihmisten oman elämäkäytännön kannalta. Internet nimenomaan nähdään kanavana, jonka uskottavuus vaatii journalismin muuttumista aikaisempaa läpinäkyvämmäksi. Lukijoilla on mahdollisuus päästä samoille lähteille kuin journalistit ja heillä on näin oltava mahdollisuus arvioida lähteiden luotettavuutta ja journalistin niiden pohjalta tekemiä johtopäätöksiä. (Ks. esim. J22)

Journalisteilla on ollut valta päästä tiedon lähteille ja toisaalta heillä on ollut valta päästää asioita julkisuuteen. Jälkimmäistä kuvaa usein toistuva portinvartija-vertaus. Journalistit ovat asettuneet itse valvomaan julkisuuden tilaa, jonka luotettavuudesta, kiinnostavuudesta ja puhtaudesta heidän on huolehdittava. Kun journalismia arvioidaan julkisuuteen pääsyn ja päästäjän näkökulmasta, esiin nousee kysymys journalismin edustuksellisuudesta. Oikeutukselle paljastaa asioita toimittajat hakevat perustetta sanomalla, että journalismi edustaa yleisöään. Toimittajalla on tavallaan yleisöltä saatu valtakirja. Verkon vapautta puolustavat haluavat ottaa tuon valtuutuksen pois ainakin julkisuuteen päästämisen osalta ja näkevät, että se on osaltaan rajoittamassa sananvapautta. Pääsyä tiedon lähteille kaikille samanlaisena oikeutena he näyttävät pitävän itsestään selvänä asiana, eikä toimittajilla ole siihen yksinoikeutta.

Selvää on, että journalismi pyrkii aidosti tiedon lähteille ja vallan kamareihin. Se yrittää etsiä uutista silloinkin, kun lähteet haluaisivat mielenkiinnon kääntyvän muualle. Uutistystä selvittelleet journalistiset tutkimukset ovat Kuneliuksen (1998, 218) mukaan osoittaneet, että journalismilla on systemaattinen tapa keskittyä vain tiettyjen tahojen kuunteluun.

Journalismi on ratkaissut edustuksellisuuden ongelmansa keskittämällä huomionsa erilaisiin yhteiskunnan representoiiviin – edustuksellisiin tai esittäviin – koneistoihin tieteestä taiteeseen, politiikasta urheiluun, toteavat Heikkilä ja Kunelius artikkelissaan Julkisen journalismin äärellä (Tiedotustutkimus 1997, 4). Heidän mukaansa journalismi tutkii ja valvoo lähteidensä toimia, mutta samaan aikaan se suo niille etuajo-oikeuden julkisuuden areenalle, jossa yhteisiä ongelmia ja ratkaisuja määritellään. Julkisuuteen pääsevät ne, joiden sanoilla on riittävä painoarvo. Olipa yleisönä kuka tahansa, toimittajan on syytä olla perillä näiden vaikutusvaltaisten lähteiden sanomisista. Niinpä hänen ei oikeastaan tarvitsekaan tietää sen paremmin ketä tai millaisia ihmisiä hän edustaa.

Tämä temppu, joka on ammattimaisen journalismin kovinta ydintä, toimii Heikkilän & Kuneliuksen mukaan hyvin modernin hyvinvointivaltion oloissa. Mutta kun edustuksellisten instituutioiden – olipa puhe sitten puolueista, eduskunnasta, ammattiyhdistyksistä tai valtion virkamieskunnasta – arvovalta ja kyky uskottavasti edustaa kansaa näyttää laskevan, laskee samalla journalismin itsensä luottamus.

Journalismin keskittymistä tiettyihin lähteisiin, instituutioihin ja ääniin voidaan perustella sillä, että nämä edustukselliset koneistot ovat todella aidosti edustuksellisia tai että näiden koneistojen päätökset ja toimet vaikuttavat ihmisten elämään, olivatpa ne edustavia tai eivät. Yleisin tapa vastata tavallisten kansalaisten äänen kuuluvuutta koskeviin vaatimuksiin on sanoa, että näillä ei ole mitään painavaa sanottavaa. Tämä vastaus havainnollistaa Heikkilän & Kuneliuksen mukaan pääsyyn liittyvän puheenparren kieroutta. Kun tavalliset ihmiset torjutaan tietolähteinä sanomalla, ettei heidän tietotasonsa riitä tai että heidän näkemyksensä ovat yksityisiä, eivät edustavia, heidän edustuksellisuuden vaatimuksensa torjutaan.

Verkon vapautta arvostavien piirissä esiintyy eniten journalismiin julkisuuden vartijana kohdistuvaa arvostelua. Arvostelun vahvuus piilee siinä, että se lähtee liikkeelle journalismin itsensä tunnistamalta maaperältä. Siitä seuraavat kuitenkin myös sen ongelmat: äärimmillään se nostaa kätensä ylös tai päättyy ehdottamaan nykyisen

journalismin poistamista. Julkisuuteen pääsyn ongelmasta syntyvänä vaihtoehtojulkisuutena nähdään Internet. Yleensä vaihtoehtojulkisuudet jäävät marginaalisiksi ja pieniksi suhteessa valtavirtaan, mutta Internetin osalta asian uskotaan olevan toisin. Verkkojulkaisemisessa toimittajat oltaisiin usein valmiit panemaan sivuun. Mitä toimittamaton julkisuus toisi esiin? Epäilemättä samoja tiedon institutionaalisia rakenteita kuin nytkin. Kenellä on tietoa ja taitoa, sillä on mahdollisuus käyttää julkisuutta hyväkseen ja toimia julkisuudessa.

7.3.5 Keskustelevuus

Keskustelevuus kuuluu journalismiin. Journalismi ylläpitää sitä tilaa ja luo niitä tilanteita, joissa julkista keskustelua käydään. Keskustelu käydään journalismin sisällä, se on yhteiskunnallisen todellisuuden kuvaamisen tapa. Internetiä kuvataan mahdollisuudeksi entistä moniäänisempään julkisuuteen. (Esim. J22). Tässä valossa journalismin keskustelevuutta voidaan tarkastella siitä näkökulmasta, millaisia ääniä johonkin asiaan liittyvään keskusteluun päästetään. Toisaalta keskustelevuuden ajatus haastaa journalismin käytäntöjä asettamalla kysymyksen, kuinka paljon journalismissa esiin nostetut äänet todella kohtaavat toistensa argumentit. Millaisesta keskustelevaisuudesta on silloin kysymys, kun esimerkiksi tavalliset kansalaiset ja pääministeri puhuvat samasta yhteiskunnallisesta ongelmasta.

Sananvapauden voi kokea rajoittuneeksi silloin, kun journalistien ohjaamassa julkisessa keskustelussa ei käsitellä niitä aiheita, jotka vaikuttavat kansalaisen elämänpiiriin. Toisaalta keskustelu voi olla hyvinkin moniäänistä, mutta silti se ei kosketa. Keskustelun vaillinaisuutta korostava kritiikki näkee journalismin nykyisen keskustelun ja moniäänisyyden pseudokeskusteluna. Journalismi kokoaa kyllä erilaisia ääniä, mutta ei pane niitä kohtaamaan todella toisiaan. Journalismin keskustelevuuden laadun mittari voi olla myös kyky tai kyvyttömyys aktivoida ihmisiä pohdintaan ja tulkintaan ja keskusteluun ja jopa yhteiskunnalliseen toimintaan. Journalistin ohjeissa jopa todetaan, että hyvään journalismiin sisältyy ”pyrkimys edistää keskustelua ja tiedonkulkua”.

Journalistit kokevat nimenomaan tiedon välittämisen keskustelun ruokkimisena, mutta tosiasiasa keskustelun herättämisessä tärkeämpää ovat mielipiteet. Ihmiset etsivät paitsi tietoja, myös tulkintoja. Tulkintoja ja taustojen kuvaamista kaivattiin tämänkin tutkimuksen teksteissä, joissa todettiin että pelkkä näennäisesti neutraaliin uutisointiin pyrkivä journalismi ei riitä, vaan sen lisäksi kaivataan mielipiteitä. Journalisteilta vaaditaan teknisen uutisten välittämisen sijaan enemmän ajattelua ja syvällistä paneutumista aiheisiin (esim. J22).

Heikkilän & Kuneliuksen (1997, 4) mukaan tekstien dialogisuutta korostavaan kulttuuritutkimukseen sijoittuva journalistitutkimus väittää usein, että populaarit journalismin muodot olisivat luonteeltaan dialogisempia kuin 'vakavan' journalismin genret. Populaarijournalismin tekstien nähdään tarjoavan enemmän tilaa lukijoiden itsensä tuottamille merkityksille. Tutkimuksessani tätä näkökulmaa edusti esimerkiksi kannanotto siitä, että laatuajattelulla ruokitaan sensuuria (HS17). John Fiskin (1992) mukaan merkityksen lähteenä eivät ole niinkään tekstit tai niiden tuottajat, vaan lukijat. Ihminen tuottaa merkityksiä, joista muodostuu viitekehys, jonka sisällä hän määrittelee käsityksensä tapahtumista ja todellisuudesta. Populaarijournalismin tuotteet antavat myös 'äänen' niille jotka eivät näkyvästi pääse ääneen itse journalismin tuotteissa.

Ajatus populaarijournalismin kyvystä tarjota kanava, jolla ihmiset voivat ilmentää ja muotoilla edes osaa omasta yhteiskunnallisesta kokemuksestaan haastaa sen symbioosin tai liiton, jossa vakavampi journalismi ja sen institutionaaliset lähteet ovat. Verkkojulkaiseminen nähdään sekä julkisuuteen pääsyn että tällaisen keskustelukanavan kannalta perinteisen median haastajana (esim. HS10, J4, J6).

Heikkilän & Kuneliuksen (1997, 4) mukaan Anderson et al tarjoavat hyvän tiivistelmän siitä, millaiset ovat dialogisen journalismin kriteerit, kun keskusteleavuuden vaatimusta laajennetaan. Keskusteleva journalismi on prosessi, jossa pitäisi ainakin:

- Tarjota lukijoille tolkullinen pääsy ja ymmärrys niistä ajatuksista, joita journalismi käsittelee.
- Journalistien pitäisi kuunnella tarkoin ja huolella mitä heidän lähteensä sanovat ja pyrkiä välittämään tätä.

- Tarjota lukijoille riittävästi asiayhteyksiä ja kytkeä. Jotta lukijat voivat keskustella siitä, mitä on ehdotettu.
- Sallia ja rohkaista vertailuja erilaisten relevanttien näkökulmien välillä.
- Tunnustaa journalistin ja journalismin itsensä läsnäolo ja vaikutus.
- Kutsua ja rohkaista niitä, jotka ovat hiljaa reagoimaan ja ottamaan osaa keskusteluun.
- Rohkaista ja panna alulle enemmän keskustelua.

Keskustelu ymmärretään journalismissa yhtäältä menetelmäksi tai keinoksi, jolla todellisuuden esittäminen tapahtuu ja jolla onnistutaan löytämään paras mahdollinen totuus tai argumentti. Tämä on lähellä ajatusta julkisuuteen pääsystä ja julkisuuden edustavuudesta. Toisaalta dialogisuus voidaan ymmärtää prosessina. Silloin tärkeämpää kuin dialogin tulokset ja saavutukset, on itse dialogi. Dialogisuus on silloin keskusteleva suhde journalismin ja yleisön välillä. (Heikkilä & Kunelius 1997, 4)

7.3.6 Harkitsevuus

Prosessuaalisen dialogisuuden ajatus panee journalismin ottamaan kantaa siihen, millaista keskustelevuutta pidetään toivottavana. Heikkilä ja Kunelius (1997, 4) tuovat tähän käsitteen harkitsevuus. Liberalismin perinteeseen kuuluu yksilönvapaus, johon sisältyy vapaa informaation valinta ja mielipiteen muodostuminen. Ne ovat myös osa sananvapautta. Tämä käy yksiin journalismin ammatillisen itseymmärryksen kanssa. Journalismin tehtävänä on panna tarjolle asioita, faktoja ja tulkintoja, joista ihmiset voivat yksilöllisesti ja vapaasti valita. Yleisön harkitsevuus tai sen puute eivät ole journalismin vastuulla, sillä harkitsematta jättäminenkin on vapaa valinta.

Ajatusta yksityisestä harkinnasta on pyritty haastamaan niin teoriassa kuin käytännössä. Teoreettista haastetta edustaa kommunitarismin liberalismikritiikki, Habermasin diskurssietiikka ja erilaiset osallistuvan demokratian teoriat. Osallistuvan demokratian näkökulmasta kansalaisuuden pitäisi olla enemmän kuin valmiista vaihtoehdoista valitseminen. Julkisemman ja osallistuvamman harkitsevuuden muotoilut nojaavat vallitsevien demokraattisen käytäntöjen kritiikkiin. Niissä kyseenalaistetaan nykyisen

edustuksellisen demokratian perustat, joka tukevat myös journalismin toimintaa, nimittäin edustuksellisuus, asiantuntijuus ja järjen välineellisyys. (Heikkilä & Kunelius 1997, 4)

Heikkilä ja Kunelius toteavat, että edustuksellisuuden kritiikin mukaan politiikan ja julkisuuden ideoiden ei tarvitse olla määrällisesti edustavia päästäkseen julkisuuteen eikä julkisuuteen pääsevien tahojen liioin tarvitse esittää jotakin mandaattia toimintansa tueksi. Julkisesti esitettyjen ajatusten arvo ei riipu kannattavien tajuntojen lukumäärästä. Toiseksi ajatusten ei ajatella olevan valmiina jonkin kansanosan päässä vaan syntyvän vasta silloin, kun niistä keskustellaan julkisesti. Tämä haastaa myös journalismin käytäntöjä mielipiteen ja uutisten erottamisesta toisistaan.

Asiantuntijuuden kritiikki tiivistyy ajatukseen, jonka mukaan asiantuntijat helposti vieraantuvat arkitodellisuudesta. Julkisen harkitsevuuden taustalla vaikuttavassa pragmatistisessa filosofiassa ajatellaan, että ihminen ymmärtää asioita ennen muuta oman käytännöllisen kokemuksensa kautta. Niinpä asiantuntijuus muotoilee helposti yhteiset ongelmat tavalla, josta ihmiset eivät tunnista omaa arkista kokemustaan.

Julkisen harkinnan soveltamisesta journalismiin Heikkilä ja Kunelius esittävät yksinkertaisen kysymyksen: Jos journalismi toimisi toisin kuin mitä tavanomainen tapa ymmärtää edustuksellisuutta, asiantuntijuutta ja rationaliteettia pistää sen tekemään, muuttuisiko mikään ja jos muuttuisi, mihin suuntaan? Vastausta ja osviitta etsitään kansalaisjournalismista. Yhdysvalloissa on 1990-luvun alusta lähtien ollut kokeiluja, joissa journalistisia käytäntöjä on pyritty muuttamaan vaaliprojekteissa, teemaprojekteissa ja pysyvämmissä arkikäytännöissä.

Konkreettisin esimerkki julkisen harkinnan idean pohjalta kehitellyistä journalistisista käytännöistä ovat kansalaisten keskusteluryhmät, joita on käytetty kaikissa kokeiluhankkeissa. Niiden ideana on ollut tuottaa ongelmille määrittelyjä, jotka koskettavat ihmisiä heidän arkipäivässään ja saada aikaan julkista keskustelua niiden pohjalta. Keskusteluryhmien merkitys näkyy selvimmin, kun niitä verrataan perinteiseen tapaan tuottaa tietoa. Siinä missä nykyisen pääsyn kriteerit suosivat

valikoituneita lähteitä ja asiantuntijoita, joiden tieto on yleistettävää ja edustuksellista, keskusteluryhmissä konkreettiset, historialliset ja paikalliset olosuhteet liittyvät arvokeskusteluun ja arjen kokonaisuuteen. Siinä missä instituutiot ja asiantuntijat ajattelevat yleisökseen omia tarpeitaan ja etujaan ajavat yksilöt, keskusteluryhmät etsivät yhteisiä nimittäjiä ihmisten kokemuksista. Siinä missä instituutiot ja asiantuntijat etsivät analyyttistä selkeyttä ja erottavat järjen tunteesta, sietävät keskusteluryhmien arjen asiantuntijat moniselitteisyyttä ja sekoittavat tunteeseen ja järkeen nojaavat perustelut. (Heikkilä & Kunelius 1997, 4)

Kansalaisjournalistit panevat toivonsa siihen, että uusien journalististen käytäntöjen myötä ihmisten kyky osallistua journalismiin paranisi. Harkitsevuuden idean vahvuus ja heikkous on tiiviissä yhteydessä yhteisöön (vrt. julkisot, s. 80, 93-94). Yhteisöjen ja julkisojen kautta julkiseen toimintaan osallistuminen edellyttää kulttuurista ja sosiaalista kompetenssia, joka ei jakaudu yhteiskunnassa tasan. Keskiluokkaistuneiden, hyvin toimeentulevien ja koulutettujen toimittajien tapa arvioida, mikä on asiallista ja rakentavaa argumentointia voi olla hyvin erilainen kuin tavallisilla ihmisillä.

Miten harkitsevuuden ideaa voidaan sovittaa journalismin käytäntöihin, ei ole ongelmaton asia. Sillä kuitenkin tehdään kouriintuntuvammaksi puhetta siitä, millaisia motiiveja tai seurauksia median ratkaisuilla on joissakin tietyissä prosesseissa. Harkitsevuuden idea virittää myös kysymyksen journalismin tilivelvollisuudesta eli vaatimuksen tehdä sen omia valintoja julkisiksi. Verkkojulkaisemisen osalta tämä vaatimus tulee esiin tässäkin tutkimuksessa mukana olleissa teksteissä (esim. J22). Heikkilä ja Kunelius toteavat Glasserin ja Craftin (1996) tutkimukseen viitaten, että kansalaisjournalismia on kritisoitu läpinäkyvyyden puutteesta, samasta mistä perinteistäkin journalismia.

7.4 Mediavalta vai kansalaisyhteiskunta ?

Demokratia edellyttää vallankäytön avoimuutta ja kansalaisten vaikuttavaa osallistumista yhteiskunnalliseen keskusteluun ja heitä itseään koskevaan päätöksentekoon (Nordenstreng, 1996). Sananvapaus palvele näitä päämääriä. Mutta miksi kansalaiset eivät halua käyttää sananvapauttaan, ja halu osallistua yhteiskunnalliseen keskusteluun on vähäistä? Tässä luvussa tarkastelen median kautta toteutuvan median julkisuuden vallan muuttumista kansalaisyhteiskunnassa, vanhan ja uuden median välistä tilannetta kuvaavia metaforia sekä valtaa ja vastuuta.

Viestimiä arvostellaan siitä, että ne ovat suunnanneet kansalaisten mielenkiinnon yhä pienempiin asioihin ja muokanneet heidän asenteitaan yhä mustavalkoisemmiksi. Toisaalta poliitikot ovat menettäneet roolinsa yhteiskunnallisen keskustelun vaihtoehtojen tarjoajina. Tilanne nähdään seurauksena siitä, kuinka julkisuuden, politiikan ja journalismin kysymykset ja vaihtoehdot kaventuvat, kun kansa mielletään vain yleisön rooliin. Yleisönä kansalaiset pelkästään reagoivat siihen, mitä julkisuudessa esitetään. He eivät ota kantaa, keskustelee tai toimi julkisesti. (Kunelius 1998, 225)

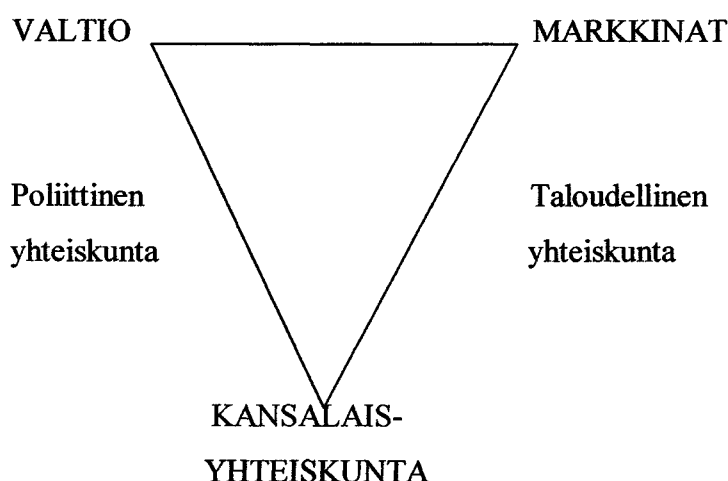
Internetin odotetaan merkitsevän entistä demokraattisempaa journalismia. Journalisti ei olekaan ainoa, joka on äänessä ja saa viimeisen sanan. Yleisö ja lähteet pitävät puolensa ja osa viestimien turhasta arvovallasta katoaa. Ollaan menossa kohti moniäänisempää julkisuutta. Perinteiset mediat, kuten sanomalehdet, tulevat tarvitsemaan verkkosivunsa, sillä ne tarvitsevat tavan, jolla nykyaikainen uutisten kuluttaja pääsee vuorovaikutukseen sisällön kanssa. Journalisteille esitetään vaatimuksia perspektiivistä ja mielipiteistä, pelkkä ulkokohtainen, näennäisesti neutraali uutisointi ei riitä. (J22)

Usko tekniikan ylivaltaan horjuu. Barberin (HS18) mukaan tekniikka sinänsä ei takaa sananvapautta ja moniarvoista yhteiskuntaa, kyse on siitä mihin tekniikkaa käytetään. Hänen mukaansa politiikan ja ideologian pitäisi olla kaiken tekniikkaan liittyvän keskustelun taustalla. Tekniikan hienouksien sijaan pitäisi keskustella politiikasta ja toimintaperiaatteista. Hyötyä tekniikasta toki nähdään olevan. Perinteinen

edustuksellinen demokratia hyötyy tietotekniikasta, koska sen avulla kansalaiset voivat saada tietoa poliittisen ja yhteiskunnallisen päätöksenteon taustoista. Taustatietoa yhteiskunnallisista asioista tarvitaan sen sijaan, että keskustelu on paljolti ennakkoluulojen vahvistamista ja tyhjänpuhumista.

Arvostelu siitä, että viestintä on pilkkonut ihmisten mielenkiinnon yhä pienempiin asioihin ja muokannut heidän asenteitaan yhä mustavalkoisemmiksi, saa tukea tutkimusaineistostakin. Barberin mukaan ihmiset vastaanottavat suuria tietomääriä, mutta eivät ehdi ajatella tiedon merkitystä. Toimiva demokratia ja oikea keskustelu vaativat aikaa ja harmaan sävyjä. Tietotekniikalla nähdään olevan eniten annettavaa kansalaisyhteiskunnaksi kehittyvälle demokratialle. (HS18)

Perusasetelma on mediavallan suhde kansanvaltaan. Sananvapauden lähtökohtia ajatellen journalismin tehtävänä on palvella kansaa, ei poliittisia eikä taloudellisia vallanpitäjiä. Tätä kuvaa Johan Galtungin kolmikantamalli (Kuva 2), jossa yhteiskunnan peruspilarit ovat valtiovalta, markkinavoimat ja kansalaisyhteiskunta. Media sijoittuu näiden välimaastoon, ideaalisesti lähelle kansalaisyhteiskuntaa. Median tulee pysyä erillään politiikan ja talouden leireistä eikä sen tule suostua yhteiskunnan eliittien välikappaleeksi kansan ollessa sivustakatsojan ja kuluttajan roolissa.

Kuva 2. Kansalaisyhteiskunnan malli (Lähde: Timo Kurosen luento 1999)

Kansalaisyhteiskunta on lyhyimminkin määriteltynä kansalaisten ja heidän yhteisöjensä muodostama julkisen ja tuotannollisen toiminnan kokonaisuus, joka puolustaa jäsentensä etuja sekä markkinoita että valtiota vastaan. Tuotannollisesta toiminnasta voidaan käyttää nimitystä kolmas sektori. Pääpaino on julkisessa keskustelussa, jossa arkielämän ongelmat ovat näkyvästi esillä. (Timo Kuronen, luento Jyväskylässä 19.4.1999.)

Ruotsissa, Norjassa ja Tanskassa on median funktioksi, perusarvoksi tiivistetty vapaa mielipiteenmuodostus (Nordenstreng 1996), johon kuuluu että media tiedottajana varustaa kansalaiset sellaisella tiedolla, että he voivat vapaasti ja riippumattomasti ottaa kantaa yhteiskunnallisiin asioihin; kriittikona ja riippumattomana instanssina valvoo ja tutkailee yhteiskunnan vallanpitäjiä; foorumina tarjoaa julkisuutta erilaisia näkemyksiä edustaville toimijoille.

Tutkimusaineisto vahvistaa käsitystä siitä, että demokratia, sosiaalinen oikeudenmukaisuus ja markkinatalous eivät aina kulje käsi kädessä. Kehitys noudattaa kaavaa, joka antaa eniten hyötyä niille, joilla on varaa maksaa. Teknisistä mahdollisuuksistaan huolimatta virtuaalimaailma ei ole onnistunut luomaan automaattisesti valistuneita ja viisaita kansalaisia, jotka sitoutuisivat sosiaalisen oikeudenmukaisuuden toteuttamiseen. Internetin muuttuminen yhä enenevässä määrin maksulliseksi epäilyttää: Tietulleja ei kaivattaisi tiedon valtatielle. Olisi keskityttävä tietoyhteiskunnan eettisiin päämääriin. Välineet tulisi valjastaa oikeudenmukaisuuden, yksilöiden hyvinvoinnin ja tasa-arvon toteuttamiseen. (Ks. HS14)

Sananvapautta on joskus verrattu äänioikeuteen. Se ei kuitenkaan voi olla samanlainen – yhtäläinen ja yleinen. Sananvapaus on laajempi, siihen kuuluu vapaus informaation vastaanottamiseen ja levittämiseen, oikeus vapaaseen mielipiteenmuodostukseen. Sitä ei voi käyttää yhtäläisen ja samanlaisen kaavan mukaan. Demokratian ydin on laajassa julkisessa keskustelussa, jonka tulokset tulevat kirjatuksi äänestystapahtumassa. Jos demokratia rajoittuu siihen, että kansalaiset saavat äänestää määräajoin kilpailevien puolueiden asettamia ehdokkaita, ollaan kaukana demokratian ideaaleista. Useimmiten

tämä kilpailevien eliittien demokratia toimii niin, että äänestäjät eivät pääse millään tavalla vaikuttamaan ehdollepanoon. He eivät pääse vaikuttamaan siihen, mitä kysymyksiä otetaan demokraattisissa elimissä käsittelyyn ja mitä vaihtoehtoja asetetaan harkinnan kohteeksi. Heidän mahdollisuutensa seurata päätöksenteon perusteita ja seurauksia ovat rajalliset. Vähäinen kritiikki toimii johtavan eliitin välttämättömyyksiä julistamien ratkaisujen perusteluna. Äänestämällä tapahtuva kilpailevien eliittien hallitsema demokratia on Kurosen mukaan reifikaatio, pelkkä luutuma, se on jäännös oikeasta demokratiasta. Hänen mukaansa on täysin mahdollista, että tiedon, demokratian ja vallan vaikutusketju alkaa vähitellen kulkea päinvastaiseen suuntaan.

Keskustelu demokratian muuttumisesta kansalaisyhteiskunnaksi muuttaa myös käsitystä joukkotiedotuksen yleisöstä passiivisena kohteena ja vastaanottajana. Yleisö muodostuu aktiivista kansalaisista, keskustelijoista ja toimijoita. Joukkotiedotuksen yleisön käsitteen muuttumista ja tarkentamista kuvastaa se, että suomen kieleen yritetään kotiuttaa uutta termiä *julkiso*. Julkiso-käsitteellä tarkoitetaan aktiivisesti keskustelevaa, julkisuuteen suuntautuvaa toimijaryhmää, joka kehkeytyy aina tietyn yhteisen ongelman tai kysymyksen ympärille. Julkisoiden nostaminen politiikan kansan tai joukkoviestimien yleisön rinnalle avaa uusia kysymyksiä myös journalismin kannalta. (Tiedotustutkimus 1999, 3)

Uuden käsitteen tarve on syntynyt siitä, että halutaan tehdä ero englannin kielen *audience* ja *public* välillä. Julkiso vastaa public-sanaa. Teoreettista taustaa tälle on antanut Habermasin (1962 ja 1985) ajatus julkisuudesta yhteiskuntarakenteellisena tilana, johon kansalaiset ihannetapauksessa astuisivat tasa-arvoisina keskustelemaan yhteisistä asioistaan ja jossa noista asioista voi kehkeytyä julkinen mielipide. Onkin asetettu kysymys, pitävätkö nykyiset viestimet tällaista julkisuutta yllä ja pystyvätkö ne siihen.

Habermas on itse epäillyt viestinten kykyä tässä asiassa. Hänen mukaansa keskusteleva julkiso alkoi muuttua kulttuurin ja lehdistön kaupallistuessa 1800-luvulla kulttuuria kuluttavaksi yleisöksi, ja näin julkisuus alkoi rappeutua näennäisjulkisuudeksi. Ennen

keskustelua ylläpitäneet viestimet tarjoutuivat yhä halukkaammin manipulatiivisen näytösjulkisuuden areenaksi, jolle valtaapitävät ja vallasta kamppailevat astuvat kosiskelemaan yleisöltä kansansuosiota.

Symbolisen interaktionismin luoja ja sosiologisen vuorovaikutuskoulukunnan edustajana tunnettu Blumer näkee julkison, yleisön ja joukkoviestinnän suhteiden pohdinnassa tärkeänä sen, ettei julkiso määriy suhteessa joukkoviestintään vaan suhteessa siihen kysymykseen, joka on kutsunut sen esiin. Näin julkiso ja yleisö voidaan tältä osin erottaa yksinkertaisesti: julkiso määrittyy suhteessa sen synnyttäneeseen kysymykseen, yleisö taas suhteessa joukkoviestintään (Tiedotustutkimus 1999, 3).

Verkkoviestinnän jos minkä luulisi edesauttavan julkisoiden muodostumista. Tärkeää on selvittää, tarjoavatko uusi viestintäteknikka ja siihen perustuvat tietoverkot mahdollisuuksia tuottaa sellaisia julkisuustiloja, joissa voidaan käydä avointa, moniäänistä, asiallisuuteen ja tasavertaisuuteen pyrkivää julkista keskustelua ihmisten paikallisesti tärkeinä ja ongelmallisena pitämistä asioista. Moniäänisen julkisuuden ja tasavertaisuuden vaatimukset ovat ymmärrettäviä, sillä julkisen sektorin aineisto Internetissä on ylhäältä alaspäin suuntautuvaa tiedottamista, esitemäistä tietoa. Se on keskittynyt pönkittämään kunkin instanssin valtaa suhteessa kansaan. Todellista vuoropuhelua esiintyy harvoin. (Ks. esim. HS18)

Kansalaisnäkökulma keskusteluun kyseenalaistaa journalismin etuoikeutetun aseman valita ja määritellä asioita, jotka ansaitsevat julkisuutta ja huomiota. Journalismi on siinä ollut tähän asti monopoliasemassa. Journalismin aseman kyseenalaistamista Internetissä edustavat kannanotot pönköiden portinvartijoiden sysäämisestä sivuun ja iloa siitä, että tiedon lähteet ovat entistä enemmän muidenkin kuin journalistien saatavilla. Mutta myös todetaan, että käsittelemättömällä tiedolla ei ole käyttöarvoa, koska ihmiset eivät ymmärrä sen merkitystä yhteiskunnalle tai itselleen. (HS10, HS18, J22)

7.4.1 Taistelua metaforien takana

Kun tarkastelee sananvapaudesta ja Internetistä tehdyissä teksteissä käytettyjä metaforia, saa kuvan että käynnissä on vallankumous, taistelu tai suorastaan sota perinteisen median tapaista sääntelyä kannattavien ja verkon vapautta vaativien välillä. Internetissä 'riehuu sota' täyttä vapautta ja sääntelyä haluavien välillä (HS17). Sodassa myös tapetaan, mutta tässä sodassa estetään tiedon tappaminen eli sensuuri. Avoin, 'häpeilemätön tiedon tappaminen' diktatuurimaissa vaikeutuu, kun laitteiden koko pienenee ja satelliittitekniikka paranee, ennustaa Vesa Santavuori Helsingin Sanomissa (HS17).

Vanhat järjestelmät murtuvat, kirjoitetaan digitaalivallankumouksesta. Vastakkain on vanha asemiaan puolustava, turmeltunut valta ja uusi valtaan pyrkivä, radikaali vaihtoehto. Vanha valta puolustaa tiukasti asemiaan, mutta ei mahda kehitykselle mitään. ”Sanomalehdet ja perinteinen Arvi Lind-televisio ovat kauhistelevalla suhtautumisellaan vieraannuttamassa nuoret ja nokkelat kuluttajat”, Jarmo Raivio kirjoittaa Helsingin Sanomissa (HS10). Mutta ei hätää, vallankumouksellisesta uutuudesta tulee ilmiön vakiintumisen myötä kunniallinen ja hyväksyty.

Digitaalivallankumouksen perussanastoon kuuluvat julistukset perinteisen median kuolemasta. Raivion Jon Katzin kirjasta *Virtuous Reality* tekemässä arvostelussa (HS10) on vertaus menneen ajan vallankumouksellisiin, joihin nykyajan bittitaisteilijoita verrataan. Metaforalla hän haluaa osoittaa, että samaa intomielisyyttä ja huumaa löytyy molemmista, vaikka toimintatavat poikkeavat paljon toisistaan. Kaupallisuus on tullut osaksi digitaalivallankumousta. ”Kun vanhat vallankumoukselliset veivasivat pamflettejaan vanhalla monistuskoneella, digitaali-Fidel johtaa joukkojaan kotikonttorissaan näpyttelemillään julistuksilla. Kun ennen kierrettiin kivittämässä riistäjiä ja hulmuttamassa banderolleja, nykyaikainen vallankumouksellinen kiertää esittelemässä uutuuskirjaansa ja keskustelemassa tv:n puheohjelmassa” (HS10).

Talouden termit esiintyvät myös metaforissa, joilla Internetin laajuutta ja merkitystä kuvataan. Kirjoitetaan maailmanlaajuisesta 'vapaakauppa-alueesta' (HS8). Tai pelätään, että maailmalle leviää Suomesta kuva tietoverkkojen 'mukavuuslippumaana', 'informaatiopesulana' (TIV1). Mieleen tulevat kunniallista merenkulkua häiritsevät mukavuuslippulaivat ja rikollisten rahanpesu. Talouden ja tuotannon piiriin kuuluu metafora 'laadunvalvonta' (HS17). Internetin todetaan edustavan vapautta ja monimuotoisuutta vailla toimituskulttuurin jäykkää laadunvalvontaa. Urheiluun ja kamppailuun liittyy metafora siitä, että Internet 'selätti' tutkimuskiellon (J10). Ranskassa on mielipidetutkimuksille rajoituksia viikkoa ennen vaaleja.

Sääntely nähdään sananvapautta rajoittavana 'tsaarinaikaisena' (J6) toimena, mikä tuo mieleen sarron ja byrokraattisuuden. Tuttu ja yleisesti useassa kirjoituksessa käytetty metafora on 'portinvartijat', joilla tarkoitetaan perinteisten medioiden toimituksia, jotka säätelevät mikä tai kuka pääsee julkisuuteen ja mikä tai kuka ei. Jos ei ihan sotaa käydä vanhan ja uuden median välillä, niin ainakin menossa on rajankäynti viestin ja julkaisun välillä. Paavo Ahonen pitää Journalistin (J6) mukaan joukkoviestinnän ja muun aineiston rajanvetoa suurena ongelmana, koska Internet on 'välimuoto kadulla huutelun ja painetun sanan välillä'. Hieman ontuvalta kuulostaa vertaus verkosta virtuaalisena 'kulkuvälineenä', jossa on 'kohtauspaikkoja' (VU3).

Vastakkain asettelu ei-vapaa vanha media ja vapaa Internet näkyy metaforassa, jossa verkot halutaan 'valjastaa joukkoviestinnän kahleisiin' (J4). Sampsa Koskenalho vaatii Mikrobittissä (MB2), että verkon keskusteluryhmissä vaaditaan noudatettavaksi hyviä tapoja kuten tavallisessakin elämässä. Keskusteluryhmien viestinnän luonnetta hän kuvaa kirjoittamalla, että 'Junternet on juorumummojen paratiisi'. Verkko tarjoaa tehokkaan infrastruktuurin globaalille 'juoruamiselle'. Se ei anna kovin korkeaa käsitystä keskusteluryhmien sisällön tasosta.

Simopekka Nortamo palauttaa laajassa artikkelissaan Helsingin Sanomissa (HS12) Internetin ja tekniikan suomiin uusiin mahdollisuuksiin hullaantuneita maan pinnalle. Hänen mukaansa tietoverkot ja niiden mahdollisuudet nähdään 'utopiana, haavekuvana' joka ei toteudu. 'Uusi uljas sananvapauden utopia, vapauden taivas pilvilinnoineen'.

Osa siitä kuitenkin sataa 'sumuna' alas, missä 'tietullit' ja maksut estävät vapaata kulkua pitkin tiedon valtatieitä. Kuinka paljon hän antaa arvoa kansalaisviestinnälle osoittaa se, että vertaa sitä 'karaokelavaan', jonne kaikki vailla itsekritiikkiä olevat pääsevät esiintymään, tai 'näytelmäpiiriin', joka antaa enemmän iloa esiintyjille kuin katsojille.

7.4.2 Kansalaisvalvonta ja -vastuu

Yleinen näkemys on, että maailmanlaajuisen Internet-verkon valvonta on lähes mahdotonta. Internet ei ole vain yksi uusi kanava viestien ja viestinnän välitykseen, vaan se on tila jossa ihmiset toimivat. Vaikka se ei olekaan poliittinen toimintaympäristö sanan perinteisessä merkityksessä, sen käyttäjät toimivat sellaisten taloudellisten, kulttuuristen ja muidenkin yhteisöjen sisällä ja kesken, joista suurin osa voidaan määritellä poliittisesti. Käsittämättömän laaja ja hallitsematon Internet voidaan näin erotella osiin, joista se on muodostunut. Tällä perusteella tutkijat Kenneth Rogerson ja G. Dale Thomas näkevät mahdolliseksi Internetin jonkinasteisen organisoinnin ja hallinnan, kuten he kehittämästään Internetin sääntelyn prosessimallista toteavat. (Rogerson & Thomas 1998, 15)

Internetin sääntelyssä he näkevät kolme vaikuttavaa tasoa: yhteisöt, yhteis(yhdys)kunnat ja hallitukset. Ellei yhteisön keinot ja oma valvonta riitä, ryhdytään etsimään keinoja lainsäädännöstä ja ulkopuolisesta valvonnasta. Länsimainen poliittinen ajattelu on heidän mukaansa määräävä tekijä siinä, miten hallitukset suhtautuvat Internetin sääntelyyn. Onko Internetiä tarpeen säännellä? Rogersonin ja Thomasin mukaan Simon Wiesenthal Center on ottanut yhteyttä amerikkalaiseen Internet-yrityksiin ja tiedustellut näiden halukkuutta ottaa käyttöön eettinen normisto ja noudattaa toiminnassaan hyväksyttävyyden ja sopivuuden periaatetta. Suurin osa Internet-palvelujen tarjoajista ei halunneet millään tavalla rajoittaa sananvapautta.

Yhdysvalloissa oikeuslaitos katsoo, että lait, jotka rajoittavat ilmaisua sen sisällön perusteella, ovat perustuslain vastaisia. Sananvapautta rajoittavaan lainsäädäntöön suhtaudutaan siellä hyvin vastahakoisesti. Kun eräässä osavaltiossa säädettiin laki, joka

kieltää säädyttömän aineiston levittämisen verkossa alaikäisille, liittovaltion tuomioistuinin totesi lain olevan perustuslain säännösten vastainen. (Ks. HS7)

Yksityisten kansalaisten ja instituutioiden harjoittama sananvapauden kontrolli voi olla vaikutuksiltaan lähes yhtä tehokasta kuin lainsäädännöllinen puuttuminen. Tietoverkoissa sisältöjen itsesääntelyyn asetetaan suuria odotuksia rikollisen ja vahingollisen aineiston karsimiseksi. Tavoitteena pidetään, että Internet-ympäristö omana yhteisönään saisi rajoitetuksi haitallisen ja rikollisen aineiston levitystä. Ulkopuolisen eli viranomaisen tarvitsisi puuttua tilanteeseen vain ääritapauksissa.

Perinteisellä medially on selkeä ammattietiikka journalistin ohjeineen, jota se noudattaa. Internet-julkaisemiseen ei tällaista ammattietiikkaa ole ehtinyt muodostua. Tietoverkkopalvelujen käyttöä edistävä yhdistys Telmo ry on julkaissut suosituksen tietoverkkotoiminnan pelisäännöistä (Hyvä verkkotapa, 1996; TK1).

Sananvapauteen liitetään kiinteästi vastuu, jota pidetään sananvapauden takuumiehenä. Vastuuta peräävät myös Internetin rajoittamattoman vapauden puolesta puhuvat. Itsesääntelyn tekee verkossa ongelmalliseksi se, etteivät Internetissä toimivat tahot ole mikään yhtenäinen joukko, vaan jokaisella on omat tehtävänsä, oikeutensa ja velvollisuutensa. Itsesääntelystä voidaan puhua niiden osalta, jotka itse päättävät sisältöjen julkaisemisesta. Tällaisia ovat sisällöntuottajat ja loppupalvelun tarjoajat. Muiden sisältöjen sääntely ei ole itsesääntelyä, vaan etu- tai jälkikäteen tapahtuvaa viestinnän rajoittamista.

W3-konsortiossa on kehitetty verkossa olevan tiedon automaattisesti tapahtuvaa valintaa helpottavia järjestelmiä. Lapsille sopimattoman materiaalin merkintään ja arviointiin kehitetyn PICS-standardin lisäksi kehitteillä on *RDF-standardi*, jota voidaan käyttää kaikenlaisen metatiedon kuvaamiseen verkkoympäristössä. Resource Description Framework on XML-pohjainen standardi, joka on saanut vaikutteita PICS:stä. RDF-standardin tarkoituksena on edistää verkon resurssien automaattista käsittelyä. Sen sovellusalue on laaja ja sitä voidaan käyttää tiedon etsinnässä, www-sivustojen hallinnassa, digitaalisissa kirjastoissa, dokumenttien osien suhteiden

kuvaamisessa, sisällön luokittelussa, tekijänoikeuksien kuvaamisessa, yksityisyyden suojaamisessa ja digitaalisessa allekirjoituksessa. (www.w3.org/Metadata/RDF/)

Perinteisen median osalta jälkikäteisvalvonta käsittää tarvittaessa rikosvastuun toteuttamisen ja jopa rikollisen aineiston poistamisen julkisuudesta. Samaa voidaan soveltaa verkkojulkaisemiseenkin, joskin tietoverkkoviestinnän jälkikäteinen valvonta edellyttää kansainvälistä yhteistyötä viranomaisten välillä. Julkista viestintää tietoverkoissa selvittänyt liikenneministeriön työryhmä (1997) esittää listan tilanteista, jolloin tietoverkkojen sisältöjen sääntelyyn voitaisiin puuttua:

- Sisällöntuottajat ja loppupalvelun tarjoajat laativat yhteisiä pelisääntöjä siitä, minkä tyyppisten sisältöjen tuottaminen ja julkistaminen ei ole hyväksyttävää.
- Käyttäjien sekä alaikäisten osalta vanhempien ja opettajien vaikutusmahdollisuuksia vastaanotettavien sisältöjen valintaan lisätään.
- Tuomioistuimille annetaan valtuudet määrätä rikollinen sisältö poistettavaksi julkisuudesta tai sisältöjen jakelu keskeytettäväksi.
- Edistetään eri maiden viranomaisten välistä yhteistyötä rikollisten sisältöjen torjumiseksi.
- Viranomaisten toimintaa voidaan tukea perustamalla tarvittaessa hot-line-palveluja.

8 YHTEENVETO

Suoranaista vastausta siihen, vapauttaako Internet sanaa mediassa, tämä tutkimus ei anna. Mutta sekä journalismin että Internetin tuntijat ovat sitä mieltä, että se tulee muuttamaan käsityksiä julkaisemisesta ja julkisuudesta. Se asettaa myös uusia vaatimuksia journalismille. Internet on mediana erityinen, siihen ei voida soveltaa nykyistä mediaa ja julkisuutta koskevaa lainsäädäntöä sellaisenaan.

Tutkimusaineiston tekstejä sävytti voimakkaasti opetusministeriön asettaman sananvapaustoimikunnan mietintö, jossa toimikunta pyrki muotoilemaan välineriippumatonta lainsäädäntöä painovapauslain tilalle. Suhtautumisessa Internetiin teksteissä erottui kaksi näkemystä; perinteisestä journalistisesta käytännöstä lähtevä näkökulma ja verkon käytöstä lähtevä ns. operaattorinäkökulma. Yksinkertaistaen journalistinen näkökulma painottaa viestinnän sisältöä, vastuuta ja eettisiä kysymyksiä ja operaattorinäkökulma verkon toimintamuotoja ja –mahdollisuuksia. Puhtaimmillaan journalistinen näkökulma tuli esille useissa Journalisti-lehden pääkirjoituksissa ja Helsingin Sanomissa olleissa Simopekka Nortamon laajoissa sananvapautta käsitelleissä artikkeleissa. Molemmissa lehdissä käsiteltiin myös operaattorinäkökulmaa, joka sen sijaan painottui Verkkouutisten ja tietokonelehtien teksteissä.

Journalistinen lähtökohta haluaa soveltaa valvontaa verkkojulkaisemiseen samalta pohjalta kuin sitä sovelletaan perinteiseen julkaisemiseenkin. Se kyllä myönnetään, että kaikilta osin vanhan median valvontakeinot eivät toimi. Siinä missä perinteisen median valvontakeinot eivät riitä, korostetaan itsesääntelyn merkitystä. Vastuullinen julkaiseminen halutaan käytännöksi Internetiinkin. Operaattorinäkökulmasta verkkojulkaisemista tarkastelevat nostavat ykkössijalle verkon vapauden. Verkon käytön helppous rikolliseen toimintaan myönnetään, mutta rajoituksia ja säännöksiä halutaan mahdollisimman vähän. Operaattorinäkökulmasta nähtynä itsesääntely on paras valvontakeino tai lähes ainoa mahdollisuus valvontaan. Lainsäädännön keinoin maailmanlaajuisen median hallitseminen on mahdotonta. Tekniset valvontakeinot johtavat helposti sensuuriin, mikä puolestaan on suurin sananvapauden uhka.

Internetin myötä julkaisemisen kynnys alenee ja journalistit menettävät yksinoikeuden julkisuuteen. Verkko merkitsee journalismille paitsi uhkaa myös uusia mahdollisuuksia. Uusi julkaisemisen mahdollisuus on teknisen kehityksen ja kaupallistumisen myötä kiihdyttänyt medioiden integraatiota. Kehitys on tältä osin Suomessa ollut kansainvälisen kehityksen mukaista. Suurilla yksiköillä pyritään kattamaan tarjonta maailmanlaajuiselle julkisuuden areenalle. Sama yritys voi tarjota sekä painetun median että sähköisen median tuotteita ja viestintää, tekstiä, kuvaa, ääntä ja videota. Toisaalta suurten massojen tavoittelun sijaan pyritään löytämään segmentoitunut erikoisyleisö ja tarjoamaan heille erilaisia kokonaisuuksia viestinnän personoinnin avulla. Integraatio ei koske ainoastaan mediayrityksiä, vaan niiden tarjoamia sisältöjä, jotka voidaan koota monen eri mediayrityksen erilaisista tuotteista. Tämä kehitys on vasta alkuvaiheissaan.

Uusi tekniikka tuo myös monenlaisia ei-teknisiä ongelmia. Sääntelyn ja hallinnon lisäksi julkaisija törmää kansainvälisyyden aiheuttamiin verotus- ja tekijänoikeuskysymyksiin, yksityisyyden ja luottamuksellisuuden suojaan. Oma ongelmaryhmänsä on verkon kautta tapahtuvan viestinnän eheyden ja autenttisuuden varmistaminen.

Sananvapauden kannalta verkkojulkaiseminen on keino toteuttaa käytännössä kansainvälisten sopimusten ylevät periaatteet. Julkaisemisen mahdollisuus on tullut reaalisesti mahdollisuudeksi yhä useammalle. Keskustelu Internetissä ruokkii ajatusta suorasta demokratiasta antiikin ateenalaiseen malliin. Siinä osanottajia olivat kaikki ja kuka tahansa saisi asiansa julkisuuteen. Tämä populaarijulkisuus toteutuu ensisijaisesti kokousjulkisuutena, mihin Internet uutis- ja keskusteluryhmineen soveltuu perinteistä mediaa paremmin.

Internet ei kuitenkaan tee yhteiskunnista entistä demokraattisempia eikä poista eriarvoisuutta. Päinvastoin, pelätään että se jopa lisää eriarvoisuutta. Ne joilla on tietoa ja taitoja, osaavat käyttää uutta välinettä. Ne joilla ei niitä ole, syrjäytyvät entistä pahemmin. Suuria toiveita on asetettu kansalaisjournalismille tasa-arvon ja demokratian lisääjänä, mutta journalistien ammattipiireissä ei jakseta uskoa sen kaikkivoipaisuuteen.

Kansalaisjournalismissakin törmätään siihen, että tietoa saavat ja sitä osaavat levittää ne, joilla on siihen taidot ja mahdollisuudet.

Diktatuurimaissa Internet tuo todellisen mahdollisuuden kiertää poliittinen sensuuri, mutta demokratioissa sen merkitys on siinä, että sanomansa saa julki ilman toimitusten portinvartijoita. Eri asia sitten on, meneekö se perille ja huomaako kukaan sen. Sananvapauden laajeneminen ei käytännössä kuitenkaan tule merkitsemään sitä, että kaikki rupeaisivat julkaisijoiksi, vaan se merkitsee ennen kaikkea uudenlaisia haasteita journalismille. Kansalaisnäkökulma keskusteluun kyseenalaistaa journalismin etuoikeutetun aseman valita ja määritellä asioita, jotka ansaitsevat julkisuutta ja huomiota. Journalismi on siinä ollut tähän asti monopoliasemassa. Journalistista ammattitaitoa Internet ei tee tyhjäksi, vaan asettaa sille entistä suurempia vaatimuksia. Ihmiset tarvitsevat kaaokseen jäsentelyä ja järjestystä. Suurella tietomäärällä ei ole merkitystä, jos ihminen ei pysty sitä jäsentämään.

Keskustelu demokratian muuttumisesta kansalaisyhteiskunnaksi muuttaa myös käsitystä joukkotiedotuksen yleisöstä passiivisena kohteena ja vastaanottajana. Yleisö muodostuu aktiivisista kansalaisista, keskustelijoista ja toimijoita. Joukkotiedotuksen yleisön käsitteen muuttumista ja tarkentamista kuvastaa termi julkiso. Julkisolla tarkoitetaan aktiivisesti keskustelevaa, julkisuuteen suuntautuvaa toimijaryhmää, joka muodostuu aina tietyn yhteisen ongelman tai kysymyksen ympärille. Julkisoiden nostaminen politiikan, kansan tai joukkoviestimien yleisön rinnalle avaa uusia kysymyksiä myös journalismin kannalta.

Verkkoviestinnän jos minkä luulisi edesauttavan julkisoiden muodostumista. Tärkeää on jatkossa selvittää, tarjoavatko uusi viestintäteknikka ja siihen perustuvat tietoverkot mahdollisuuksia tuottaa sellaisia julkisuustiloja, joissa voidaan käydä avointa, moniäänistä, asiallisuuteen ja tasavertaisuuteen pyrkivää julkista keskustelua ihmisten paikallisesti tärkeinä ja ongelmallisena pitämistä asioista.

Tutkimus vahvistaa käsitystä siitä, että demokratia, sosiaalinen oikeudenmukaisuus ja markkinatalous eivät aina kulje käsi kädessä. Kehitys noudattaa kaavaa, joka antaa

eniten hyötyä niille, joilla on varaa maksaa. Teknisistä mahdollisuuksistaan huolimatta virtuaalimaailma ei ole onnistunut luomaan automaattisesti valistuneita ja viisaita kansalaisia, jotka sitoutuisivat sosiaalisen oikeudenmukaisuuden toteuttamiseen. Tärkeää olisi keskittyä tietoyhteiskunnan eettisiin päämääriin, miten toimia oikeudenmukaisuuden, yksilöiden hyvinvoinnin ja tasa-arvon toteuttamiseksi.

Sananvapaus verkkojulkaisemisessa on paljon enemmän kuin vapautta sensuurista ja mahdollisuus saada sanansa julki. Se on oikeutta tietoon ja sen sisältää myös perimmäisen kysymyksen siitä, mitä julkisuus on. Puhutaankin pluralistisesta, moniarvoisesta, julkisuudesta, jossa julkisuuden alueet voivat rakentua eettisille ja esteettisille arvoille, jotka ovat ristiriidassa jonkin toisen julkisuuden alueen arvojen kanssa. Pluralistinen julkisuus on kansalaisyhteiskunnan ryhmien ja julkisojen julkisuutta. Sen sietäminen ja siinä toimiminen on sananvapautta.

LÄHDELUETTELO

Alasuutari P., Laadullinen tutkimus. Vastapaino, Tampere, 1993.

Airaksinen T. (toim.), Ammattien ja ansaitsemisen etiikka. Helsinki, 1991.

Burton P., Content on the Internet: Free or fettered? Esitelmä kansainvälisessä tietokoneet kirjastossa -konferenssissa Lontoossa 1996.

Burton P., linkkilista. Strathclyden yliopiston viestinnän lehtorin Paul Burtonin ylläpitämä linkkilista sivuille, joilla käsitellään Internetin sensuuria, valvontaa ja käytön rajoittamista. URL: <http://www.dis.strath.ac.uk/control/>.

Dewey J., The Public and its Problems. Henry Holt & Co, New York, 1927.

Ehdotus laiksi sananvapauden käyttämisestä joukkoviestinnässä.

URL:www.vn.fi/om/suomi/tiedotteet/sananvapL.html

Esitutkintalaki (30.4.1987/449).

Euroopan neuvoston ihmisoikeussopimus. URL: <http://www.fredman-mansson.fi/eniosop.html>

Fiske J., Merkkien kieli. Jyväskylä, Vastapaino, 1992.

Habermas J., Järki ja kommunikaatio. Gaudeamus, Helsinki, 1987.

Heikkilä H. ja Kunelius R., Julkisen journalismin äärellä. Tiedotustutkimus 4, 1997.

Henkilörekisterilaki (30.4.1987/471).

Internet, Mikrobitti-lehden ja Tietokone-lehden erikoisnumero, 1999/4B.

Johnson D., Ethics Online. Communications of the ACM, January 1997, Vol. 40, No 1.

Journalistien eettiset ohjeet, (toim. Timo Vuortama). Helsinki, Suomen Sanomalehtimiesten Liitto, 1992.

Julkinen viestintä tietoverkoissa, 1997.

URL: <http://www.tieke.fi/tiveke/raportit/julkin1.htm>

Kansainväliseen julkiseen viestintään liittyvä vastuu.

URL: <http://www.tieke.fi/tiveke/raportit/julkin2.htm>

Kantola A., Moring I., Väliverronen E., Media-analyysi, Tekstistä tulkintaan. Helsingin yliopiston lahden tutkimus- ja koulutuskeskus, Tammer-Paino Oy, Tampere, 1998.

Kivikuru U. ja Kunelius R. (toim.), Viestinnän jäljillä. WSOY, Helsinki, 1998.

Koistinen M., Pelkkää taloutta, Retoriikka journalismin tutkimuksessa. Teoksessa: Media-analyysi, Tampere, 1998.

Kopperi M., Metafysiikasta retoriikkaan. Filosofinen n&n aikakauslehti, 1/96.

Kunelius R., Modernin myyntitykit, Journalistisen professionaalisuuden pulmat ja haasteet. Teoksessa: Viestinnän jäljillä, WSOY, Helsinki 1998, 207-229.

Kunnas J., Hagman S., Kaasinen E., Vanhanen H., Integroitu julkaiseminen. URL: www.3.vtt.fi/tte/samba/projects/imu/report.

Kuronen T., Tietovarannot ja demokratia. Luento: Tietotekniikka ja demokratia – kurssilla Jyväskylässä 19.4.1999.

Liikenneministeriö. URL: www.mintc.fi.

McQuail D., Accountability of Media to Society, *European Journal of Communication* 12 (4), 1997.

Mäkimattila P. (toim.), *Toimittaja ja internet*. Digiprint, Tampere, 1998.

Nieminen H., *Viestintä ja demokratia. Kohti pluralistista julkisuutta?* Teoksessa: *Viestinnän jäljillä*, WSOY, Helsinki, 1998, 275-299.

Nordenstreng K. (toim.), *Sananvapaus*. WSOY, Helsinki, 1996.

Nordenstreng K. & Lehtonen J., *Hyvän ja pahan kierrätystä*. Teoksessa: *Viestinnän jäljillä*, WSOY, Helsinki, 1998, 253-272.

Oikeudenkäymiskaari.

Painovapauslaki (4.1.1919/1).

Pajunen, Veikko I., *Verkko voi viedä vankilaan*. Artikkelit *Helsingin Sanomissa* 3.9.1999.

Palonen K. & Summa H.(toim.), *Pelkkää retoriikkaa*. Vastapaino, Tampere, 1998.

Perelman C., *Retoriikan valtakunta*, suom. Leevi Lehto. Vastapaino, Tampere, 1996.

Perelman C. & Olbrechts-Tyteca L., *The New Rhetoric. A Treatise Argumentation*. Notre Dame: The University of Notre Dame Press 1971.

PICS Statement of Principles. URL: <http://www.w3.org/PICS/principles.html>.

PICS demystified. URL: <http://suncom.bilkent.edu.tr/sunworldonline/swol-1-07-1997/swol-07-webmaster.html>

Rawls J., Oikeudenmukaisuusteoria (A Theory of Justice), suom. Terho Pursiainen ja Tuomas Nevanlinna. WSOY, Helsinki, 1988.

Rikoslaki (19.12.1889).

Rogerson K., Thomas D., Internet Regulation Process Model: The Effect of Societies, Communities, and Governments. *Political Communication*, 15:427-444, 1998.

Ropponen M., Tietoverkkojen mahdollistamat uudet sähköiset viestintämuodot ja niiden sääntely Suomen lainsäädännössä, osat 1 ja 2, 1996.

URL: <http://www.telmo.fi/tiveke/raportit/roponn1.html> ja

URL: <http://www.telmo.fi/tiveke/raportit/roponn2html>.

Sananvapaustoimikunnan mietintö, 1997:3.Oy Edita Ab.

Salminen E., Vaikeneva valtiomahti. Oy Edita Ab, Helsinki, 1996.

Sensurointiohjelmia yksityiseen käyttöön. URL:

http://www.ipw.internet.com/protection/censoring_software.

Sparks C., Sanomalehti, Internet ja demokratia. *Tiedotustutkimus*, n:o 4, 1996.

Summa H., Hallinnon retoriikka ja poliitikkojen synty. *Politiikka* 31, nro 3, 1989, 159-168 (1989a).

Suomen hallitusmuoto (17.7.1919/94).

Synchronized Multimedia Activity Statement. URL:

<http://www.w3.org/AudioVideo/Activity.html>.

Tietoverkkotoiminnan pelisäännöt – Hyvä verkkotapa. URL:
<http://telmo.telmo.fi/telmo/telmo2/raportit/pelisaan/pelisa.htm>.

Valtioneuvoston selvitys eduskunnalle EU:n internet-hankkeista. URL:
<http://www.telmo.fi/tiveke/muut/euhan.htm>.

Tenhunen V., Lammi J., Ahtokivi I., Hyvästi salaus – Wassenaar-sopimuksen sudenkuoppa, Verkkouutiset, 18.12.1998.

Varis T., Tiedon ajan media. Yliopistopaino, 1995.

Viherä M-L., Ihminen tietoyhteiskunnassa – kansalaisten viestintävalmiudet kansalaisyhteiskunnan mahdollistajana. Turun kauppakorkeakoulun julkaisu, Sarja A-1:1999.

Voters' Telecommunications Watch. URL: <http://www.vtw.org>.

Vuortama T., Kerosuo L., Viestinnän lait ja säännöt. Kustannus-Mäkelä, Karkkila, 1994.

YK:n yleismaailmallinen ihmisoikeuksien julistus. URL: <http://www.fredman-mansson.fi/yknioj.htm>.

Yksityisyys ja sananvapaus tietoverkoissa. URL:
<http://www.tieke.fi/tiveke/raportit/yksisan1.htm>.

Yleissopimus lapsen oikeuksista. URL: <http://www.fredman-mansson.fi/lapsisop.html>.

HELSINGIN SANOMAT

HS1 Sananvapauden rajat laajenevat, Uusi laki yhdistää painetun sanan, radion ja tv:n, multimediataallenteet ja tietoverkot 18.2.1997

HS2 Liikenneministeriön työryhmä: Yksityisyyden suojaa pitäisi kehittää tietoverkoissa, Henkilöllisyys pitäisi tunnistaa vain silloin kun se on välttämätöntä 19.2.1997

HS3 Lakiehdotus kolhii verkkoa, toimikunnan ehdotus sananvapauslaiksi voi aiheuttaa ongelmia verkkoviestintään (Tieto & kone) 4.4.1997

HS4 ”Tietoverkkojen viestintä ei ole joukkoviestintää”, Sananvapautoimikunta: Yksityisten internet-kotisivuille pitäisi määrätä päätoimittaja 1.6.1997

HS5 Sananvapauskomitean esitysten arvostellaan vähentävän vapautta, Toimittajien lähdesuojan rajoittaminen herättää vastustusta 1.6.1997

HS6 ”Internet-yritysten olisi luotava itsesääntelyelin”, Liikenneministeriö patistaa kehittämään alalle etujärjestöä 14.6.1997

HS7 Yhdysvallat hyväksyy pornon internetissä, Korkein oikeus kumosi Clintonin tukeman lain 27.6.1997

HS8 Pääkirjoitus, Internetin hurja vapaus innostaa ja pelottaa 3.7.1997

HS9 Suomessa sananvapautteen helpompi kajota, Muutoksesta syntyisi perustuslaillinen keskustelu 22.8.1997

HS10 Portinvartijoille käy kalpaten, Sarjassa on yksioikoinen juoni (Tieto & kone) 9.9.1997

HS11 Sananvapautta vai tekijänoikeuksien rikkomista? Musiikin teostomaksut hakevat vielä muotoaan 20.10.1997

HS12 Sananvapaus on valtaa ja sananvalta on vapautta, Ilman sananvapautta kansanvalta ei toimi 6.12.1997

HS13 Luokituskiista leimahti, Kiistelty pics-standardi helpottaa www-sivujen sensurointia (Tieto & kone) 16.1.1998

HS14 Kaupallisuus uhkaa verkkodemokratiaa 6.5.1998

HS15 Yksilön suhde julkiseen valtaan ja mediaan, Presidentti Martti Ahtisaaren aloituspuheenvuoro mediaseminaarissa 6.8.1998 Kultarannassa 7.8.1998

HS16 Pääkirjoitus, Erävoitto lapsipornon internet-levittäjistä 4.9.1998

HS17 Internet haastaa sensuurin kaikkialla 9.12.1998

HS18 Internet takaisin kansalle (Tieto & kone) 15.1.1999

HS19 Pariisin lapsiseksikokous puhui internetin roolista 21.1.1999

19 kpl

JOURNALISTI

J1 Kuka saa seurata surffailua 2196

J2 Pääkirjoitus: Isoja asioita 197

J3 Vuotojen esitutkintaan murtamismahdollisuus 497

J4 Päin vastuuta 597

J5 Bravo, Ahtisaari 697
J6 Vapaus ja vastuu internetissä 797
J7 Verkkoväki epäili Virmavirran paperia 897
J8 Sisältökin on tärkeä 897
J9 Mainonta ei turvaa sananvapautta 1097
J10 Internet selätti tutkimuskiellon 1297
J11 Oikeus opastaa 1397
J12 Miksi verkkoon 1497
J13 Aaseilta viety sananvapaus 1597
J14 Virasto ja sananvapaus 1597
J15 Verkkodirektiivi tärkeä journalisteille 2197
J16 Lehtituen periaatteen voi johtaa hallitusmuodosta 2197

J17 Internet tärkeä väline USA:n lehtimaailmassa 598
J18 Tietoyhteiskunnassa mainonnalle ei ole vaihtoehtoa 898
J19 Muinaisille saksille digitaalinen korvike 998
J20 Tutkija ennustaa lisää liittoutumia 1198
J21 Henkilötietolaki sallii arkistot 1398
J22 Internet mullistaa yleisön ja journalistien suhteet 1498
J23 Perustetaanko verkkoseura? 1498
J24 Journalismin Päivien avajaisistunto 1498
J25 Myrskyn jälkeen 2098
J26 Käytön laajuus on hintakysymys 2298

26 kpl

PETTERI JÄRVINEN

(Tietoyhteiskunnan ongelmia ei ole tutkittu tarpeeksi, HS 22.7.1999)

PJ1 Vaarallista tietoa Internetissä? HS 29.5.1997
PJ2 Salaus on tietoyhteiskunnan kulmakivi, HS 8.8.1998
2 kpl

MIKROBITTI

MB1 Ircin monet kasvot, Markus Ström 1/98
MB2 Tiedottomuus on valtaa, Sampsa Koskenalho 4/98
2 kpl

SUOMEN LEHDISTÖ

SL1 MIT:n Nicholas Negroponte:
Sanomalehdet saavat pitää paikallisen uutisoinnin 10/96
1 kpl

TIETOAIKA

TA1 Abortinvastaisten web-sivujen tekijöille tuomittiin miljoonien markkojen sakot
Yhdysvalloissa 3.2.1999
1 kpl

TIETOKONE

TK1 Telmolta tietoverkkojen pelisäännöt 13.9.1996 (weblina)

TK2 Internetin sananvapaus, FBI pistää lapsipornon levittäjät kuriin 11.4.1997
(webline)

TK3 Sananvapaus Internetissä, Anonyymitietoja julki Kanadassa 13.7.1998
(webline)

TK4 Vanha ja uusi media 1/1999

4 kpl

TIETOVIKKO

TIV1 Anonyymipalvelin ei ole ongelmaton 12.9.1996

TIV2 Abortinvastaisten web-sivujen tekijöille tuomittiin miljoonien markkojen sakot yhdysvalloissa

2 kpl

VERKKOUUTISET

VU1 Sananvapaus ja Internet 14.3.1997

VU2 Sananvapaus on suuri haaste, Risto Linturi Hpy 9.5.1997

VU3 Ehdotus sananvapauslaiksi on hullunkurinen 9.5.97

3 kpl

YHTEENSÄ

60 kpl